Toplum şişər qoyularsa çox dincə,
Başevlərdən uzaq olsun əyləncə,
Baş əyəsən gərək hamı deyənə.

-Sən özünü ən görkəmli önər say,
Yeləsəndən yelçəkənə yazı yay,
Sayıq olsun hər yaraqlı, hər alay,
Baş əyəsən gərək hamı deyənə.

***

Tuncər özü Uğurelə yollandı,
Ağır işi üzüyola götürər.
Bacar bir az qocalmışdı, bükükdü,
Ağır işi üzüyola götürər.

Qarşıladı gəlinini Qızçiçək,
Kövrəlmişdi oğlu üçün ağbirçək,
Bacar çıxdı önlərinə sevincək,
Ağır işi üzüyola götürər.

Yada saldı Üstüağı, Manayı,
O oxşadı gözü yaşlı Günayı,
Dedi, Günay Mindiyara yarıyıb,
Ağır işi üzüyola götürər.

Günay, Tuncər Uğureldə qaldılar,
On ay sonra ata, ana oldular,
Onlar qalıb burda yuva saldılar,
Ağır işi üzüyola götürər.

III BÖLÜM
XI QAPI

Onçu oğlu Cumər söyləncisi

Tanı şahın səsləncləri gurladı,
Alınyazı gənc şahlara yatımdır.
Bağışladı dargözlüyü el ona,
Alınyazı gənc şahlara yatımdır.

Yerincləri yerləşdirdi yerlərə,
Yaraqları paylaşdırdı ərlərə,
Daş-qaş dedi puçur-puçur tərlərə,
Alınyazı gənc şahlara yatımdır.

Turel boyu Cumər, Onçu var oldu,
Gözlərində el istəyi qor oldu,
Yolu, sözü «yar, vur, qır, al, dur» oldu,
Alınyazı gənc şahlara yatımdır.

Ağüzel də aşdı, daşdı, çağladı,
Tanı şaha hamı könül bağladı,
Mindiyarın acıqanı dığladı,
Alınyazı gənc şahlara yatımdır.

***

Turqız idi dolandıran Başevi,
Qadın evin dirəyidir, açarı.
Həm ərəndi, həm yer-yığış yiyəsi,
Qadın evin dirəyidir, açarı.

Cumər, Onçu yüzminbaşı oldular,
Tanı şahdan at, yem, yaraq aldılar,
Şaha hər gün üç başəydi qıldılar,

Qadın evin dirəyidir, açarı.

Turqız dedi: - Asureli tutaram,
Qırıb, çatıb Buzboğaza çataram,
Yeləsəni yelçəkənə qataram,
Qadın evin dirəyidir, açarı.

Cumər dedi:-Turqız bizim minbaşı,
Vuruşarıq bacı-qardaş qarışıq,
Bizdən vuruş, Turqızdansa yaraşıq,
Qadın evin dirəyidir, açarı.

***

Tanı dedi:-Ana, mənə əltut ol,
Ana, bala bir ürəkdir, ayrılmaz.
Həm bağışla, həm oğluna yol göstər,
Ana, bala bir ürəkdir, ayrılmaz.

Tanı şahdan uzaqlaşdı sızıltı,
İçindəki laxlamlaşan sıxıntı,
Ana ilə gizli-gizli pıçıltı,
Ana, bala bir ürəkdir, ayrılmaz.

«Ana» dedi, «oğul» sözü eşitdi,
Bu söz şahın ürəyini şişirtdi,
Ana onu, o, ananı yaşatdı,
Ana, bala bir ürəkdir, ayrılmaz.

Göz qoymuşdu öz şahına Mindiyar,
Ana səni ucalığa aparar,
Onda min-min baladan çox dözüm var,
Ana, bala bir ürəkdir, ayrılmaz.

***

Çörəkçilər əl çəkmədi Tanıdan,
Çörək şahdır, şahdan uca yeri var.
Dedilər ki, hamı gərək işləsin,
Çörək şahdır, şahdan uca yeri var.

Əkib-biçdi Arpa çayı boyunca
Taxıl, arpa, noxud, mərci-doyunca,
Dedilər ki, şahlıq nədir, oyuncaq,
Çörək şahdır, şahdan uca yeri var.

Onçu oğlu Cumər ucaboy idi,
Ana yandan igid Ağüz soy idi,
Vuruşlarda o, Bacara tay idi,
Çörək şahdır, şahdan uca yeri var.

Tanı onu öz yanında əylədi,
-İgid, sənə inanıram, – söylədi,
Üç topluma yüzminbaşı elədi,
Çörək şahdır, şahdan uca yeri var.

***

Daş yarırdı, döş açırdı qılıncı,
Ərin atı gərək qaplan-qurd ola.
Atı yorğa, bulud kimi ağ idi,
Ərin atı gərək qaplan-qurd ola.

Çap-çap idi, ağ dırnaqdı, quzu tək,
Oynaq, sıçraq, ürkək, kükrək, yüyürək,

İtilikdə ox idi o, sərt külək,
Ərin atı gərək qaplan-qurd ola.

Səs tanıyıb söz qanırdı deyəsən,
Başla, gözlə danışırdı o hərdən,
Dırnağıyla yer eşirdi at birdən,
Ərin atı gərək qaplan-qurd ola.

Muşquruqdan qanad açıb uçurdu,
Uçurumlar, aşırımlar keçirdi,
İsti, soyuq küləkləri içirdi,
Ərin gərək atı qaplan-qurd ola.

***

Onu belə tanımışdı Tanı şah,
İgid ərən ad qazanar işiylə.
Ağüzeldə, vuruşlarda görmüşdü,
İgid ərən ad qazanar işiylə.

Güləşiylə tanıq idi o yalnız,
Enli qılınc, uzun bizuc, tunc toppuz,
Bağışlamaq qanmayırdı o qansız,
İgid ərən ad qazanar işiylə.

Tanı şahın çoxdu belə ərləri,
Hər önərin öz yerində dəyəri,
Nuhçatana göndərirdi Cuməri,
İgid ərən ad qazanar işiylə.
«Cumər sizə başçı olsun hər işdə,
Əkin, biçin, ev-eşikdə, döyüşdə,
Uca-uca dağlar içi gedişdə,
İgid ərən ad qazanar işiylə».

***

Çörəkçilər qarşıladı Cuməri,
Barış desin ortalığa girənlər.
«Çörəkçilər», «Başevçilər» barışdı,
Barış desin ortalığa girənlər.

Cumər dedi:-Biz hamımız birinci,
Nuhçatanda hamılıqla yerincik,
Var olmasın qoy nə küskün, nə incik,
Barış desin ortalığa girənlər.

Mən Cumərəm – Onçu oğlu Ağüzdən,
Bu ölkədə biz sizdənik, siz bizdən,
Biz tanrıyla bir çıxmışıq dənizdən,
Barış desin ortalığa girənlər.

Mən baltayam qancılların kökünə,
Mən vurğunam ota, şuma, əkinə,
Mən yumruğam məncillərin ənginə,
Barış desin ortalığa girənlər.

***

Biz Mindiyar ölkəsində Minelli,
Ucalacaq kim bağlansa torpağa,
Turqdan tutmuş Tanıyacan soy-kökük,
Ucalacaq kim bağlansa torpağa.

Qoşaqafa daşqır bizdən uzaqdır,
Ev-eşiyi qazma-qazma yataqdır,

Onlar bizə görünəndən qaçaqdır,
Ucalacaq kim bağlansa torpağa.

Nuhçatanda yüz-yüz dam-daş tikərik,
Buzlaqlardan bulaq suyu çəkərik,
İldə üç yol burdan göy ot biçərik,
Ucalacaq kim bağlansa torpağa.

Mindiyardır dayanışın o başı,
Davranışla dayanışı yanaşı,
Dilbirlərə birlik, sevinc yaraşır,
Ucalacaq kim bağlansa torpağa.

***

Toplum yığdı Cumər qorxmaz gənclərdən,
Qorxmazlarla zənginləşir hər ölkə,
Cumər adı qoydu yeni topluma,
Qorxmazlarla zənginləşir hər ölkə.

Gənclər ötkəm atlarını çulladı,
Bu topluma hamı Cumər yolladı,
Çörəkçilər bundan mırsıq salladı,
Qorxmazlarla zənginləşir hər ölkə.

Gənclər atla dörd bir yana çapdılar,
Araşdırıb tapıntılar tapdılar,
Hər bir yerdə ər tək gözə çarpdılar,
Qorxmazlarla zənginləşir hər ölkə.

Cumər dedi: -Mən Cumərəm ölüncə,
Döyüş-vuruş mənim üçün əyləncə,
Gözləyirəm bir göstəriş gəlincə,
Qorxmazlarla zənginləşir hər ölkə.

***

Cumər dedi toplumuna gizlicə,
Qurda çörək yedirdəndə it olur.
Öz yanında hərə bir qurd bəsləsin,
Qurda çörək yedirdəndə it olur.

Qurd əltutdur gecə-gündüz topluma,
Odur gələn pis ayaqda yardıma,
Qurdu bəslə, dayça olsun atına,
Qurda çörək yedirdəndə it olur.

Əl-qol, yumruq vuruşunda qurdlaşın,
Qancıl üstə at çapanda atlaşın,
El söyləyib toplumlaşın, yurdlaşın,
Qurda çörək yedirdəndə it olur.

Döyüşlərdə it sürüsü qabaqda,
İti olur ağ dişləri yaraqdan,
Qoruyacaq o, toplumu qıraqdan,
Qurda çörək yedirdəndə it olur.

***

Cumər özü beş qurd tutub saxladı,
Qurd, deyirlər, adam olub haçansa,
O, təklikdən öz dilini unudub,
Qurd, deyirlər, adam olub haçansa.

Çəkdi qurdun itləşməsi neçə il,
Dedilər ki, bu, bizlərə yön deyil,
Qurd itləşir neçə ildə onda bir,

Qurd, deyirlər, adam olub haçansa.

İtlər cumub öndə nə var gəmirir,
Atı, fili, yaraqlını, dəmiri,
Yaraqlıdır döyüşlərdə hər biri,
Qurd, deyirlər, adam olub haçansa.

Hər yaraqlı bir qurd tutub saxladı,
Onun itə dönməsini yoxladı,
İtləşəndə üzəngiyə bağladı,
Qurd, deyirlər, adam olub haçansa.

***

Qurd çevrildi yavaş-yavaş it oldu,
İtin, qurdun oxşarı bir, kökü bir,
Yaxın oldu it, qurddan da adama,
İtin, qurdun oxşarı bir, kökü bir.

At qalxmayan qayalara qalxdı o,
Acıqanı yuvasında yaxdı o,
Gecə ikən atlarını boğdu o,
İtin, qurdun oxşarı bir, kökü bir.

Cumər dedi:-Qartal tutun, bəsləyin,
Şığıyaraq cummağını gözləyin.
Sonra onu döyüşlərə səsləyin,
İtin, qurdun oxşarı bir, kökü bir.
Yiyələnin itə, qurda, qartala,
O, göz dələr, adam yıxar, ov alar,
Caynaqları altda quşlar çabalar,
İtin, qurdun oxşarı bir, kökü bir.

***

Tanı dedi:-şah bir olsun ölkədə,
Sərtüz dedi:-Səs çıxarmı tək əldən?
Yerincləri topladılar Başevə,
Sərtüz dedi:-Səs çıxarmı tək əldən?

Bir olarsa artar şahın sorağı,
Yerinclərin, toplumların dayağı,
Olmaz qabın heç bir yerdən çatdağı,
Sərtüz dedi:-Səs çıxarmı tək əldən?

Bacar, Tuncər, Turqız, Alpan danışdı,
Tanı şahın düşüncəsi qarışdı,
Biri ondan, biri bundan yapışdı,
Sərtüz dedi:-Səs çıxarmı tək əldən?

Bacar dedi:-Şah bir olsa, udarıq,
Biz birliyi, üstünlüyü dadarıq,
Bizdə varsa başarıqla bacarıq,
Sərtüz dedi:-Səs çıxarmı tək əldən?

***

Tanı dedi:-Mən hamıya başçıyam,
Gərək şahlıq başraq olsun hamıya.
Mənsiz heç kim heç bir işi görməsin,
Gərək şahlıq başraq olsun hamıya.

Üç gün sonra Bacar deyən sayıldı,
Şahın yeni davranışı qoyuldu,
Şahayasa adıyla bu yayıldı,
Gərək şahlıq başraq olsun hamıya.

Bacar dedi:-Artsın üç qat çatarlar,*

Elarası onlar körpü atarlar,
Onda hamı bir başraqdan tutarlar,
Gərək şahlıq başraq olsun hamıya.

**Poçtalyon, qasid*

Şah özü də tez-tez çıxsın ellərə,
Qulaq assın acı dadan dillərə,
Son qoyulsun «mənəm, mənəm» illərə,
Gərək şahlıq başraq olsun hamıya.

***

Cumər dedi:-Yarıtlanaq üç şeydən,
İt, at, qartal əltut olsun ellərə.
Mən bunlardan yeni toplum yaratdım,
İt, at, qartal əltut olsun ellərə.

Tanı dedi:-Bunu görsə acıqan,
O da toplum yaradacaq qartaldan,
İti, quşu çevirəcək yarağa,
İt, at, qartal əltut olsun ellərə.

Cumər dedi bu qurumun var yolu,
Göstərməyək üzdə iti, qartalı,
Bunlar qalsın acıqana qapalı,
İt, at, qartal əltut olsun ellərə.

Bəyənildi Cumərin də qurqusu,
Artdı ona yerinclərin qayğısı,
Vecsiz qaldı Tanı şahın sorğusu,
İt, at, qartal əltut olsun ellərə.

***

Yeni vuruş Asureldən başladı,
Qonşu ölkə diş qıcıdar qonşuya,
Bu vuruşa Balasqel də qoşuldu,
Qonşu ölkə diş qıcıdar qonşuya.

Qoşaçayın arxasından gəldilər,
Qoşadəniz istəyilə öldülər,
Quduzlaşıb Mindiyarı böldülər,
Qonşu ölkə diş qıcıdar qonşuya.

Ağüzellə Turel, İlam, Əkbitən
Sıralanıb silkələndi yerindən,
Bacar gəldi, nərildədi dərindən,
Qonşu ölkə diş qıcıdar qonşuya.

Cumər qartal, it-qurdunu götürdü,
Yaraqlanan toplumunu gətirdi,
O özünü İlamyurda yetirdi,
Qonşu ölkə diş qıcıdar qonşuya.

***

Bacar, Tuncər, İtiatla Gümüşat,
Üstün olar üstünlərin savaşı,
Göz-gözəydi iki böyük üz-üzə,*
Üstün olar üstünlərin savaşı.

Cumər, Turqız Balasqelə yetişdi,
Üç üz-üzə bir-birinə bitişdi,
Çarpışaraq, vuruşaraq didişdi,
Üstün olar üstünlərin savaşı.

Üç yüz qartal qanad açdı bir anda,
Min it çıxdı üz-üzəyə İlamda,
Qorxu, ürkü artdı çox-çox adamda,
Üstün olar üstünlərin savaşı.

Bir yandan da qılınc, bizuc, ox, toppuz
Bacar qılınc əndərirdi tək, yalqız,
Bağırırdı, öz evinə dön, quduz,
Üstün olar üstünlərin savaşı.

***

Birləşmişdi Asurellə Balasqel,
Qorxuludur acıqanın birliyi,
Turqız, Cumər sıraları yarırdı,
Qorxuludur acıqanın birliyi.

Şığıyaraq göz dəlirdi qartallar,
Boğaz yırtır qurdsoy quduz itollar,
Qılınc vurub qan tökürdü oğullar,
Qorxuludur acıqanın birliyi.

Cəbhə

Şığırtılı qartallardan qaraltı,
Quduz, dəli itollardan ulartı,
Yaralanan yaraqlıdan bağırtı,
Qorxuludur acıqanın birliyi.

Turqız üzü örtülüydü qabaqda,
Qan alırdı yersiz gələn qonaqdan,
Vurub, kəsib doğrayırdı bayaqdan,
Qorxuludur acıqanın birliyi.

***

Bacar, Tuncər, İtiatla Gümüşat,
Kim olsa da gələn böyük arxadır.
Qovuşdular Cumər ilə Turqıza,
Kim olsa da gələn böyük arxadır.

Cumər dedi:-Çox böyükdür gücümüz,
Acıqana yetərliyik üçümüz,
Turqız isə bizə əltut bacımız,
Kim olsa da gələn böyük arxadır.

Qartalla it toplumları sınaqda,
Yardımçı tək vuruşurlar qabaqda.
Biz salırıq qaçanları ayaqdan,
Kim olsa da gələn böyük arxadır.

Turqız dedi:-Tuncər dönsün geriyə,
Birdən Çinel Uğurelə yeriyər,
İnanmayaq hər ölüyə, diriyə,
Kim olsa da gələn böyük arxadır.

***

Tuncər döndü Uğurelə çaparaq,
Arxa olun evdə, çöldə hamıya.
Qarçiçək də, Qızçiçək də Günay tək,
Arxa olun evdə, çöldə hamıya.

Bacar dedi:-Qartalları seçirəm,
Acıqanın arxasına keçirəm,
Üstünlüyü qartallarla ölçürəm,
Arxa olun evdə, çöldə hamıya.
Qartalları alıb Bacar sağındı,
Bunlar quşdu, yoxsa yağış, yağıntı?!
Acıqanı sarsıtmışdı boğuntu,
Arxa olun evdə, çöldə hamıya.

Dedi:-Gedim, mən çağırım quşları,
Qılınclayım, biçim yekə başları,
Mən doğrayım o qolları, qıçları,
Arxa olun evdə, çöldə hamıya.

***

Bacar birdən irəliyə sıçradı,
Üstün gəlir gələn üstə ilk cuman.
O, «hay» dedi quduz itə, qartala,
Üstün gəlir gələn üstə ilk cuman.

İtiatın kişnərtisi yayılqan,
Bacarınsa nəriltisi ayıltqan,
Acıqanlar çaşqın, ürkək, bayılqan,
Üstün gəlir gələn üstə ilk cuman.

Balasqelli gözləmirdi Bacarı,
Bacar idi üstünlüyün açarı,
Acıqanlar səpik-səpik qaçarı,
Üstün gəlir gələn üstə ilk cuman.

Asurelin başçıları ürküdə,
Qaçarlıqda seçilməyir tülküdən,
Cumər öndə üstünlüyü bərkidən,
Üstün gəlir gələn üstə ilk cuman.

***

Acıqanlar cummuşdular Bacara,
Dörd bir yandan vurum alan yıxılar,
Sağrısından yaralandı İtiat,
Dörd bir yandan vurum alan yıxılar.

Bacar azca durumunu itirdi,
İtiatı qovub yana ötürdü,
Bu an Cumər özün ona yetirdi,
Dörd bir yandan vurum alan yıxılar.
Mən Cumərəm, Balasqelə tanığam,
Yanğılıqda bir az qanı donuğam,
İtdən, quşdan, atdan çox-çox ayığam,
Dörd bir yandan vurum alan yıxılar.

Acıqana o, gözünü bərəltdi,
Bir qılıncla dörd-beşini gəbərtdi,
O, Bacarın dörd yanını seyrəltdi,
Dörd bir yandan vurum alan yıxılar.

***

Onlar bir də söykəndilər dal-dala,
Hər bir işdə söykən güclü arxaya,
Qışqırıqlar, bağırtılar baş aldı,
Hər bir işdə söykən güclü arxaya.

Qurd itlərin sürüləri göründü,

Acıqana qorxu-ürkü büründü,
İti dişlər boğazlara dirəndi,
Hər bir işdə söykən güclü arxaya.

Qartallar da caynaq atıb baş üzdü,
Tunc toppuzlar çiyin qırdı, baş əzdi,
Acıqanlar öz yurdunda yol azdı,
Hər bir işdə söykən güclü arxaya.

Qaçhaqaçda yaraqlılar yarışdı,
Hamı basıq olmağıyla barışdı,
Qan torpağa, torpaq qana qarışdı,
Hər bir işdə söykən güclü arxaya.

***

Balasqlılar dedi:-Bacar, əl saxla,
Acıqanla dil tapmaq da yaxşıdır.
Mindiyarın başrağına baş əyək,
Acıqanla dil tapmaq da yaxşıdır.

-Biz bir daha aldanaraq yalana,
Min-min əri boyamışıq al qana,
Göz dikmərik daha olan-qalana,
Acıqanla dil tapmaq da yaxşıdır.

Bacar, Cumər bağışlasın bizləri,
Bir də çapıb dağıtmarıq sizləri.
Çox yaraşır bizə «basıq» sözləri,
Acıqanla dil tapmaq da yaxşıdır.

Cumər dedi:-Qoyun yerə yarağı,
Doğrayaram sizi odun sayağı.
Tanrılardır bu ölkənin dayağı,
Acıqanla dil tapmaq da yaxşıdır.

***

Asurelə qarşı durdu İlam da,
Yerə çökür dayağını itirən,
Onlar bir il Mindiyarla vuruşdu,
Yerə çökür dayağını itirən.

Mindiyarın toplumları yürüşdə,
Sarı qumluq at oynadır yerişdə.
Yaraqlılar qanlı çəkiş-bərkişdə,
Yerə çökür dayağını itirən.

Tanı şahla Ağqurd Alpan lap öndə,
Yaralanıb ikisi də çiyindən,
Yaraqları, geyimləri nə gündə,
Yerə çökür dayağını itirən.

Tutuq düşmək minelliyə yaraşmaz,
Ha qarışdır, yağ su ilə qarışmaz,
Minelliylə Asurelli barışmaz,
Yerə çökür dayağını itirən.

***

Gənc şah bir az vuruşlarda kal idi,
İllər çəkir şahın ərən olması.
Gördülər ki, vuruşmağı bacarmır,
İllər çəkir şahın ərən olması.

İp atdılar, Tanı şahı tutdular,
Tərmə-tələs dustaqlığa qatdılar.

Tuta-tuta İlamelə çatdılar,
İllər çəkir şahın ərən olması.

Üç gün sonra dustaqlıqdan qaçdı o,
Gecə ikən sanki qanad açdı o,
Vuruşlarda bir də coşub daşdı o,
İllər çəkir şahın ərən olması.

Ağqurd Alpan yorulmuşdu, yaralı,
Döşü, başı neçə yerdən sarılı.
Hərdən-birdən gözləri də qaralı,
İllər çəkir şahın ərən olması.

***

Çatdı Tanı, ona dayaq kəsildi,
Vuruşlarda inam iti yaraqdır.
Alpan dedi:-Tanrı səni göndərib,
Vuruşlarda inam iti yaraqdır.

O yandan da Turqız çatdı ərinə,
Başçı oldu toplumların birinə,
O vuruşdu neçə oğul yerinə,
Vuruşlarda inam iti yaraqdır.

Bir yandan da uçub gəldi qartallar,
Qurddan daha qancıl olan itollar,
Balasqeldə basar çıxan oğullar,
Vuruşlarda inam iti yaraqdır.

Parıldadı göydə par-par üç yaraq,
Acıqanlar düşmüşdülər dal-qabaq,
Titrəyirdi ağızlarda dil-dodaq,
Vuruşlarda inam iti yaraqdır.

***

Asurel şah tutuqlandı savaşda,
Şah tutulsa, əl saxlayır qalanlar.
Turqız onu Tanı şaha pay verdi,
Şah tutulsa, əl saxlayır qalanlar.

Cumər gəldi, dedi:-Onu öldürün!
Ölüsünü bizuc üstə qaldırın,
Asurelə qorxu, hay-küy saldırın,
Şah tutulsa, əl saxlayır qalanlar.

Turqız dedi:-Qoy o qalsın dustaqda,
Qoy çərləsin işləməkdən torpaqda,
Gör, nə deyir qancıl oğlu bayaqdan,
Şah tutulsa, əl saxlayır qalanlar.

Alpan dedi:-O deyir ki, yazığam,
Olmamışıq Mindiyara acıqan,
Bizi belə yaradıbdır yaradan,
Şah tutulsa, əl saxlayır qalanlar.

***

Asur şah da söylədi ki, Tanı şah,
İlk yaranış tanrılardan qabaqdır.
Yaranışda minellidir Mindiyar,
İlk yaranış tanrılardan qabaqdır.

Ellər içrə ən uludur eliniz,
Dillər içrə ən uludur diliniz,

Əllər içrə ən itidir əliniz,
İlk yaranış tanrılardan qabaqdır.

Dilinizdə «ək, biç, vur, tut» uludur,
«Yağ, ət, su, yer, ot, at, quş, süd» uludur,
«Ev, yer, dam, daş, çay, göl, yal, yurd» uludur,
İlk yaranış tanrılardan qabaqdır.

İş dilidir, al-ver, döyüş, yaratmaq,
Öldürməyin, qoyun qalım mən dustaq,
Bir ögrənc tək, bir tutuq tək, ya qonaq,
İlk yaranış tanrılardan qabaqdır.

***

Şah inandı ona, dedi, yazıqdır,
Yalvaranlar, əyilənlər yaşayır,
Öz dilini qoy öyrətsin o, bizə,
Yalvaranlar, əyilənlər yaşayır.

Üç ay çəkdi Asurellə vuruşlar,
Çox uzandı ölüm-itim, duruşlar,
Çatdı göyə yalvarışlar, qarğışlar,
Yalvaranlar, əyilənlər yaşayır.
Tanı dedi:-Qovun getsin yamanı,
Atın çölə içinizdən yalanı,
Siz ayırın bulud ilə dumanı,
Yalvaranlar, əyilənlər yaşayır.

İnanışa bağlansanız qan olmaz,
Üstünüzü duman almaz, çən almaz,
İnanışsız heç şah, ərən ucalmaz,
Yalvaranlar, əyilənlər yaşayır.

***

Cumər çapdı Asureli, İlamı,
Basıq olan çox varını itirir.
Basıqların özləri də dedilər,
Basıq olan çox varını itirir.

Qızıl, gümüş, göydaş, aldaş,* durudaş,
Dəvələrə yüklənmişdi bu daş-qaş,
Nuhçatana yollanırdı dənizdaş,**
Basıq olan çox varını itirir.

Sürü, naxır, ilxı yola salınır,
Kimdə nə var artıq-əskik, alınır,
Cumərləşir, Mindiyarın olunur,
Basıq olan çox varını itirir.

Bunu görüb Bacar birdən tutulur,
Çal qaşları dartılaraq çatılır,
Cumər gəlib ortalığa atılır,
Basıq olan çox varını itirir.

***

Cumər deyir:-Böyük Bacar, incimə,
Var adamı adamlıqdan çıxarar,
Mindiyardan aparılıb bu varlar,
Var adamı adamlıqdan çıxarar.

**Yaqut*

***Mərcan**

Bu varlardır Asur şahı cırnadır,
Onu tez-tez öz yerindən oynadır.
Adam sudur, bol var onu qaynadır,
Var adamı adamlıqdan çıxarar.

İldə üç yol bizə yürüş edirlər,
Eli, yurdu çalıb, çapıb didirlər,
Bizdən vergi gözləyirlər, güdürlər,
Var adamı adamlıqdan çıxarar.

İstəyirsən dinc otura, çap, gətir,
Çapılana o var-yoxu sən yetir,
Asurşahı aralıqdan sən götür,
Var adamı adamlıqdan çıxarar.

***

Bacar dedi:-Daş-qaşları qaytarın,
Eli soymaq el oğluna yaraşmaz.
Asurşahın varı getsin Minelə,
Eli soymaq el oğluna yaraşmaz.

Acıqanın yarağını götürün,
Onu susuz qumluqlarda itirin,
Yaraqları Uğurelə yetirin,
Eli soymaq el oğluna yaraşmaz.

Bacar, Cumər bir ortağa gəlirlər,
El içində daş-qaşları bölürlər,
Ağrıları ürəklərdən silirlər,
Eli soymaq el oğluna yaraşmaz.

On il keçir, səs kəsilir elə bil,
Dinc oturur Balasqellə Asurel,
Bol var, hələ döyüşlərdə güc deyil,
Eli soymaq el oğluna yaraşmaz.

Muğel söyləncisi

Tuncər gəlib Uğurelə çatmışdı,
Dinclik duyur son ayaqda yol gələn,
Göz oxşayan yerlər idi Uğurel,
Dinclik duyur son ayaqda yol gələn.

Dayanaraq hərdən uduq dərirdi,
Hərdən suya, çaya, gölə girirdi,
Yol üstündə qanlı izlər görürdü,
Dinclik duyur son ayaqda yol gələn.

Düşüb qalan yaralılar yol boyu,
Lomba-lomba qan içində uyuyur,
Dil ağızda, qan damarda soyuyub,
Dinclik duyur son ayaqda yol gələn.

Yerincevdə nə Qarçiçək, nə Günay,
Var qışqırıq, var göz yaşı, var haray,
Uğureldə yaraqlanır üç alay,

Dinclik duyur son ayaqda yol gələn.

***

Çıxdı onun qabağına Qızçiçək,
Ana qara geyinəndə vay düşər.
Dedi:-Oğul, soydu bizi acıqan,
Ana qara geyinəndə vay düşər.

Üstlərində qalın-qalın sırıqlı,
Hamı atlı, patavalı, çarıqlı,
Qadınlardan, mal-qaradan yanıqlı,
Ana qara geyinəndə vay düşər.

Bunu deyib ana düşüb bayıldı,
«Tuncər» sözü yerincevə yayıldı,
Ölkə sanki yuxudaydı, ayıldı,
Ana qara geyinəndə vay düşər.

Dedi:-Gələn Muğmuğ idi, quduz tək,
Kirpik seyrək, saqqal seyrək,bığ seyrək,
Tutuq düşdü Günay ilə Qarçiçək,
Ana qara geyinəndə vay düşər.

***

-Bizim dildə danışırdı hamısı,
Dilibirlər niyə gözü dar olur?
Qamarlayıb apardılar qızları,
Dilibirlər niyə gözü dar olur?!

Tuncər dedi:-Tərmə-tələs yığışın,
Yaraqlanıb alaylara axışın,
Gücü yoxdur deyinməyin, qarğışın,
Dilibirlər niyə gözü dar olur?!

Mən gedirəm, siz də mənim dalımca,
Vuruşarıq son gücümüz qalınca,
Qadınları çatıb geri alınca,
Dilibirlər niyə gözü dar olur?!

Uğurelli, ağ başrağı götürün,
Özünüzü qız-gəlinə yetirin,
Acıqanı yer üzündən itirin,
Dilibirlər niyə gözü dar olur?!

***

Yeləsənə doğru çapdı Gümüşat,
Dardakına yer-göy bütün dar olar.
Çırpınırdı darda Günay, Qarçiçək,
Dardakına yer-göy bütün dar olar.

Muğmuğ idi başçıları Muğelin,
Addamışdı başı üstdən çox ölüm,
Tutuq idi onda bir qız, bir gəlin,
Dardakına yer-göy bütün dar olar.

Muğel böyük ölkə idi, yamyaşıl,
Yüz il idi sərt keçirdi hər qışı,
Muğmuğ isə bu ulusda elbaşı,
Dardakına yer-göy bütün dar olar.

Quraqlıqlar birdən on il çəkirdi,
Tanrı burda bol «quraqlıq» əkirdi,
Hərdən sel-su yolu-yalı sökürdü,

Dardakına yer-göy bütün dar olar.
***
Buna görə çapqınçıydı elbaşı,
Qılınc qalxmaz yemək-içmək bol olsa.
Yürüş edib qonşuları çapırdı,
Qılınc qalxmaz yemək-içmək bol olsa.

Ac qılınca çapar, susuz dənizə,
Durar qorxu, ölüm ilə üz-üzə.
Çıxar belə vuruşlarda qan dizə,
Qılınc qalxmaz yemək-içmək bol olsa.

Qan tökməyi istəmirdi bir oğul,
Ancaq hərdən istəmədən qan doğur,
Quraqlıqdan ağız acı, gün ağır,
Qılınc qalxmaz yemək-içmək bol olsa.

Odur Muğel qonşuları çapırdı,
Ət, otunu qapılardan qapırdı,
Hər il elə haray-həşir qopurdu,
Qılınc qalxmaz yemək-içmək bol olsa.
***
Tuncər gəlib çatdı böyük Muğelə,
Böyük olur çətinliyi böyüyün.
Toplumları yol gəlirdi, yoldaydı,
Böyük olur çətinliyi böyüyün.

Aclıq içrə hamı solub-saralıb,
El oğuldan, oğul eldən aralı,
Körpələrsə qotur-qotur, yaralı,
Böyük olur çətinliyi böyüyün.

Soraqlaşıb o, Muğmuğu soruşdu,
Eli görüb düşüncəsi qarışdı,
Çox sarsıldı, olmuşlarla barışdı,
Böyük olur çətinliyi böyüyün.

Qarçiçəklə Günay durub arada,
Döş-başları silir yara xoradan,
Ərlər solub, qızlar çıxıb sıradan,
Böyük olur çətinliyi böyüyün.
***
Muğmuğ çıxdı qabağına Tuncərin,
Ac ölkənin qancıl olar başçısı,
Dedi:-Qızlar yardım olub bizlərə,
Ac ölkənin qancıl olar başçısı.

Qılınclaşıb, yumruqlaşıb durdular,
Bir-birini yaralayıb yardılar,
Güləşdilər, özlərini yordular,
Ac ölkənin qancıl olar başçısı.

Qızlar gəlib bir-bir girdi araya,
Dedilər ki, savaş nəyə yarayar?
Ac ölkəni tanrı gərək qoruya,
Ac ölkənin qancıl olar başçısı.

Muğmuğ dedi:-Tanıyıram Tuncəri,
Biz qan tökdük, aşdıq sizin çəpəri,
Bağışlayın bizə ölən ərləri,

Ac ölkənin qancıl olar başçısı.

***

-Tuncər qardaş, dayan! -dedi Qarçiçək,
Savaş bitir qız araya girəndə.
İki yerdə qan axıtmaq nə gərək,
Savaş bitir qız araya girəndə.

Bunlar bizi incitməyib, saxlayıb,
Qız-gəlini bizlə birgə ağlayıb,
Pis günləri könlümüzü dağlayıb,
Savaş bitir qız araya girəndə.

Günay dedi:-Biz bir ulus, bir elik,
Bizim dildir bu ölkənin el dili,
Bunlar bizi özlərinə güc bilir,
Savaş bitir qız araya girəndə.

Tuncər, Muğmuğ bir-birinə baxdılar,
Sonra vuruş çevrəsindən çıxdılar.
Qucaqlaşıb yoxuş üstə qalxdılar,
Savaş bitir qız araya girəndə.

***

Muğmuğ dedi: -Tuncər, bizi bağışla,
Barış olar qılınc yerə sancılsa.
Yetər bizə pisləmələr, qarğışlar,
Barış olar qılınc yerə sancılsa.

Yüz ildir ki, bizi didir quraqlıq,
Bizi sizdən ayırıbdır uzaqlıq,
Üz döndərib burdan qonaq, qonaqlıq,
Barış olar qılınc yerə sancılsa.

Baş əyirəm sizin qıza, qadına,
Çevriliblər onlar burda yardıma,
Alın bizi ağ bayrağın altına,
Barış olar qılınc yerə sancılsa.

Çinellilər gəlib bizi soyurlar,
Bizi daha pis günlərə qoyurlar,
Özlərinə bizi kölə sayırlar,
Barış olar qılınc yerə sancılsa.

***

Yüz-yüz uşaq sağaltmışdı Qarçiçək,
Böyük vardır kökdən gələn vergilər.
Sağalırdı kimə əli dəyirdi,
Böyük vardır kökdən gələn vergilər.

Yapma idi, çörək idi əlləri,
Al yanaqlar güldürürdü gülləri,
Toxdaq idi dadlı-duzlu dilləri,
Böyük vardır kökdən gələn vergilər.

Qapısında yüz-yüz düşük uşaqlar,
Düşər, düşük, bir də dəlisayaqlar,
Beli, əli bükük, əyri ayaqlar,
Böyük vardır kökdən gələn vergilər.

Bu bacarıq qızda tanrı payıydı,
O, Qızuçar, o, Qızçiçək soyuydu,
Vergiləşən tanrıların tayıydı,

Böyük vardır kökdən gələn vergilər.
***
Tuncər susub bacısına baxırdı,
Nə güclüdür tanrılaşan inanış.
İnanırdı ona sınıq-salxaqlar,
Nə güclüdür tanrılaşan inanış.

Əllərindən o, istilik tökürdü,
Ovcu ilə sancıları çəkirdi,
Yaralara o, toxtaqlıq əkirdi,
Nə güclüdür tanrılaşan inanış.

Sağaltdıqca nə danışır, nə dinir,
Nədəndirsə sola-sola qız yanır,
Bu yanğını o, sağaldan güc sanır,
Nə güclüdür tanrılaşan inanış.

Sağalanlar baş əyir, diz qatdayır,
Ölümləri ötüb, keçib, addayır,
Düşərliklər buz tək sınıb çatdayır,
Nə güclüdür tanrılaşan inanış.
***
Tuncər deyir:-Bacım, özün sönürsən,
Toxtaq verən özü solub, saralar.
Bu toxtaqlıq dönür böyük inama,
Toxtaq verən özü solub, saralar.

Yığış gedək, yetər bunca sağaltdın,
Yaralardan ağrı, sancı çıxartdın,
Qardaşını sən kövrəltdin, ağrıtdın,
Toxtaq verən özü solub, saralar.

Toplum gəlib neçə gündür gözləyər,
Sən çiçəksən, sənə burda göz dəyər,
Sızıldayıb anan acı söz deyər,
Toxtaq verən özü solub, saralar.

Bacı deyir:-Qardaş, bunlar yazıqdır,
Ürəkləri kimsəsizdir, sınıqdır,
Uğurelli Muğelliyə qoruqdur,
Toxtaq verən özü solub, saralar.
***
Muğmuğ deyir:-Qalın, ova çıxarıq,
Burda dağ-daş, eniş-yoxuş gözəldir.
Hər bir yerin gözəlliyi, görümü,
Burda dağ-daş, eniş-yoxuş gözəldir.

Çilçil qaplan, çilçil turac, boz ayı,
Maral, cüyür, çöl atının yox sayı,
Üç gündür ki, başlayıbdır ov ayı,
Burda dağ-daş, eniş-yoxuş gözəldir.

Mən bilirəm, Tuncər ova vurğundur,
Qaplanlara qarşı yaman çılğındır,
Qarçiçəksə qoy dincəlsin, yorğundur,
Burda dağ-daş, eniş-yoxuş gözəldir.

Ona tanrı gücü verib yaradan,
Qoy Qarçiçək körpü olsun arada,
Yoxsa çıxar min-min adam sıradan,

Burda dağ-daş, eniş-yoxuş gözəldir.

***

Günay deyir:-Ərim, bizdə ovlaq var,
Gözü yolda qoyma eli, ananı,
Biz qayıdaq, qalsın ancaq Qarçiçək,
Gözü yolda qoyma eli, ananı.

Qarçiçək də getsə bu gün bizimlə,
Min-min düşük gələcəkdir iziylə,
Danış özün Qarçiçəyin özüylə,
Gözü yolda qoyma eli, ananı.

Gül tək solub saralmışdı Qarçiçək,
Sağaldaydı düşükləri o gərək,
Ürəyində çırpınırdı bu dilək,
Gözü yolda qoyma eli, ananı.

O, sevgidən, el-obadan uzaqdır,
Düşüklərə, düşərlərə dayaqdır,
Deyib-gülüb, yaşamaqdan qıraqdır,
Gözü yolda qoyma eli, ananı.

***

-Doğma qardaş, mən qalıram, siz gedin,
Atma sənə tapınanı, kim olsa.
Mənim könlüm mənə belə buyurur,
Atma sənə tapınanı, kim olsa.

Tanrılar da mənə bunu söyləyir,
Onlar burda qalmağımı diləyir,
Muğel mənə dil-ağız da eləyir,
Atma sənə tapınanı, kim olsa.

Bir il sonra gəlin, məni aparın,
Bir iləcən sağlıq, dinclik taparım,
Qoy gözləsin məni yurdum, diyarım,
Atma sənə tapınanı, kim olsa.

Anama de, yarınc* olub Qarçiçək,
O, gələn il qayıdacaq, gələcək,
Ağlamasın, sıtqamasın o gərək,
Atma sənə tapınanı, kim olsa.

***

Dünən gələn bu gün elə yiyədir,
Dayanışın üzü buzdan soyuqdur.
Min il burda yaşayanlar qaçaraq,
Dayanışın üzü buzdan soyuqdur.

Dayanışa bağlıların üzü ağ,
Dayanışı saymayanlar key-sayaq,
Hamı gəlir, gedir ona bir qonaq,
Dayanışın üzü buzdan soyuqdur.

Biri yığır, biri səpir quruşu,**
Səpənlərin gen-bol olur örüşü,
Yığanınsa açılmayır qırışı,
Dayanışın üzü buzdan soyuqdur.

Cərrah

***Pul**

Səpilən yox, yığılandır dayanış,
Qaz torpağı, bir gizləncdir hər qarış,
İkisinin bir adı var, yaşayış,
Dayanışın üzü buzdan soyuqdur.

***

Çinə bənzər-çinsoysayaq elləri,
Çaşdırmaqdır, uydurmaqdır bənzəyiş,
Çiy yeyənlər ötə-ötə gəlirdi,
Çaşdırmaqdır, uydurmaqdır bənzəyiş.

Boy balaca, ağız yırtıq, baş əyri,
Baxış diri, deyim-görüm iş diri,
İşdə, sözdə üç adamdır hər biri,
Çaşdırmaqdır, uydurmaqdır bənzəyiş.

Cumub çöldə sürüləri götürür,
Ələ keçən nə var çiy-çiy ötürür,
Tutduğunu yer-yer eldən itirir,
Çaşdırmaqdır, uydurmaqdır bənzəyiş.

Muğel ev-ev, ulus-ulus gizlənir,
Ərlər on-on yaraqlanır, yüzlənir,
Gecə-gündüz qırğın, ölüm gözlənir,
Çaşdırmaqdır, uydurmaqdır bənzəyiş.

***

Tuncər bölür toplumları üç yerə,
Üç vuruma dözmək olmaz bir anda.
Yaraqlılar sağda, solda, qabaqda,
Üç vuruma dözmək olmaz bir anda.

Muğmuğ deyir: – Biz arxadan vurarıq,
Çiyçiylərin sırasını yararıq,
Lapdan çıxıb bellərini qırarıq,
Üç vuruma dözmək olmaz bir anda.

Tuncər çöldə ulartıyla qurd yığır,
Muğmuğçular qurdu görüb karıxır,
Qurdun gecə gözlərindən qor yağır,
Üç vuruma dözmək olmaz bir anda.

Acıqanı üç gün çöldə busurlar,
Baş söykəyib yerə qulaq asırlar,
Çiyçiy gəlib çatanacan susurlar,
Üç vuruma dözmək olmaz bir anda.

***

Birdən qalxır hay-həşirlə çal-çağır,
Qorxaq, gücsüz hay-küy salar gələndə,
Üç bir yandan üstlərinə ox yağır,
Qorxaq, gücsüz hay-küy salar gələndə.

Tuncər çıxır qabağına onların,
Deyir:-Gələn çiyçiyləri üç yarın,
Baş yarılır, döş yırtılır, bel, qarın,
Qorxaq, gücsüz hay-küy salar gələndə.

Çiyçiyləri qorxudurlar, yorurlar,
Dörd bir yandan qılınclayıb qırırlar,
Qol-qıçları budayırlar, vururlar,

Qorxaq, gücsüz hay-küy salar gələndə.

Gecə bir də düşür hay-küy, səs çölə,
Çiyçiy yenə basqın edir Muğelə,
Enir döşdən, dönür qurdlar gur selə,
Qorxaq, gücsüz hay-küy salar gələndə.

***

Belə vuruş görməyibdir bu yerlər,
Öz yolu var, öz çəmi var hərənin.
Ulartısı, mırıltısı qurdların,
Öz yolu var, öz çəmi var hərənin.

Görüb gözü işıldayan qurdları,
Ürkür, qaçır çiyçiylərin atları,
Qorxulardan çıxır Muğel yurdları,
Öz yolu var, öz çəmi var hərənin.

Gecə keçdi, tez söküldü dan yeri,
Örüşlərdən, qışlaqlardan çox bəri.
Qaçan gördü Muğel çiyçiy ərləri,
Öz yolu var, öz çəmi var hərənin.

Qarçiçəklə Tuncər durub baxırdı,
Al günəşdən qızıl işıq yağırdı,
Günay isə bir daxmada doğurdu,
Öz yolu var, öz çəmi var hərənin.

***

Muğmuğçular meşələrdən endilər,
Elqorumaq igid ərən istəyir.
Bundan sonra Muğel dinc-dinc yaşadı,
Elqorumaq igid ərən istəyir.

Doğulanı muğelbala saydılar,
Adını da onun Tuncay qoydular,
Bu sorağı Uğurelə yaydılar,
Elqorumaq igid ərən istəyir.

Soraq çatdı Tanı şaha, Bacara,
Bacar döndü bir qanadlı çapara,
«İtiatım, Muğel hara, sən hara?»,
Elqorumaq igid ərən istəyir.

Çal-çağıra gəldi Xançu, Uğurel,
Qızıl, gümüş oğul kimi var deyil,
Hamıdan çox sevinirdi Muğərgil,
Elqorumaq igid ərən istəyir.

***

Ana yurdum, nə böyüksən, nə geniş,
Daşlara da görkəm verir gözəllik,
Gül qoxuyur dağın, yalın, yolların,
Daşlara da görkəm verir gözəllik.

Nə incədir çiçəklərin baxışı,
Nə küylüdür çaylarının axışı,
Dan yerinin qızıldandır doğuşu,
Daşlara da görkəm verir gözəllik.

Qıçlarıma güc ver, gəzim qoynunu,
Qucaqlayım meşə-meşə boynunu,
Al-al olub gül çöllərin toy günü,

Daşlara da görkəm verir gözəllik.

Xırmanlarda tala-tala tayalar,
Dağ döşündə qılınc-qılınc qayalar,
Çiçəklərdə yüz-yüz kövrək boyalar,
Daşlara da görkəm verir gözəllik.

***

-İtiatım, sıçram, yüyür irəli,
Basar olur yurda bağlı oğullar.
Oğlum Tuncər ata olub, dayanma,
Basar olur yurda bağlı oğullar.

İtiatım, qalx, uç, dönüm gözünə,
Güc ver bu gün dırnağına, dizinə,
Məni çatdır Uğurelin özünə,
Basar olur yurda bağlı oğullar.

İtiatım, Qızçiçəyi götürək,
Onu körpə Tuncayına yetirək,
Dodaqlarda sevinc gülü bitirək,
Basar olur yurda bağlı oğullar.

İtiatım, biçənəkdə dayan bir,
Otda ağna, dincəl, güc yığ hərdənbir,
Körpə səsi eşidirəm, «gəl» deyir,
Basar olur yurda bağlı oğullar.

***

Altı günə onlar çatdı Muğelə,
Uzun yoldan sonra görüş gözəldir.
Qarşılaşdı Bacar ilə Qızçiçək,
Uzun yoldan sonra görüş gözəldir.

Aullarda tüstüləndi ocaqlar,
Şırıldadı qonaqlanan bulaqlar,
Ucalaşdı, doğmalaşdı qonaqlar,
Uzun yoldan sonra görüş gözəldir.

Nənəsinə çatdırdılar Tuncayı,
Bəzədilər, çıxartdılar Günayı,
Qalxdı elin hay-həşiri, harayı,
Uzun yoldan sonra görüş gözəldir.
Bacar öpdü, Tuncay güldü, sevindi,
Utansa da Günay, Tuncər öyündü,
Hər könüldə iki ürək döyündü,
Uzun yoldan sonra görüş gözəldir.

***

Əl çəkmədi acıqanlar Muğeldən,
Gücsüz oldun, hamı səni vuracaq.
Otlaq, torpaq qamarlamaq istəyi,
Gücsüz oldun, hamı səni vuracaq.

İtiatla Bacar çıxdı irəli,
Qanlı gözlər birdən qaldı bərəli,
Gördü, gələn yaraqlılar seyrəlir,
Gücsüz oldun, hamı səni vuracaq.

Dedi:-Ahay, çiy ət yeyən çiyçiylər,
Bizdən olan bizə qarşı ögeylər,
Eşidirəm sizdən çox-çox gileylər,

Gücsüz oldun, hamı səni vuracaq.

Gedin, yoxsa əzik-üzük olarsız,
Həm otlaqsız, həm də yersiz qalarsız,
Dursaz, məndən ağır vurum alarsız,
Gücsüz oldun, hamı səni vuracaq.

***

Mən Bacaram, Gücər oğlu minelli,
Basılmazlıq hər igidə verilmir.
Tanrısoyam, yerin, göyün yiyəsi,
Basılmazlıq hər igidə verilmir.

Bilin, Muğel Mindiyardır bu gündən,
Atın qırğın sözlərini beyindən,
Yaraq deyil, bel gəzdirin çiyində,
Basılmazlıq hər igidə verilmir.

Çiyçiybaşı dedi:-Bacar, qocasan,
Sən keyləşən başsan, qolsan, qılçasan.
Qorxuram ki, bu vuruşdan qaçasan,
Basılmazlıq hər igidə verilmir.

Bacar dedi:-Baxma beş yüz yaşım var,
Qocaların gücdən başqa başı var,
Nə yaxşı ki, sənin kimi naşı var,
Basılmazlıq hər igidə verilmir.

***

Çiyçiybaşı qılıncını sıyırdı,
Başı olan ilk əl atmaz qılınca.
Cummağıyla bağırmağı bir oldu,
Başı olan ilk əl atmaz qılınca.

Düz ortadan şaqqalandı, yıxıldı,
Çapqınçılar bir an içrə dağıldı,
Eldən çiyçiy əl-ayağı yığıldı,
Başı olan ilk əl atmaz qılınca.

Bacar çapdı qaçanların dalınca,
Qırdı, tökdü bircəciyi qalınca,
İstəmədi çəksin onu qılınca,
Başı olan ilk əl atmaz qılınca.

Dedi:-Kimsən, kimlərdənsən, a qancıl?
Danış, mənə yalan demə, yabançı,
Qılıncımdan qurtarmazsan, yalançı,
Başı olan ilk əl atmaz qılınca.

***

Çiyçiy dedi:-Öldürməyin məni siz,
Ölüm var ki yaşayışdan dəyərli,
Yaşayırıq çapqınçılıq yoluyla,
Ölüm var ki yaşayışdan dəyərli.

Biz çinli yox, Çinsoysayaq eliyik,
Yaranışdan bizlər Minel dilliyik,
Biz ağızdan, başdan bir az yelliyik,
Ölüm var ki, yaşayışdan dəyərli.

Dörd bir yanı alıb, çapıb, soyuruq,
Öldürürük, eli ərsiz qoyuruq,
Hər bir yana qorxu, ürkü yayırıq,

Ölüm var ki, yaşayışdan dəyərli.
Bizdən sonra bir toplum da gələcək,
Yolda, yalda nə var, bütün siləcək,
Gəlib görüb sizdən soraq biləcək,
Ölüm var ki, yaşayışdan dəyərli.

***

Bacar dedi:-Qarşılarıq onları,
Qancılların qabağını alginən.
Qabağa düş, bizi çatdır o yerə,
Qancılların qabağını alginən.

Bacar, Tuncər, Muğmuğ çapdı çöllərə,
Qatışdılar daşqınçaya, sellərə,
Gedib çatdı çiyçiy olan ellərə,
Qancılların qabağını alginən.

Tutuq çiyçiy göndərildi qabağa,
Bacar, Tuncər çəkildilər qırağa,
Muğmuğ yığdı ərlərini otlağa,
Qancılların qabağını alginən.

Axşam oldu, tutuq çiyçiy dönmədi,
Qaranlıqda meşə susdu, dinmədi,
Muğmuğgilin ocaqları sönmədi,
Qancılların qabağını alginən.

***

Dan yerində qızıllandı ağ işıq,
Günəş verir dayanışa tərpəniş.
Acıqanın toplumları göründü,
Günəş verir dayanışa tərpəniş.

Muğmuğ çıxdı, öz gücünü yoxladı,
Gələnlərin qabağını saxladı,
Bərkdən vurdu, çiy içləri laxladı,
Günəş verir dayanışa tərpəniş.

Başçıları bizuc atdı, ox atdı,
O, Muğmuğun döş-başını qanatdı,
Hay-həşirlə qorxu-ürkü yaratdı,
Günəş verir dayanışa tərpəniş.

Muğmuğ dedi:-Hamınızı qıraram,
Damar-damar qanınızı soraram,
Yasınızı yurdunuzda quraram,
Günəş verir dayanışa tərpəniş.

***

Çiyçiybaşı çıxdı önə, bağırdı,
Söz anlayan yol üstündə dayanmaz.
Çəkil, yoxsa doğram-doğram olarsan,
Söz anlayan yol üstündə dayanmaz.

Biz çiyçiylər «çinelsayaq» adlıyıq,
Beş bölümdə iyirmi min atlıyıq,
Vuruşlarda çox alovlu, odluyuq,
Söz anlayan yol üstündə dayanmaz.

Muğmuğ dedi:-Ağzındakı boş yeldir,
Biz sizləri tanıyırıq yüz ildir,
Çapqınçılıq bir igidlik deyildir,
Söz anlayan yol üstündə dayanmaz.

Yığışdırın belə boş-boş sözləri,
Siz qayıdın gəldiyiniz düzləri,
Yoxsa bir-bir qıracağam sizləri,
Söz anlayan yol üstündə dayanmaz.

***

Çiyçiybaşı dedi: -Muğmuğ, tələsmə,
Öz adını özgəsinə qoyma sən,
At üstündə o çımxırıb yüksəldi,
Öz adını özgəsinə qoyma sən.

Muğellilər orda-burda ev çapır,
Özgə əldən taxıl qapır, ət qapır,
Qışlamağa özgə yurdda yer tapır,
Öz adını özgəsinə qoyma sən.

-Biz bu ilin qar-yağışlı yazından,
Yem qapmırıq özgə malın ağzından,
Əl çəkmişik daha kəsim-basımdan,
Öz adını özgəsinə qoyma sən.

-Əyri əli gərək dibdən kəsəsən,
Yekəbaşın dik başını əzəsən,
Boşboğazın boğazını üzəsən,
Öz adını özgəsinə qoyma sən.

***

Çiyçiybaşı cumdu onun üstünə,
Oğru tez-tez doğruluqdan danışar,
Dedi:-Oğru sənsən, bunca biz düzük,
Oğru tez-tez doğruluqdan danışar.

Üzləşdilər, qılınclaşıb, oxlaşıb,
Güləşdilər, qurşaqlaşıb, bağlaşıb,
Qırıldılar bircə-bircə, yoxlaşıb,
Oğru tez-tez doğruluqdan danışar.

Sağdan, soldan Bacar, Tuncər cumuşdu,
Çiyçiylərin qanlı gözü qamaşdı,
Yaraqlılar bir-birinə qarışdı,
Oğru tez-tez doğruluqdan danışar.

Bacar, Tuncər, Muğmuğ qırdı çiyçiyi,
Qızartdıqca qan torpağı, qan göyü,
Çiyçiybaşı aşdı yerə «vay» deyib,
Oğru tez-tez doğruluqdan danışar.

***

Döyüş bitdi, qayıtdılar Muğelə,
Bitən deyil yer üzündən qan-qada.
Gördülər ki düşük yatıb Qarçiçək,
Bitən deyil yer üzündən qan-qada.

Dedilər ki, işləməkdən bayılıb,
Sağlanclığı el-obaya yayılıb,
İndi bu qız tanrı kimi tanınıb,
Bitən deyil yer üzündən qan-qada.

Üç ay, beş gün bayqın qaldı Qarçiçək,
Sağlanc qızın bayılmağı nə demək,
Tərpənməyə öz yerindən o gərək,
Bitən deyil yer üzündən qan-qada.

Ağsaqqallar ona sağlıq dilədi,
Ağbirçəklər göz yaşları ələdi,
Hamı, bu qız bir tanrıdır, söylədi,
Bitən deyil yer üzündən qan-qada.

***

Bacar dedi:-Qızlar yazda bayılar,
Yaz gələndə soyuq daş da gül açır.
Onu alıb qolum üstə aparram,
Yaz gələndə soyuq daş da gül açır.

Ana dedi:-Qoyun qalsın burada,
Onu belə yaradıbdır yaradan,
Siz qayıdın, biz gələrik sonradan,
Yaz gələndə soyuq daş da gül açır.

Muğmuğ dedi:-Qız ürəyi yuxadır,
Yemir, içmir, buna görə sısqadır,
Qoyun qalsın, Muğel ona arxadır,
Yaz gələndə soyuq daş da gül açır.

Tuncər, Günay yola düşüb getdilər,
Günü aya, ayı ilə qatdılar,
Neçə günə Uğurelə çatdılar,
Yaz gələndə soyuq daş da gül açır.

Tanrievi söyləncі

Tuncay qatdı başlarını onların,
Uşaq evdə ağlar, gülər, baş qatar.
Tuncay iri, Tuncay köklü, budaqlı,
Uşaq evdə ağlar, gülər, baş qatar.

Beş yaşında boy dayandı anayla,
On yaşında qoşalaşdı atayla,
El öyündü bu köküslü balayla,
Uşaq evdə ağlar, gülər, baş qatar.

Ancaq dili-danışığı uşaqdı,
Bicliklərdən, dincliklərdən uzaqdı,
Oynadığı it, qurd, bir də yaraqdı,
Uşaq evdə ağlar, gülər, baş qatar.

Boy-buxunda Bacar, Tuncər, Turərdi,
Çiyinləri qoşa qapı, çəpərdi,
Bütün günü çöldə gözdən itərdi,
Uşaq evdə ağlar, gülər, baş qatar.

***

Qarçiçəyə tanrıevi tikildi,
Adamları sağaldan da tanrıdır.
Qulluğuna gündə yüzlər gəlirdi,
Adamları sağaldan da tanrıdır.

Qapıları açıq idi ocağın,
Düşüklərdi, düşərlərdi qonağı,
İki dəri, bir yorğandı yatağı,
Adamları sağaldan da tanrıdır.

Ağrıları, acıları götürər,
Düşüklüyü, düşərliyi itirər,
Əli, gözü, dili sağlıq gətirər,
Adamları sağaldan da tanrıdır.

Soraq çatır Əkbitənə bir aya,
Odər, şaman, falçı girir araya,
Deyirlər ki, bu iş kimə yarayar,
Adamları sağaldan da tanrıdır.

***

Əl-qol atmaq qız-gəlinə yaraşmaz,
Hər adamın tanrı olmaq yeri yox.
Gərək belə etməyəydi Qarçiçək,
Hər adamın tanrı olmaq yeri yox.

Kəsi olsa, çox düşüklər sağalar,
Kəsi olsun atlar ilə buğalar,
Kəsi ilə yaxşılıqlar doğular,
Hər adamın tanrı olmaq yeri yox.

Bundan başqa nə vardırsa artıqdır,
Sağaltçılar sonkökündən qırıqdır,
Gözü, başı, düşüncəsi qapıqdır,
Hər adamın tanrı olmaq yeri yox.

Yaxşı olar qız qayıtsın yerinə,
O, Muğeldə çox getməsin dərinə,
Ərə getsin, qulluq etsin ərinə,
Hər adamın tanrı olmaq yeri yox.

***

Çox dedilər şaman, odər, falçılar,
Hər kəs eşir qabağına ocağı,
Gördülər ki, əldən gedir pay-puş da,
Hər kəs eşir qabağına ocağı.

Ancaq çoxu bu sözləri saymadı,
Kəsilərə, küsülərə uymadı,
Pay-puşunu ocaqlara qoymadı,
Hər kəs eşir qabağına ocağı.

Muğel deyib yol getdilər ayaqla,
Başəydiyə dolu-dolu qucaqla,
Sağollaşdı kəsi, küsü ocaqla,
Hər kəs eşir qabağına ocağı.

Atla dəvə, dördtəkərli qoşqular,
Yüklərində qayğılarla sayğılar.
Üzlərində inam dolu duyğular,
Hər kəs eşir qabağına ocağı.

***

-Yazın-dedi-bildirməni-Tanı şah,
Baş əyməsə başı gedər başsızın.
Bildirməni bezdə yazdı odərlər,
Baş əyməsə başı gedər başsızın.

«Ölkə necə böyük, böyük olarsa,
Onda min-min minlər yuva salarsa,
Sərtüzlükdə biri yoldan qalarsa,
Baş əyməsə başı gedər başsızın.

Bizim böyük Başevimiz Əkbitən,
Sərtüzlükdə ocağımız Subölən,
Nə görmüsüz Muğmuğeldə siz görən,
Baş əyməsə başı gedər başsızın.

Bacar getsin Qarçiçəyi gətirsin,
Tanrı evi tikdirəni itirsin,
Tanrılığı öz qızından götürsün,
Baş əyməsə başı gedər başsızın.»

***

Yazı çatdı Qarçiçəyə bir aya,
Soyuq qızın çətin könlü qızınar,
Oxuduqca, gözü, köksü alışdı,
Soyuq qızın könlü çətin qızınar.

Bacar dedi:-Gərək gedək buradan,
Doğru çıxır Qarçiçəkdə çox yalan,
Daha yetər bu ot, bu gül, bu tikan,
Soyuq qızın könlü çətin qızınar.

Odər dedi:-Böyük ocaq qalayın,
Dörd yanına əski-para dolayın,
Əkbitənə vergiləri yollayın,
Soyuq qızın könlü çətin qızınar.

Bu ocaqla el-obalar güləcək,
Nə bir ağrı, nə bir acı biləcək,
Bura tanrı Ahurməzda gələcək,
Soyuq qızın könlü çətin qızınar.

***

Şaman dedi:-Mən qalaram burada,
El-obalar qala bilməz şamansız.
Ahurməzda gəlməsə də, gəlsə də,
El-obalar qala bilməz şamansız.

Muğmuğ gördü ocaqlaşan düzləri,
Eşidildi şamanların sözləri,
Doldu gözəl Qarçiçəyin gözləri,
El-obalar qala bilməz şamansız.

Bacar dedi:-Qızım, bunca ağlama,
Qız-gəlinin ürəyini dağlama,
Ürəyində bizə acıq saxlama,
El-obalar qala bilməz şamansız.

Başev səni haray-haray çağırır,
Gül əllərin orda maraq doğurub,
Əllər, sözlər sağlamlıqlar yoğurur,
El-obalar qala bilməz şamansız.

***

Muğmuğ dedi:-Odər ata, bağışla,
Adam var ki, ulus ona söykənir.
Qarçiçəyi qayıtmağa qoymaram,
Adam var ki, ulus ona söykənir.

O gələndən el çörəyə çatıbdır,
Əkinimiz, biçinimiz artıbdır,
Yoxsulluğun el daşını atıbdır,
Adam var ki, ulus ona söykənir.

Bir də ki, mən Qarçiçəyə vurğunam,
O gələndən son qoyulub qırğına,
Yağmurluğa, quraqlığa, çovğuna,
Adam var ki, ulus ona söykənir.

Qarçiçək də burdan getmək istəmir,
Odərləri, şamanları pisləmir,
Son gücünü düşərlərdən gizləmir,
Adam var ki, ulus ona söykənir.

***

Ortalığa çıxdı gözəl Qarçiçək,
Gözəl qızlar el-obanın varıdır.
Dedi:-Ata, mən qalıram, siz gedin,
Gözəl qızlar el-obanın varıdır.

Qalım burda, ocaqları qoruyum,
El-obanın istəyinə yarayım,
Yaraları, ağrıları sarıyım,
Gözəl qızlar el-obanın varıdır.

Burda tanrı Ahurməzda olacaq,
İnam, sevgi ürəklərə dolacaq.
«Kəsi» deyib hamı ocaq salacaq,
Gözəl qızlar el-obanın varıdır.

Muğmuğ dedi:-Bizi Minel sayınız,
Qarçiçəyin dediyini yayınız,
Bundan sonra Mindiyardır soyumuz,
Gözəl qızlar el-obanın varıdır.

***

Odər dedi:-Onda gəlsin verginiz,
Hər ölkəni yaşadan da vergidir,
Toplumunuz ayıq-sayıq dayansın,
Hər ölkəni yaşadan da vergidir.

Ocaq çatın, sevginizi bildirin,
Kəsi ilə yamanları öldürün,
Mindiyarın ağ bayrağın qaldırın,
Hər ölkəni yaşadan da vergidir.

Yerinciniz Qarçiçəkdir bu gündən,
Baş əyiniz, yer öpünüz önündə,
Ahurməzda, Sərtüz, ocaq yönündə,
Hər ölkəni yaşadan da vergidir.

Muğmuğ dedi:-Arxayın ol, baş üstə,
Addamışıq qarlı keçən qış üstən,
Minelliyik, Mindiyarıq hər üzdən,
Hər ölkəni yaşadan da vergidir.

***

Sərtüz Turel ulusundan qayıtdı,
Hər gün səslər kimsəsizi doğma yurd,
Tanı şaha o, baş əyib söylədi,
Hər gün səslər kimsəsizi doğma yurd.

Nuhçatanın Duzdağ eli oturaq,
Orda gərək ocaqları artıraq,
Çörəkçilər yolluğundan qurtaraq,
Hər gün səslər kimsəsizi doğma yurd.

Eşitmişəm tanrılaşıb Qızçiçək,
Nə olsa da Aşalaşa o gərək,
Biz bu yolla ocaqlaşaq, birləşək,
Hər gün səslər kimsəsizi doğma yurd.

Gənc şahımın inanışı ocaqdır,
Yerdə qalan, suya yersiz boyaqdır.
Minelliyə kəsi, ocaq, dayaqdır,
Hər gün səslər kimsəsizi doğma yurd.

***

Tanı dedi:-Tanrısı var hərənin,
İnanışı güclə soxma beyinə.
Yazıların qoltuğunda saralıb,
İnanışı güclə soxma beyinə.

Mən odəri göndərmişəm Muğelə,
Qayıtmayıb oralardan o hələ,
Əl-ayağa düşmə bunca sən belə,
İnanışı güclə soxma beyinə.

Çörəkçinin tanrısı var, çörəkdir,
Onlar şaha, Başevə də kövrəkdir,
Sizin kimi Baş Odərlər tək-təkdir,
İnanışı güclə soxma beyinə.

Mən bilirəm, sən tanrının oğlusan,
Qatlarınla tanrılara bağlısan,
Yer-yurdundan küsülüsən, dağlısan,
İnanışı güclə soxma beyinə.

***

Sərtüz baxdı Tanı şaha qıyqacı,
İnanışın yolu hamar olammaz.
«Niyə, görən, yurdum mənə qarşıdır,
İnanışın yolu hamar olammaz».

Dedi:-Sənin basqınların qabaqda,
Tanıqlığın, gücün, soyun ocaqda,
Bu olmasa heç nə çıxmaz yaraqdan,
İnanışın yolu hamar olammaz.

«Aşa» eli birləşdirir çətində,
Ola bilməz ocaq, tanrı hər tində,
Dərin tutum vardır ölüm, itimdə,
İnanışın yolu hamar olammaz.

«Aşa», «Ocaq» sənə, şahım, əltutdur,
Tanrısızlar şaha qarşı kobuddur,
Düşüncəni yuyan, silən su, oddur,
İnanışın yolu hamar olammaz.

***

Yazı yazdı Sərtüz o gün Cumərə,
Yerdə bircə, göydə yeddi tanrı var.
Şah buyurur, Cumər getsin Muğelə,
Yerdə bircə, göydə yeddi tanrı var.

«Qarçiçəyin tanrılığı düz deyil,
Suböləndə ocaq birdir, yüz deyil,
Yer qızıdır, göydəngəlmə qız deyil,
Yerdə bircə, göydə yeddi tanrı var.

Sağaltçıdır, tanrı deyil Qarçiçək,
Sağaltçısa, bura gəlsin bir görək,
Yoxsa orda tanrı olmaq nə demək,
Yerdə bircə, göydə yeddi tanrı var.

Şah buyurur, tez qayıtsın yerinə,
Adam tapsın, ərə getsin birinə,
Qatışmasın o, əl-ayaq kirinə,
Yerdə bircə, göydə yeddi tanrı var.

***

Cumər getdi, beş yüz atlı onunla,
Hamı deyir, baş işlərdə mənəm baş.
On beş günə Uğurelə çatdı o,
Hamı deyir, baş işlərdə mənəm baş.

Tuncay çıxdı qabağına doğma tək,
Dedi:-Sizi saya qoymaz Qarçiçək.
İstəyirsən biz Muğelə bir gedək,
Hamı deyir, baş işlərdə mənəm baş.

-Tanı şahın göndərişi mənəm, mən,
Sən ortada nə atılıb düşürsən,
Uğureldə səndən böyük yox deyən,
Hamı deyir, baş işlərdə mənəm baş.

Tuncay dedi:-Boş-boşuna danışma,
Qarçiçəyin işlərinə qarışma,
İt soyudur ağızlaşmaq, qapışmaq,
Hamı deyir, baş işlərdə mənəm baş.

***

Cumər çəkdi qılıncını, «it» dedi,
-Dəlilikdir yol üstündə dayanmaq,
İki qılınc qor ələdi dörd yana,
Dəlilikdir yol üstündə dayanmaq.

Tuncay dedi:-Dönməlisən buradan,
Ocaq yalan, tanrı yalan, sən yalan,
Yeddi deyil, birdir böyük yaradan,
Dəlilikdir yol üstündə dayanmaq.

Cumər dedi:-Yaşın azdır, görürəm,
Qılınc ilə sənə öyüd verərəm,
Bir uşaqla mən döyüşə girirəm,
Dəlilikdir yol üstündə dayanmaq.

Çıqqıldadı, şaqqıldadı yaraqlar,
Qan töküldü, soldu al-al yanaqlar,
Batdı yerə dizə kimi ayaqlar,
Dəlilikdir yol üstündə dayanmaq.

***

Əyildilər, qırıldılar yaraqlar,
Dözüm olsa dözməz dəmir güclüyə,
Tulladılar dəbilqəni, döşlüyü,
Dözüm olsa dözməz dəmir güclüyə.

Çılpaq gövdə, dirək ayaq, dəmir qol,
Bir-birinə kələzdənmək vurhavur,
«Güc tutumum, qayna, daşlan, bir də dol»,
Dözüm olsa dözməz dəmir güclüyə.

Cumər dedi:-Yekə-yekə danışma,
Tuncay dedi:-Bizim işə qarışma,
Cumər dedi:-Ayağımdan yapışma,
Dözüm olsa dəmir dözməz güclüyə.

Yamanlaşıb qarpışdılar qız üstə,
Yoruldular, çöküşdülər diz üstə,
Çəkişdilər, vuruşdular söz üstə,
Dözüm olsa dəmir dözməz güclüyə.

***

Gecə düşdü, vuruş qaldı yarımçıq,
Basıq olmur ərlər gücbir olanda.
Dan yerində Tuncər çıxdı vuruşa,
Basıq olmur ərlər gücbir olanda.

Dedi:-Cumər, oğlum səni yoracaq,
O güclüdür, qol-qıçını qıracaq,
O uşaqdır, səni lapdan vuracaq,
Basıq olmur ərlər gücbir olanda.

-Bu vuruşda, çəkişmədə vurum yox,
Bacım orda tək qalıbdır, yardım yox,
Orda yemək-içmək azdır, düşün çox,
Basıq olmur ərlər gücbir olanda.

Gəlin daha əl götürün bu işdən,
Çinel yüz min toplum ilə yürüşdə,
Xançu, Muğel diz qatdayıb döyüşdə,
Basıq olmur ərlər gücbir olanda.

***

Bacar daha əldən düşüb, yorulub,
Gənclər gərək dayaq ola qocaya.
Biz əl-ələ verməliyik çətində,
Gənclər gərək dayaq ola qocaya.

Üstümüzə gələn yüz min qılıncdır,
İndi qardaş boğuşması gülüncdür.
Barışsanız bu, Minnelə qoruncdur,
Gənclər gərək dayaq ola qocaya.
Gəlin bir də qardaşlaşaq, bir olaq,
Güc-güc deyən Çinellidən öc alaq,
Bu yovşanlı çöllüklərə səs salaq,
Gənclər gərək dayaq ola qocaya.

Tuncay səni tanımayır, uşaqdır,
Bicliklərdən, bicləmədən uzaqdır,
O bilməyir Cumər bizə qonaqdır,
Gənclər gərək dayaq ola qocaya.

Soyqan söyləncі

Çinellilər gəldi Təbət boyunca,
Yersiz qalar özgə yerə göz dikən.
Uğureli qamarladı doğudan,
Yersiz qalar özgə yerə göz dikən.

Bunu bilib Tuncay, Cumər barışdı,
At qovaraq neçə-neçə dağ aşdı,

Beş gün yolda selə-suya qatışdı,
Yersiz qalar özgə yerə göz dikən.

İtiatı Bacar mindi-çap-dedi,
Get Tuncayı, get Cuməri tap-dedi,
Öz arxanca toplumları dart-dedi,
Yersiz qalar özgə yerə göz dikən.

Atasının qayğısına qalınca,
Tuncər çapdı Gümüşatı dalınca,
Toplumları ulduzların sayınca,
Yersiz qalar özgə yerə göz dikən.

***

-Yaxın, qırın!-dedi Çinel başçısı,
Öz içinə sığışmayan cılızdır.
Alın, qovun! Uğurel də bizimdir!
Öz içinə sığışmayan cılızdır.

Üzləşdilər, sıralanıb durdular,
Çarpışdılar, qırıldılar, qırdılar,
Alayları, toplumları yardılar,
Öz içinə sığışmayan cılızdır.

Toplumların, alayların yox sayı,
Yortub gəlir çaylaq boyu, dağ boyu,
Gələ-gələ el-obaya od qoyur,
Öz içinə sığışmayan cılızdır.

Tüstüləndi iki ölkə qovşağı,
Çaylar, yollar yurdun qanlı qurşağı,
Toz qalxdıqca bulud endi aşağı,
Öz içinə sığışmayan cılızdır.

***

Çin ərəni çıxdı önə, söylədi:
-Yer-yer deyən yersiz qalar yer üstə.
Bacar, səni tanıyıram yüz ildir,
Yer-yer deyən yersiz qalar yer üstə.

Mən Soyqanam, çinlilərin öndəri,
Qamarlayıb dağıtmışam çox yeri.
Gücüm çatsa tutacağam göyləri,
Yer-yer deyən yersiz qalar yer üstə.

Uğureli alacağam bir günə,
Mən hamını qatacağam sürgünə,
Bacar gərək gedə yerin təkinə,
Yer-yer deyən yersiz qalar yer üstə.

Yaxşı olar döyüşməyək, bağlaşaq,
Döyüş olsa dağılacaq hər ocaq,
Uğureldən təkcə tüstü qalacaq,
Yer-yer deyən yersiz qalar yer üstə.

***

Yeriklədi Soyqan yenə al qana,
Qan içənin qan sağarmış gözünə.
Qılıncının kəsdi dalı, qabağı,
Qan içənin qan sağarmış gözünə.

Minellini beş-beş, on-on doğradı,

Ayrıc-ayrıc yolu-yalı bağladı,
Ayqıraraq nərildədi, çağladı,
Qan içənin qan sağarmış gözünə.

-Mən Soyqanam, Çinel oğlu, basılmaz,
Varlığıma əl uzadan var olmaz,
Döyüşlərdə dözəm-dözüm sarsılmaz,
Qan içənin qan sağarmış gözünə.

Mən almışam Xançu ilə Təbəti,
Mən yemişəm adam əti, it əti.
Qan tökməkdə ad qazandım, çox çətin,
Qan içənin qan sağarmış gözünə.

***

Bacar dedi:-Öymə, Soyqan, özünü,
Öz qanını görən daha qan tökməz,
Görəcəksən indi çirkin qanını,
Öz qanını görən daha qan tökməz.

Xançu, Təbət, Muğel bizim Mindiyar,
Basdırmaqçın səni Çində yer də var,
Bu yürüşdən əl çək, qayıt, a donqar,
Öz qanını görən daha qan tökməz.

Yer istəsən yer verərik yer altda,
Ancaq öncə ölməlisən üst qatda,
Otlamağa gəlibsənsə, bu, otlaq,
Öz qanını görən daha qan tökməz.

Danqıldadı, batdı göz-göz tutaqlar,
Ağızlaşdı iti-iti yaraqlar,
Səsdən-küydən guruldadı qulaqlar,
Öz qanını görən daha qan tökməz.

***

Yaraladı Soyqan dizdən Bacarı,
Biclik gücdən yeydir belə döyüşdə,
Sonra dedi:-İstəyirsən güləşək,
Biclik gücdən yeydir belə döyüşdə.

İtiatın yalı qandan qızardı,
Bacar çaşdı, üzü soldu, sozardı,
Gözlərində göylər, yerlər bozardı,
Biclik gücdən yeydir belə döyüşdə.

Bacar dedi:-Qalsın döyüş sonraya,
Gərək düşüm, mən yaramı sarıyam,
Qoy tanrımız özü girsin araya,
Biclik gücdən yeydir belə döyüşdə.

Soyqan dedi:-Bir gün sonra görüşək,
İstəyirsən vuruşmadan güləşək,
Lap deyirsən, elə bunla ötüşək,
Biclik gücdən yeydir belə döyüşdə.

***

Tuncər çıxdı qılınc ilə ortaya,
Oğul gərək arxa dura ataya,
Dedi:-Gücün qalıbsa da yaxın gəl,
Oğul gərək arxa dura ataya.

Soyqan dedi:-Sən atandan kövrəksən,

Bu çöllükdə bir ötəri küləksən,
Bacar aşdı, sən ta kimə gərəksən,
Oğul gərək arxa dura ataya.

Tuncər dedi:-Atam bir az qocalıb,
Ancaq sənlə vuruşmağı bacarır,
Mən gəlmişəm səndən özüm öc alım,
Oğul gərək arxa dura ataya.

-Onda haydı, sənlə də döyüşək,
Gücümüzü, öcümüzü bölüşək,
Bu vuruşa bizuc ilə girişək,
Oğul gərək arxa dura ataya.

***

Qırıldılar qırım-qırım bizuclar,
Bizucdan da iti kəsən qılınc var.
Qılıncların ağzı qopdu, töküldü,
Bizucdan da iti kəsən qılınc var.

Doğram-doğram oldu tunc-tunc tutaqlar,
Həm əyildi, həm əzildi yaraqlar,
Əsdi sular, ağaclarda yarpaqlar,
Bizucdan da iti kəsən qılınc var.

Əl atdılar ağzı qopuq qılınca,
Toppuz, balta, bıçaq gəldi dalınca,
Vuruşdular son gücləri qalınca,
Bizucdan da iti kəsən qılınc var.

Yoruldular, usandılar, durdular,
Güləşdilər, yeri yer-yer yardılar,
Yumruqlaşıb bir-birini vurdular,
Bizucdan da iti kəsən qılınc var.

***

Onlar gedib oxlaşdılar qıraqdan,
Yay dartmağa, ox atmağa güc gərək,
Oxlar gəlib bir-birinə çatmadı,
Yay dartmağa, ox atmağa güc gərək.

Tuncər dedi:-Toplum çıxsın yürüşə,
O yandan da Çinel qalxdı döyüşə,
Yüz min gəldi yüz min ilə görüşə,
Yay dartmağa, ox atmağa güc gərək.

Soyqan, Tuncər çəkildilər qırağa,
Qurşaq qurub oturdular torpağa,
Sonra bir də sıçradılar ayağa,
Yay dartmağa, ox atmağa güc gərək.

Didişdilər, qarpışdılar, daşdılar,
Dağ idilər, qaya kimi uçdular,
Onlar bir də yıxıldılar, aşdılar,
Yay dartmağa, ox atmağa güc gərək.

***

Uğurelin atlıları «vur» dedi,
Hər vuruşun başlanğıcı yey olur.
Tuncay, Cumər vuruşurdu qabaqda,
Hər vuruşun başlanğıcı yey olur.
Dördtəkərli üstündəydi ikisi,

Ağır idi təkərlərin çəkisi,
Çoxdu bunca acıqanın itkisi,
Hər vuruşun başlanğıcı yey olur.

Sağdan Tuncay, soldan Cumər vururdu,
Çinellinin toplumunu qırırdı,
Sıra-sıra Uğureldən qovurdu,
Hər vuruşun başlanğıcı yey olur.

Qılınc, bizuc- toppuz, balta, oxatan,
Qaçmağının hayındaydı çox adam,
Buluddan da qan axırdı bu axşam,
Hər vuruşun başlanğıcı yey olur.

***

Çinellinin atlıları qaçhaqaç,
Vuruşammaz toplum yalqız, başçısız,
Onlar beş-beş, on-on kölə düşürdü,
Vuruşammaz toplum yalqız, başçısız.

Çinellilər səpələnib qaçırdı,
Tuncər, Cumər çapa-çapa biçirdi,
Çap-çap at da lap qabaqda uçurdu,
Vuruşammaz toplum yalqız, başçısız.

Beş gün qaçıb, səpələnib töküldü,
Yaralılar sanki yerə əkildi,
Dördüncü gün ağ dan yeri söküldü,
Vuruşammaz toplum yalqız, başçısız.

Çinellidən nə qaçan var, nə qalan,
Tökülmüşdü yaralılar yol, yala,
Çox öyünən sonda belə yox olar,
Vuruşammaz toplum yalqız, başçısız.

***

Uğurelin toplumları durmadı,
İşi elə isti-isti görərlər.
Xançu üstə yürüdülər birbaşa,
İşi elə isti-isti görərlər.
Tuncay, Cumər beş gün kəhər səyirtdi,
Təbət boyu çinellini gəbərtdi,
Vurdu, qırdı, acıqanı seyrəltdi,
İşi elə isti-isti görərlər.

Yolda biri əl uzatdı Tuncaya,
Dedi:-Oğul, mən Muğərəm, bir dayan,
Əltut olun, mən də sizlə bir soyam,
İşi elə isti-isti görərlər.

Mən də bir ay Soyqan ilə vuruşdum,
Yaralandım, torpaqlara qarışdım,
Üz-gözümə qarışqalar daraşıb,
İşi elə isti-isti görərlər.

***

Soyqan qaçdı, Tuncər onun dalınca,
Çox uzağa gedə bilməz ac atlar,
Tuncər onu yaxaladı Xançuda,
Çox uzağa gedə bilməz ac atlar.

Vuruşdular, güləşdilər, düşdülər,

Heysizlikdən valaylayıb, aşdılar,
Yenə durub Çinel yana qaçdılar,
Çox uzağa gedə bilməz ac atlar.

Tuncər getdi, toplum onun dalınca,
Çapdı, çapdı, sonda son güc qalınca,
Acıqandan son öcünü alınca,
Çox uzağa gedə bilməz ac atlar.

Onlar gəlib Çinçayelə çatdılar,
Çinellilər yavaş-yavaş artdılar,
Toplum çəkib yenə ara qatdılar,
Çox uzağa gedə bilməz ac atlar.

***

Ağac evlər, qamış evlər, lığ evlər,
Sel-su olan yerdə yüngül ev gərək,
Çinçay sıx-sıx evlər idi, ev yolu,
Sel-su olan yerdə yüngül ev gərək.
Qayıqlarda yaşayırdı çoxusu,
Balıq tutmaq işi, gücü, qayğısı,
Soyqanındı dəyirmanlar qurğusu,
Sel-su olan yerdə yüngül ev gərək.

Suqırağı yerdə gözəl yatımlar,
Sıralandı burda bir də toplumlar,
Dözümsüzdü, sısqa idi vurumlar,
Sel-su olan yerdə yüngül ev gərək.

Tuncər dedi:-Alacağam Çinçayı,
Qalacaqdır burda altı alayım,
Bizimkidir elin yeyi, qolayı,
Sel-su olan yerdə yüngül ev gərək.

***

Öz yurduydu, Soyqan qaçdı burdan da,
Yurdu qoyub qaçan başçı sevilməz.
Çinçaylılar ona yaman dedilər,
Yurdu qoyub qaçan başçı sevilməz.

Tuncay burda, Tuncər isə Xançuda,
Üzülüşdü Soyqan kimi qoçudan,
Aclıq idi burda könlü acıdan,
Yurdu qoyub qaçan başçı sevilməz.

Çinçay dedi:-Sizə qapı açırıq,
Minellini qucaqlayıb qucuruq,
Biz çayçıyıq, qana qarşı qancılıq,
Yurdu qoyub qaçan başçı sevilməz.

Tuncər dedi:-Soyqan yenə gələcək,
Gəlsə, mənim öz əlimdə öləcək.
Qancıllığın onda dadın biləcək,
Yurdu qoyub qaçan başçı sevilməz.

***

Bir ay keçdi, səs çıxmadı Soyqandan,
Bərk gedənlər daha çətin qayıdar.
Cumər getdi yazılarla Muğelə,
Bərk gedənlər daha çətin qayıdar.
Tuncay dedi:-Qayıt yenə Çinçaya,
Gəl başçı ol bizim böyük alaya,

Harda olsan səs ver səsə, haraya,
Bərk gedənlər daha çətin qayıdar.

Cumər dedi:-Mənim yolum uğurdur,
Ancaq burda qalmaq mənə ağırdır,
Aclıq çəkən gözlər çuxur-çuxurdur,
Bərk gedənlər daha çətin qayıdar.

Dönməliyəm mən bu ayın ortası,
Yazı vardır Qarçiçəyə çatası,
Tanı desə gəlləm bura, qadası,
Bərk gedənlər daha çətin qayıdar.

Yazışma söyləncі

Cumər iki yol yoldaşı götürdü,
Uzaq yolun azmağı var yol boyu.
Muğəri də alıb ona qoşdular,
Uzaq yolun azmağı var yol boyu.

Qarçiçək də arıqlayıb solmuşdu,
O, Muğərdən qara soraq almışdı,
İki yolun ayrıcında qalmışdı,
Uzaq yolun azmağı var yol boyu.

Eşitdi ki, gətirdilər Muğəri,
Saçlarına getdi qızın əlləri,
«Əltut» deyib o çağırdı elləri,
Uzaq yolun azmağı var yol boyu.

Çıxdı yola, ürək kövrək, dil kövrək,
Çıxdı yola göz yaşıyla Qarçiçək,
Ağlayırdı onla bulud, çay, külək,
Uzaq yolun azmağı var yol boyu.

***

Ancaq Muğər ölməmişdi, sağ idi,
Ölə bilməz gözü yolda qalanlar.
Qarçiçəyin obasına qoydular,
Ölə bilməz gözü yolda qalanlar.

Neçə yerdən yaralıydı gövdəsi,
Ağarmışdı gözlərinin çevrəsi,
Qaralmışdı bəbəyinin görməsi,
Ölə bilməz gözü yolda qalanlar.

Qarçiçəyin üzü çalır sarıya,
Diz qatdayıb əl uzatdı tanrıya,
Dedi:-Tanrım, gərək onu qoruyaq,
Ölə bilməz gözü yolda qalanlar.

Qanlı ölüm, qanlı sıxma-boğmalar,
Qız əlində ovuşdurma, ovmalar,
Sonra gəldi süddən, otdan yaxmalar,
Ölə bilməz gözü yolda qalanlar.

***

Tanı şahın yazısına baxdı qız,

Sevən ürək yazı-pozu götürməz.
O sevmişdi bu yerləri, qalmışdı,
Sevən ürək yazı-pozu götürməz.

Dedi:-Mənim Tanı şaha yazım var,
Məndən qorxu çəkməsinlər qoy onlar.
Mənsiz qalsa məncə batmaz Mindiyar,
Sevən ürək yazı-pozu götürməz.

Göy ağacın üç qabığı yazılı,
Tək deyimlər, ayrı sözlər qızılı,
Sanki hamar daş altında basılıb,
Sevən ürək yazı-pozu götürməz.

Cumər gördü yazıları, duruxdu,
Ayırd edə bilməyərək darıxdı,
Nəsə demək istəyirdi, qarıxdı,
Sevən ürək yazı-pozu götürməz.

***

«Mindiyarın böyük şahı Tanı şah,
Minel birdir, burda oldun, ya orda.
Bacarığım, gücüm, könlüm onundur,
Minel birdir, burda oldun, ya orda.

Muğel yurdu, obaları yazıqdır,
Düşərlik var burda, hamı sınıqdır,
Çinellidən çoxu gözü qıpıqdır,
Minel birdir, burda oldun, ya orda.

Burda şaman, odər, ocaq – qoşadır,
Qoşalığı birel yerdə yaşadır,
Burda böyük tanrı böyük Aşadır,
Minel birdir, burda oldun, ya orda.

Böyük tanrı buyurur ki, adamlar,
Çox böyükdür, çox uludur Mindiyar,
Çox böyüyə, çox kiçiyə qorxu var,
Minel birdir, burda oldun, ya orda.»

***

«Mindiyarın böyük şahı Tanı şah,
Oğul dibdaş, qız köçəri, nədəndir.
Alınyazım mənim belə yazılıb,
Oğul dibdaş, qız köçəri, nədəndir.

Siz bu eli özünüzdən biliniz,
Üstümüzdə olsun hər an əliniz,
Hərdən ova, gəzintiyə gəliniz,
Oğul dibdaş, qız köçəri, nədəndir.

Bizim gözəl gəlinimiz Günaydır,
Doğmacamız on beş yaşlı Tuncaydır,
İşlərimiz, yurdlarımız qolaydır,
Oğul dibdaş, qız köçəri, nədəndir.

Sağaldıram burda çox-çox düşəri,
Sizin üçün göynəsə də içərim,
Burda yeni alınyolu seçərim,
Oğul dibdaş, qız köçəri, nədəndir».

***

«Mindiyarın böyük şahı Tanı şah,

Şah bir olsa uluslar da bir olar.
Orda-burda şahlıq edir yerinclər,
Şah bir olsa uluslar da bir olar.

Yerinc olsam buyuruqla Muğelə,
Mən yayaram od-ocağı çox yerə,
Aramızda buzlaq olmaz bir belə,
Şah bir olsa uluslar da bir olar.

Mənə qarşı burda böyük inam var,
Məni tanrı bilən min-min adam var,
İnan, həm də yoxla, deyib atalar,
Şah bir olsa uluslar da bir olar.

Sərtüzümüz məndən incik qalmasın,
Aramızda qoy soyuqluq salmasın,
İnamımız iki başlı olmasın,
Şah bir olsa uluslar da bir olar».

***

Bu üç yazı getdi, çatdı Tanıya,
Od üstünə su çiləndi elə bil,
Sərtüz gəldi, yazıları oxudu,
Od üstünə su çiləndi elə bil.

Dedilər ki, başbiləndir Qarçiçək,
Yerinc qoyaq orda onu biz gərək,
O qız ocaq işlərini görəcək,
Od üstünə su çiləndi elə bil.

Başbilənlər gərək yazı öyrənə,
Üztutdular, yalvarışlar söylənə,
Bu işləri tapşırınız siz mənə,
Od üstünə su çiləndi elə bil.

Buyurunuz, ev tikilsin ocağa,
Sığınacaq olsun elə, qonağa,
Ocaq evi dönsün hər gün sorağa,
Od üstünə su çiləndi elə bil.

***

Biz bu sayaq diz çökdürrük yamanı,
Ocaq kəsir yamanlığın kökünü,
Üztutdular, yalvarışlar Aşada,
Ocaq kəsir yamanlığın kökünü.

Kəsi olsa göy otlaqlar güllənər,
Yağış yağar, çay, göl, bulaq sellənər,
Sürü, naxır, ilxı bir-bir enlənər,
Ocaq kəsir yamanlığın kökünü.

Mən Sərtüzəm, Sarıdöşün yollusu,
Tanı şahın Suböləndə ellisi,
On min ilin dirisiyəm, ölüsü,
Ocaq kəsir yamanlığın kökünü.

Mən Sərtüzəm, doğulmuşam Aşadan,
Mənəm yerdə tanrıları yaşadan,
Onlar göydə, mənsə yerdə baş adam,
Ocaq kəsir yamanlığın kökünü.

***

Tanı dedi:-Keçmişləri yaşadaq,
Su buluddan, budaq kökdən yaranır.

Sərtüz dedi:-Keçmiş gəlsin yazıya,
Su buluddan, budaq kökdən yaranır.

«Vur»-deyəndə, bir ox çəkək, «vur» olsun,
«Qurd»-deyəndə, bir qurd çəkək, «Qurd» olsun,
«Yurd»-deyəndə, ocaq çəkək, «yurd» olsun,
Su buluddan, budaq kökdən yaranır.

Yazı olsa hər bir sözün tutumu,
Oxu-yazı atar ilkin addımı,
Şah da yazar hər görgüdə* adını,
Su buluddan, budaq kökdən yaranır.

Sərtüz dedi:-Sözü çəkək görgüyə,
Yarpaq-yarpaq sözlər dönsün dərgiyə,
Yazı, oxu dibdaş olsun bilgiyə,
Su buluddan, budaq kökdən yaranır.

_____
Lövhə

***

Tanı dedi:-Düşüncəni nə çəkək,
Düşüncəni çəkmək çətin, yazıda,
Sərtüz dedi:-Ya baş çəkək, ya alın,
Düşüncəni çəkmək çətin, yazıda.

Tanı dedi:-Bəs tanrını nə çəkək,
Gələ bilər tanrı sözü yazıya?
Sərtüz dedi:-Günəş çəkək, tanrıdır,
Düşüncəni çəkmək çətin, yazıda.

-Onda yazın bir buyuruq, bildirmə,
Sözü yazıb elə, yurda yetirmək,
Bundan sonra sözdən sözlük gətirmək,
Düşüncəni çəkmək çətin, yazıda.

Çəkin, sözlü dərgiləri yaransın,
Böyük ərlər axtarılsın, aransın,
Keçmişimiz sözlüklərdə qorunsun,
Düşüncəni çəkmək çətin, yazıda.

***

Başev iri boşqab aldı qızıldan,
Keçmişləri yey saxlayan yazıdır.
Gücər, Turər boşqablara yazıldı,
Keçmişləri yey saxlayan yazıdır.

Sonra Qızağ, Qızbax, Yüzər yazıldı,
Orda Duru nənə adı qazıldı,
Bu boşqablar göz önündən asıldı,
Keçmişləri yey saxlayan yazıdır.

Sonra Düzər, Qızod, Odər, İşdayaq,
Sonra Mindon, Bozqurd, Manay, Üstüağ,
Boşqablara adlar düşdü bu sayaq,
Keçmişləri yey saxlayan yazıdır.

Bacar, Tuncər, Qaraş, Yürüş, Tanı şah,
Durdu yazı boşqablarda baş-başa,
Savaşlar da yazılandı bir daşa,
Keçmişləri yey saxlayan yazıdır.

***

Tanı dedi:-Bir sözlük yaz bu dildə,

Hamı gərək bir anlaya sözlüyü.
Ən ulu söz, ən çevik söz bizdədir,
Hamı gərək bir anlaya sözlüyü.

Min-min sözdən Sərtüz sözlük yaratdı,
Min söz çəkib damı-daşı qaraltdı,
O yazdıqca sözlüklərdə söz artdı,
Hamı gərək bir anlaya sözlüyü.

Ən ulu söz, ən çevik söz nə çoxdur,
«Al, ver, tut , yar, ək, biç, ye, iç, vur, qır, dur,
Get, gəl, at, tut, çap, yor, öt, çat, çək,
tik,qur...».
Hamı gərək bir anlaya sözlüyü.

Ən ulu söz, ən çevik söz yığıldı,
Min-min sözdən qalın sözlük doğuldu,
Hər bir sözdən yeni sözlər sağıldı,
Hamı gərək bir anlaya sözlüyü.

Turq-tay söyləncі

Tanı şahın oğlu oldu anadan,
Hər qoşadan bir üçüncü yaranır.
Turqtay qoydu şah oğlunun adını,
Hər qoşadan bir üçüncü yaranır.

Bu ad gəzdi yurdda, eldə, elatda,
Ata, ana gəldi qoşa qanadda,
Turqız, Tanı birləşmişdi bu adda,
Hər qoşadan bir üçüncü yaranır.

Əkbitənə Turqtay işıq ələdi,
Başev onu öymələrə bələdi,
Qundağına gül suları çilədi,
Hər qoşadan bir üçüncü yaranır.

Nə ağlayıb, nə gülürdü körpəcik,
Doğulmuşdu qaş-qabaqlı, həm incik,
Nəydi görən bu saymazlıq, bu dinclik,
Hər qoşadan bir üçüncü yaranır.

***

Turqtay gəldi, unuduldu Manay şah,
Tapıntılar unutdurur itkini.
Tanı şah da anasını unutdu,
Tapıntılar unutdurur itkini.

Qaş-qabağı açılmışdı Tanının,
Ürəyində sevinc vardı hamının,
Tanış-biliş kəsmiş idi qapını,
Tapıntılar unutdurur itkini.

Bacar çapar göndərmişdi Tanıya,
Pay-puş, bağış, qızıl, gümüş anaya,
Bir də hər şey toy-düyünə yarayan,
Tapıntılar unutdurur itkini.

Əkbitənə lap çox idi gələnlər,
Sevinirdi körpəciyi görənlər,

Pay verirdi ölkə-ölkə ərənlər,
Tapıntılar unutdurur itkini.

***

Yığıldılar toplantıya,
Söz qılıncdan ötkəm olur.
Yerincləri dinlə, dindir,
Söz qılıncdan ötkəm olur.

Açıqlama, saylı, sayğı,
Qat bağlamış neçə sorğu,
Həm boğuntu, həm də qayğı,
Söz qılıncdan ötkəm olur.

Buzboğazdan Körfəzəcən,
Hamı gəlib bircə-bircə,
Deyim, duyum, sayım gerçək,
Söz qılıncdan ötkəm olur.
Səpələnib ora, bura,
Yəhərli at hardan, hara,
Tunc qoşqular sıra-sıra,
Söz qılıncdan ötkəm olur.

***

Tanı şaha baş əyirlər,
Ağsaqqallıq yaşla deyil.
Qabağında sayıq-sayın,
Ağsaqqallıq yaşla deyil.

Geyimləri birdir, nədən,
Al dəmirdən, tunc dəmirdən,
Qulaq batır səs-səmirdən,
Ağsaqqallıq yaşla deyil.

Çal saqqallı, qalın yallı,
Baş, döş, üz, qol tüklü, qıllı,
Hərəsinin yeri bəlli,
Ağsaqqallıq yaşla deyil.

Bircə Bacar boğulmuşdu,
Əli-qolu yığılmışdı,
Qurd dərisi dağılmışdı,
Ağsaqqallıq yaşla deyil.

***

Ölüşgəyən, çiçəklənən,
Biri gəlir, biri gedir.
Şellənənlər, ərpiyənlər,
Biri gəlir, biri gedir.

Hanı başı-döşü dağlar,
İşdayaqlar, Üstüağlar,
Ərdən güclü ər qızbaxlar,
Biri gəlir, biri gedir.

Oturubdur Tanı başda,
Nəsə deyir o, yavaşdan,
Yetkin gəncdi çox da yaşda,
Biri gəlir, biri gedir.
Səs kəsilir, hay-küy bitir,
Söz-sorğular sona yetir,
Baxış iti, qulaq iti,

Biri gəlir, biri gedir.

***

Şah söylədi:-Minellilər,
Birlik gücdə bir olmaqdır.
Bu gün bunu görürəm mən,
Birlik gücdə bir olmaqdır.

Gücər soyu, Tur başrağı
Bura yığıb el, ocağı,
Alqışlayın bu yığnağı,
Birlik gücdə bir olmaqdır.

Anam Manay ölən çağı
Mənə verdi bu şahlığı,
Odur mənim şah dayağım,
Birlik gücdə bir olmaqdır.

Mənim ərkim, hikkələrim
Alıb yüz-yüz bölgələri,
Ulusları, ölkələri,
Birlik gücdə bir olmaqdır.

***

Ölkə çatıb Buzboğaza,
Böyük çevik ola bilmir.
Beş ay yoldur burdan ora,
Böyük çevik ola bilmir.

Səs, hənirti, yazı, çapar,
İldə bir yol gətir, apar,
Gərək yeni bir yol tapaq,
Böyük çevik ola bilmir.

Yurdu ölçüb dirsək-dirsək,
Bölgələrə bölək gərək,
Nə göstərər bu iş, görək,
Böyük çevik ola bilmir.
Hər bölgənin şahı ayrı,
Qoy çoxalsın gücü, varı,
Vergisi də yarı-yarı,
Böyük çevik ola bilmir.

***

Səs-küy qopdu yığıncaqda,
Böyük batar, parçalansa.
Hərə sürər öz atını,
Böyük batar, parçalansa.

Bacar dedi:-Bu nə sözdür,
Parçalanmaq hələ tezdir,
Mindiyarda el yüz – yüzdür,
Böyük batar, parçalansa.

Çaparları biz çoxaltsaq,
Yaxın olar ucqar, uzaq,
Qoy bir olsun torpaq, başraq,
Böyük batar, parçalansa.

Uzaq Minel, yaxın Minel,
Bir-birindən ayrı deyil,
Lap olsa da yolu bir il,

Böyük batar, parçalansa.

***

-Vergi qoysun şah hər başa,
Dolur saxlanc vergi ilə.
Çoxalt üç qat çap-çapları,
Dolur saxlanc vergi ilə.

Qışlaq, yaylaq, doğu, batı,
Bir-birinə calaq atıb,
Səs də çatır, söz də çatır,
Dolur saxlanc vergi ilə.

-Mən Cumərəm, Duzdağ eldən,
Onçu olub böyük dədəm,
Nəyə artır vergim, nədən,
Saxlanc dolur vergi ilə.
Duzdağ hara, Muğel hara,
Gedib çatdım o diyara,
Yüz gün yoldur bizdən ora,
Saxlanc dolur vergi ilə.

***

-Mən Günayam, Ağüzeldən,
Şahlıq çoxsa, ölkə birdir.
Qoy Ağüzel şahlıq olsun,
Şahlıq çoxsa, ölkə birdir.

Çox yerinc var, çoxu artıq,
Çoxu qorxaq, gözü qıpıq,
El-obası varsız, yazıq,
Şahlıq çoxsa, ölkə birdir.

Ağüzeli şahlıq edək,
Muğeldə də var Qarçiçək,
Turel şahlıq olsun gərək,
Şahlıq çoxsa, ölkə birdir.

Öz əlləri, öz başları,
Öz içində dalaşları,
Ərənləri baş başları,
Şahlıq çoxsa, ölkə birdir.

***

Ağqurd Alpan dedi:-Susun!
Düzdə əyri getmək pisdir,
Mindiyarı dağıtmayın,
Düzdə əyri getmək pisdir.

Tuncər dedi:-Şaha görə,
Şah olacaq burda hərə,
Nəyə gərək şah boş yerə,
Düzdə əyri getmək pisdir.

Tanı durdu, dedi belə:
-Gücü verək iki yerə,
Çinel ilə Asurelə,
Düzdə əyri getmək pisdir.
Bizə qarşı qancıl, yaman,
Ya ordandır, ya da burdan,
Öc alırlar Mindiyardan,
Düzdə əyri getmək pisdir.

***

Başev qalır, Əkbitəndir,
Bir gövdədə bir baş olar.
Uğureli şahlıq edək,
Bir gövdədə bir baş olar.

Bacar dursun Çinə qarşı,
Hər bir işdə başlar başı,
Yoxsa Çinel cızıq aşıb,
Bir gövdədə bir baş olar.

Öz toplumu, göstərişi,
Öz buyruğu, göndərişi,
İşi, gücü, tərpənişi,
Bir gövdədə bir baş olar.

Bacar yurdun o başında,
Tanı yurdun bu başında,
Duraq yaman qarşısında,
Bir gövdədə bir baş olar.

***

Sonda bunu yey sandılar,
Şah nə deyir, sən onu et.
İki şahlı oldu ölkə,
Şah nə deyir, sən onu et.

Ölkə iki ölkə oldu,
Bacar şahlıq adı aldı,
Yeləsəndə o ucaldı,
Şah nə desə, sən onu et.

Bacar yaşlı olsa belə,
Qılıncını qoymur yerə,
O, şah oldu, həm də ərən,
Şah nə desə, sən onu et.
O ayağa durmalıydı,
Acıqanı vurmalıydı,
Soyqanları qırmalıydı,
Şah nə desə, sən onu et.

***

Tuncər, Günay, Ağqurd Alpan,
Daş olanda dibdaşı ol.
Cumər, Turqız, Muğər, Onçu,
Daş olanda, dibdaşı ol.

Bunlar idi elin varı,
Yaşadırdı Mindiyarı,
Bütöv-bütöv, yarı-yarı,
Daş olanda, dibdaşı ol.

Sərtüz şahı yoxlayırdı,
Susub çəki saxlayırdı,
Öz içində ağlayırdı,
Daş olanda, dibdaşı ol.

Toplantıda qaldı yasaq,
Əkin, biçin, su, arx, ocaq,
Düşdü bunlar gözdən uzaq,
Daş olanda, dibdaşı ol.

***

Tanı dedi:-Ana ulu,
Harda olsa ana şahdır.
Manay şahı səsləyirəm,
Harda olsa ana şahdır.

Batı yanda Duzlugöldür,
Burdan ora üç gün yoldur,
Böyük ulus, böyük eldir,
Harda olsa ana şahdır.

Günay ora yerinc olsun,
Man şahlığı adı alsın,
Qoy ananın adı qalsın,
Harda olsa ana şahdır.
Çətin gündə o, döş gərib,
Döyüşlərə ər tək girib,
Nələr çəkib, nələr görüb,
Harda olsa ana şahdır.

***

Hamı dedi:-Sağ ol, Tanı,
Dağdan uca dağdır ana,
Varlıq onun ucbatında,
Dağdan uca dağdır ana.

Man şahlığı uca olsun,
Qapılara açar olsun,
Tanrıları qucar olsun,
Dağdan uca şahdır ana.

Tanı dedi:-Turel də var,
Şahlıq, şahlıq deyir onlar,
İstəkləri tumar-tumar,
Dağdan uca dağdır ana.

Tureli də düşünərim,
Öcləri var, acı, dərin,
Turqızı var o yerlərin,
Dağdan uca dağdır ana.

***

Çəkişdilər, bərkişdilər,
Çəkiş-bərkiş ulu yoldur,
«Hə» deyəni, «yox» deyəni,
Çəkiş-bərkiş ulu yoldur.

Turel üstdə dalaşdılar,
Saçlaşdılar, yollaşdılar,
Barışdılar, qollaşdılar,
Çəkiş-bərkiş ulu yoldur.

Tanı dedi bilə-bilə,
Onda Turel qalsın hələ,
Ağsaqqallar özü gələr,
Çəkiş-bərkiş ulu yoldur.
Sonra hərə öz yerinə
Söz verdilər dönə-dönə,
Əltut olsun bir-birinə,
Çəkiş-bərkiş ulu yoldur.

Köç söyləncі

İki min-min köçkün gəldi Minelə,
Çatan dönüb daldakını çağırar.
Hexa, Mənіş yox idilər bu köçdə,
Çatan dönüb daldakını çağırar.

Yer tutmuşdu burda Hindel köçkünü,
Ələnmişdi yaxşı, yaman, düşkünü,
Yaşamışdı qan-qadayla beş günü,
Çatan dönüb daldakını çağırar.

İki min-min artdı əskі min-minə,
Yer, su işi yenə düşdü düyünə,
Yer tapmayan çırpım-çırpım deyinər,
Çatan dönüb daldakını çağırar.

Arielli yeniləşdi bir daha,
Getdi çatdı səs-soragı gənc şaha,
Artdı yenə çox-çox qazma, çox kaha,
Çatan dönüb daldakını çağırar.

***

Tanı şahın səsləncləri gurladı,
Səsləns eli döyüşlərə səsləyər.
Turqız artıq bir anaydı, yerinc yox,
Səsləns eli döyüşlərə səsləyər.

Turqız dedi:-Mən gedərəm Turelə,
Yoxsa nə var orda uçub tökülər,
Hər min ildə köçkün olmaz bir belə,
Səsləns eli döyüşlərə səsləyər.

Tanı dedi: Sən anasan, get, otur,
Turqtaya bax, beşiyində bərk yatır,
Bu Tureldə qaçqın, köçkün çox artıb,
Səsləns eli döyüşlərə səsləyər.

Qaytararam mən onları Hindelə,
Bizdə boş yer, otlaq yoxdur bir belə,
Yoxsa Turel dönər daşqın bir selə,
Səsləns eli döyüşlərə səsləyər.

***

Turqız dedi:-Yer ver, əkib, biçsinlər,
Yox, gələni sən qaytarma qapından.
Gələnləri yönəlt işə, qulluğa,
Yox, gələni sən qaytarma qapından.

Toplum yarat, gətir, dursun qapında,
İş ver, tutsun beldən, balta sapından,
Çıxart üzə kimin nə var qabında,
Yox, gələni sən qaytarma qapından.

Tanı getdi, toplum onun dalınca,
Getdi, yollar onu dildən salınca,
Köçkün gəldi şahdan soraq alınca,
Yox, gələni sən qaytarma qapından.

Ağsaqqallar, ağbirçəklər bükülü,
Üst-başından cır-cındırı tökülür,

Üzlərdən qan, gözlərdən od çəkilib,
Yox, gələni sən qaytarma qapından.

***

-Sən qaytarma bizi burdan, Tanı şah,
Umacaqdır* kimsəsizi yaşadan,
Bizi Hindel ölkəsindən qovublar,
Umacaqdır kimsəsizi yaşadan.

Dilimizi gülünc, alçaq tutdular,
Satqın deyib bizi çölə atdılar,
On minləri kölə edib satdılar,
Umacaqdır kimsəsizi yaşadan.

****Ümid***

Uman yerdir bizə böyük Mindiyar,
Min il qabaq köçüb bura babalar,
Yuva salıb burda köçkün analar,
Umacaqdır kimsəsizi yaşadan.

Qapınızda atdan işlək qul olluq,
Çölünüzdə kətmən olluq, bel olluq,
Evinizdə yardım, əltut əl olluq,
Umacaqdır kimsəsizi yaşadan.

***

-İki min-min köçkün bura sığışmaz,
Yaşamağa bollu yer, su gərəkdir,
Özgə yerə köçüb getsin yarınız,
Yaşamağa bollu yer, su gərəkdir.

Gücsüz, əzgin, yorğun çıxsın ortaya,
Yerdə qalan üzü belə, batıya,
Yarı elə, yarı belə sarıya,
Yaşamağa bollu yer, su gərəkdir.

Köçkün köçü dalğalandı, selləndi,
Boz çatırlar,* ağ çalmalar yelləndi,
Biri çıxıb daş üstünə, dilləndi:
-Yaşamağa bollu yer, su gərəkdir.

Batı yana gedən gəlsin dalımca,
Biz gedirik üz-gözümüz solunca,
Yer taparıq orda, yerli olunca,
Yaşamağa bollu yer, su gərəkdir.

***

-Uzaq-uzaq yerlər, bizə yer verin,
Yeri-yurdu tanıdan da adamdır.
Təkcə yer yox, könlünüzdə yer verin,
Yeri-yurdu tanıdan da adamdır.

****Çadır***

Biz köçürük, siz qalınız, doğmalar,
Sizin olsun bu tüstülü daxmalar.
Bir də dadlı, duzlu yerli qoşmalar,
Yeri-yurdu tanıdan da adamdır.

Birdən, bir də görüşmərik, sağ qalın,

Qalın, böyük Tanı şaha əl olun,
Gedişi var, çatışı var hər yolun,
Yeri-yurdu tanıdan da adamdır.

Yer üzünün kimsəsizi bizlərik,
Gedib tanrı qapısında gözlərik,
Yararlarıq daşlıqları, düzləri,
Yeri-yurdu tanıdan da adamdır.

***

Budaqlanıb bir köç belə köçürdü,
Axıb, axıb su yerini tapacaq.
Yumaqlanıb bir köç yerdə oturub,
Axıb, axıb su yerini tapacaq.

Hürüşmələr arasında mələrti,
Anqırtılar arasında kişnərti,
Muşquruqlar arasında fınxırtı,
Axıb, axıb su yerini tapacaq.

Alıb gedir ürəkləri sancılar,
Yağışlanır kirpiklərdə damcılar,
İldırım tək göydə oynar qamçılar,
Axıb, axıb su yerini tapacaq.

Qalanlarsa ağlayırdı, gülürdü,
Acı-acı göz yaşını silirdi,
Nə olacaq, bunu hamı bilirdi,
Axıb, axıb su yerini tapacaq.

***

Beş gün gəzdi bu yerlərdə Tanı şah,
Quru torpaq çiçəklənir iş ilə.
Hamı ondan soruşurdu Turqızı,
Quru torpaq çiçəklənir iş ilə.
Yaşıl tarla, qalın meşə, axar su,
Dağ döşündən qopub gələn uçarsu,
Kənd arası kəhər kimi çapar su,
Quru torpaq çiçəklənir iş ilə.

Maha-Qızbal, Qaraş, Məniş yox idi,
Dalğa-dalğa taxıl, arpa sıx idi,
Hamı burda üzdən, gözdən tox idi,
Quru torpaq çiçəklənir iş ilə.

Turqız verdi bu bolluğu Turelə,
O, yaraşıq oldu kəndə, var çölə,
Düşdü adı bu yerlərdə hər dilə,
Quru torpaq çiçəklənir iş ilə.

***

Günlər keçdi, aylar döndü illərə,
Ayaq tutub il-il gedir dayanış,
Turel oldu Ariellə Darvidel,
Ayaq tutub il-il gedir dayanış.

Tanı, Turqız, Turqtay gün-gün yaşlanır,
Düşüncələr qanadlanır, quşlanır,
Tureldə də köçkün günü başlanır,
Ayaq tutub il-il gedir dayanış.

Yeni köçkün, əski köçkün birləşir,

Yeni, əski Turel içrə yerləşir,
Doğulanlar artır, artır, ərləşir,
Ayaq tutub il-il gedir dayanış.

Soruşan yox, sən hardansan, haralı,
Darvidelli, Arielli, aralı,
Acıq, ağrı dar gözlərdə qaralır,
Ayaq tutub il-il gedir dayanış.

***

Turqtay gəlib çatdı on beş yaşına,
Bacarığı ölç işlə sən, yaşla yox.
Bu yaşında çox acılar yaşadı,
Bacarığı ölç işlə sən, yaşla yox.
Qonaq getdi Manay yurda – Günaya,
Qardaş dedi qol-qanadlı Tuncaya,
O, alınmaz söykənc idi, sərt qaya,
Bacarığı ölç işlə sən, yaşla yox.

Seyrək idi qaşlarının çatması,
At çapmaqda, ox atmaqda atası,
Sağalmazdı qılıncının yarası,
Bacarığı ölç işlə sən, yaşla yox.

Dedilər ki, həm də qardaş olaq biz,
Mindiyara söykənc olaq ikimiz,
Qoy birləşsin bu dənizlə o dəniz,
Bacarığı ölç işlə sən, yaşla yox.

***

Turqtay dedi:-Mindiyarı bölməyək,
Güc itirir iki yerə bölünən.
Qurultayın buyuruğu düz deyil,
Güc itirir iki yerə bölünən.

Mən bilirəm, Bacar bir az qocalıb,
Tuncər gəlib Manayyurdda ucalıb,
Yaşlıların düşüncəsi daralıb,
Güc itirir iki yerə bölünən.

Tuncay dedi:-Qardaş olaq bu işdə,
Ölkəmizi biz qurtaraq enişdən,
Bunu deyək hər bir gizli görüşdə,
Güc itirir iki yerə bölünən.

Soyqan orda, Asurşah da burada,
Biz bir olsaq, əltut olar yaradan,
Qancılları çıxardarıq sıradan,
Güc itirir iki yerə bölünən.

İki qardaş söyləncі

İki qardaş, iki oğul, iki qoç,
Hərə dibdaş olmalıdır ölkəyə,
Onlar gizli, orda-burda görüşdü,
Hərə dibdaş olmalıdır ölkəyə.

Tanı, Turqız, Tuncər soraq tutunca,

İki qardaş bu birliyə çatınca,
Gözlədilər düşüncələr qartınca,
Hərə dibdaş olmalıdır ölkəyə.

Soyqan bir də Uğurelə yürüdü,
İgidləri salıb atdan, sürüdü,
Turqtay, Tuncay onun üstə yeridi,
Hərə dibdaş olmalıdır ölkəyə.

Cumər, Günay, Ağqurd Alpan çaparaq,
Uçub gəldi döyüşlərə quş sayaq,
Tanı şaha sonra çatdı səs, soraq,
Hərə dibdaş olmalıdır ölkəyə.

***

Bacar kəsdi qabağını Soyqanın,
Hər döyüşdə öndə gedən vurulur.
Neçə oğul yara aldı Soyqandan,
Hər döyüşdə öndə gedən vurulur.

Soyqan dəmir dəbilqədə, geyimdə,
O qorxmayır heç bir qandan, ölümdən,
Çəkinməyir döyüşlərdə heç kimdən,
Hər döyüşdə öndə gedən vurulur.

Kəsir, tökür, vurur, yıxır, tapdayır,
Qılıncını ürəklərə saplayır,
Ölüm deyib qoluna güc toplayır,
Hər döyüşdə öndə gedən vurulur.

Sağı, solu biçir, gedir irəli,
Mindiyarın alayları seyrəlir,
Bacar baxır bu gedişə, kövrəlir,
Hər döyüşdə öndə gedən vurulur.

***

Qurd dərisi əynindəcə quruyub,
Ucalt, yey tut, nə qalıbsa atadan,
Ölümlərdən o qorudu Bacarı,
Ucalt, yey tut, nə qalıbsa atadan.

Dedi:-Soyqan, öncə mənlə vuruş sən,
Onda ölüm necə olur, bilərsən,
Bir qaçmışdın, bir də gəldin yenidən,
Ucalt, yey tut, nə qalıbsa atadan.

Mən görürəm, sənin gözün dombadır,
Yastı üzün çox soyuqdur, yapmadır,
Baxışların qorxuludur, daşmadır,
Ucalt, yey tut, nə qalıbsa atadan.

Biz vuruşaq, baxsın bizə toplumlar,
Görək kimin dözümü var, gücü var,
Öz yerini tapsın Çinel, Mindiyar,
Ucalt, yey tut, nə qalıbsa atadan.

***

Soyqan dedi:-İki olub Mindiyar,
İkiləşən ölkə çapır sonevə.
Biri Çinel, biri Asur şahındır,
İkiləşən ölkə çapır sonevə.

İkiləşən yurdun qartmış ərəni,

Qılıncımla doğrayaram mən səni.
Göndərərəm Tanı şaha gövdəni,
İkiləşən ölkə çapır sonevə.

Mən Soyqanam, böyük Çinel Soyqanı,
Gəbərdərəm sənin kimi qabanı,
Toplumuna yedirdərəm arpanı,
İkiləşən ölkə çapır sonevə.

Uğurellə Xançu, Muğel mənimdir,
Bu yerlərdən məni qovmaq çətindir,
Onda sən də anlayarsan kim kimdir,
İkiləşən ölkə çapır sonevə.

***

O söylədi, bu danışdı, o söydü,
Söyüşləşir qandan qabaq ərənlər.
Ağırlaşır, acılaşır, qabarır,
Söyüşləşir qandan qabaq ərənlər.

Bizuc, toppuz, qılınc girdi araya,
Qulaq asdı hamı səsə, haraya,
Baxmadılar xırda-xırda yaraya,
Söyüşləşir qandan qabaq ərənlər.

Vuruşdular, yoruldular, durdular,
Yaraqları toqquşdurub durdular,
Sonra cumub alayları yardılar,
Söyüşləşir qandan qabaq ərənlər.

Sarmaşdılar bir-birinə alaylar,
Qalxdı göyə qışqırıqlar, haraylar,
Qana batdı çöllər, düzlər, dolaylar,
Söyüşləşir qandan qabaq ərənlər.

***

Daldan gəlib sayca artdı Çinelli,
Say göz tutur, göz qorxudur döyüşdə.
Minellinin sayı düşdü, azaldı,
Say göz tutur, göz qorxudur döyüşdə.

Soyqan, Bacar bir də gəldi üz-üzə,
Dayandılar qancıl kimi göz-gözə,
Qalxmaqdaydı yavaş-yavaş qan dizə,
Say göz çəkir, göz qorxudur döyüşdə.

Aclıq vardı alay, takım, manqada,
Tükənirdi yapma, qovurt, qorğa da,
Bacar əltut gözləyirdi arxadan,
Say göz çəkir, göz qorxudur döyüşdə.

İki çapar göndərmişdi, çapırdı,
Uğureldə ürkü gözə çarpırdı,
Aclıq alıb hər bir yeri, artırdı,
Say göz çəkir, göz qorxudur döyüşdə.

***

Soyqan alıb, qırıb, çatıb gedirdi,
Qabağını almaq olmaz axarın.
O düşmüşdü qırıb-çatmaq yoluna,
Qabağını almaq olmaz axarın.

Bacar artıq çəkilirdi geriyə,

Baxmayırdı yaralıya, diriyə.
Soyqan isə yürüyürdü bəriyə,
Qabağını almaq olmaz axarın.

Tutacağı, umacağı uzaqda,
Lap salmışdı aclıq onu ayaqdan,
Bir çökəkdə düşünürdü bayaqdan,
Qabağını almaq olmaz axarın.

«İki yerə parçalanmaq pis oldu,
Uğurelim ev-ev göyə sovruldu,
Bu döyüşdə mənim belim qırıldı,
Qabağını almaq olmaz axarın».

***

Gəldi döyüş yerlərinə Qızçiçək,
Toxdaqlıqdır qadın çox-çox yaraya.
Onu görüb Bacar bir də sarsıldı,
Toxdaqlıqdır qadın çox-çox yaraya.

-Ərim, bıçaq dayanıbdır sümüyə,
Qoy Soyqanı yoluxdurum çiçəyə,
Çinellilər dönsün qotur körpəyə,
Toxdaqlıqdır qadın çox-çox yaraya.

Bacar dedi:-Kişiliyin yolu var,
Gərək olsa bunu edər tanrılar,
Döyüşməyi doğru sanıb Mindiyar,
Toxdaqlıqdır qadın çox-çox yaraya.

Yoluxdurmaq düz yol deyil, qadınım,
Yüksək saxla sən öz tanrı adını,
Düşünürəm mən bu işin ardını,
Toxdaqlıqdır qadın çox-çox yaraya.

***

Sonra yığdı başçıları yanına,
Dedi:-Bircə uman yer var, dözümdür.
Cummalıyıq acıqanın içinə,
İndi bircə uman yer var, dözümdür.

Acıqanı yarıb getsək o başa,
Çatacayıq ətə, pendir, lavaşa,
Biz bu işi başlayarıq birbaşa,
İndi bircə uman yer var, dözümdür.

İgidlərim, irəliyə yeriyin!
Soyqanları Uğureldən kürüyün,
Gövdələri yarın, yıxın, sürüyün,
İndi bircə uman yer var, dözümdür.

Bol-bol yemək-içməyi var Soyqanın,
O çapıbdır Uğureldə hər yanı,
Yusun gərək bu döyüşdə qan qanı,
İndi bircə uman yer var, dözümdür.

***

Nərildədi, guruldadı alaylar,
İnam ərin ürəyini qabardır.
Dalğalanıb birdən getdi irəli,
İnam ərin ürəyini qabardır.

İlk sıranı yarıb keçdi ac ərlər,

Xarıldadı tunc qoşqular, təkərlər,
Sıra-sıra aşdı adam çəpərlər,
İnam ərin ürəyini qabardır.

Soyqan bunu gözləmirdi Bacardan,
Bacar idi ürəkləri qabardan,
Gerilədi dağda, çöldə, hamarda,
İnam ərin ürəyini qabardır.

Bunca bir səs eşidildi, nərilti,
Sanki göydən yerə endi gurultu,
Tuncay, Turqtay döyüşlərə atıldı,
İnam ərin ürəyini qabardır.

***

Turqtay, Tuncay vurub keçdi arxadan,
Yolda qalır iki yandan vurulan.
Acıqanın arxasına hay düşdü,
Yolda qalır iki yandan vurulan.

Turqtay qılınc, Tuncay bizuc oynatdı,
Çinelliyə kimliyini anlatdı,
Boğazlarda qara qanı qaynatdı,
Yolda qalır iki yandan vurulan.

Acıqanın sıraları söküldü,
Uğureldə qan qan üstə töküldü,
Çinellilər öz yerinə çəkildi,
Yolda qalır iki yandan vurulan.

Üç gün döş-baş, qarın, ağız yırtdılar,
Qırıldıqca çinellilər artdılar,
Minellilər bir-birinə çatdılar,
Yolda qalır iki yandan vurulan.

***

Soyqan qaçdı, ancaq döyüş bitmədi,
Başsız qalan adda-budda vuruşar,
İki yerə bölünmüşdü çinelli,
Başsız qalan adda-budda vuruşar.

Bacar dedi:-Acıqana qabarsan,
Çapdığında nə istəsən taparsan,
Yemək, içmək gördün, götür, nə varsa,
Başsız qalan adda-budda vuruşar.

Bacar iki qardaş ilə qovuşdu,
At üstündə gənclər ilə öpüşdü,
Qan qan ilə, güc güc ilə qarışdı,
Başsız qalan adda-budda vuruşar.

Sonra onlar çəkildilər üç yana,
Üç yürüşə Soyqan çətin dayanar,
Soyqan yoxdur, görən qaçıb hayana.
Başsız qalan adda-budda vuruşar.

***

Qızçiçəyin səsi gəlir uzaqdan,
Qadın kişi dözümündən dözümlü.
O, Soyqanı tutuqlayıb gətirir,
Qadın kişi dözümündən dözümlü.

-Ərim, mənə acıqlanma, amandır,

Al, tutduğum bu şəlitli Soyqandır,
O qaçırdı, qaçan başçı yamandır,
Qadın kişi dözümündən dözümlü.

Bacar baxdı, dedi:-Yox, bu, özgədir,
Soyqan buğa, bu tutuqsa cöngədir,
O deyildir, ona bənzər kölgədir,
Qadın kişi dözümündən dözümlü.

Soyqan gedib yeni toplum yığmağa,
Gəlib yenə dönəcəkdir toxmağa.
Yıxıb, çatıb, tutub, alıb boğmağa,
Qadın kişi dözümündən dözümlü.

***

Turqtay dedi:-Gedim tutum Soyqanı,
Gəncin qanı coşar, daşar, sellənər.
Bacar dedi:-Sən Tanı şah oğlusan,
Gəncin qanı coşar, daşar, sellənər.

Tutuq düşsən, atan bizi asdırar,
Anan bizi diri-diri basdırar,
Uğureli Mindiyarda azdırar,
Gəncin qanı coşar, daşar, sellənər.

Turqtay dinib danışmadı, gözlədi,
Danışığı, səs-sorağı izlədi,
O, Soyqana dərin acıq bəslədi,
Gəncin qanı coşar, daşar, sellənər.

Gecə Turqtay mindi, çapdı Quşatı,
Quşat quşdan borc almışdı qanadı,
Çapdı yolsuz çöllüklərə yol qatıb,
Gəncin qanı coşar, daşar, sellənər.

***

Turqtay çapdı, qaranlıqda yox oldu,
Qaranlığa baş vur, yeni işıq tap.
Axtardılar, tapmadılar Turqtayı,
Qaranlığa baş vur, yeni işıq tap.

Bacar dedi:-O yollanıb Çinelə,
Yeniyetmə bir oğlandır o, hələ,
O, Soyqanı ya öldürər, ya ölər,
Qaranlığa baş vur, yeni işıq tap.

Tuncay dedi, «gərək onu axtaram,
Gərək mən də yola düşəm bu axşam,
Harda Turqtay olsa, orda mən varam,
Qaranlığa baş vur, yeni işıq tap».

Tuncay çapdı, qaranlığa qovuşdu,
Acıqanın lap yanından sovuşdu,
Kənd-bacadan hərdən yolu soruşdu,
Qaranlığa baş vur, yeni işıq tap.

***

Tuncay çapdı, gəlib çatdı Çuqçuya,
Yerli qıraq adamları tez görür.
Hamı baxdı bu gövdəli ərənə,
Yerli qıraq adamları tez görür.

Biri ona yaxınlaşdı, söylədi:

-Turqtay dünən tutulubdur, kölədir,
Öz dilində məndən əltut dilədi,
Yerli qıraq adamları tez görür.

Sən Tuncaysan, Uğureldə görmüşəm,
Döyüşlərdə mən borcumu vermişəm,
Bu Çuqçuya gəlib gizli girmişəm,
Yerli qıraq adamları tez görür.

Geyimini, qaş-gözünü dəyişdir,
Dili öyrən, işlərini ötüşdür,
Burda özgə dolanışdır, gedişdir,
Yerli qıraq adamları tez görür.

***

-Mən Sansiyəm, dilinizi bilirəm,
Hər dil bağlı qapılara açardır,
Köləlikdə öyrənmişəm bu dili,
Hər dil bağlı qapılara açardır.

Tuncay, söylə, bura niyə gəlibsən,
-Tuncayamsa, bunu hardan bilirsən?
-Mən tanıdım, oğul, səni dilindən,
Hər dil bağlı qapılara açardır.

Tuncay dedi:-Desəm əgər düzünü,
Ölüm üstə kökləyərəm özümü,
Gərək buna yalan deyim sözümü,
Hər dil bağlı qapılara açardır.

Odur dedi:-Mən atamdan küsmüşəm,
Qan-qadadan, döyüşlərdən bezmişəm,
Qancılları uşaqlıqdan sezmişəm,
Hər dil bağlı qapılara açardır.

***

Sansi dedi:-Atan böyük ərəndir,
Kim sözünün yiyəsidir, böyükdür,
Bir də bunlar evdə ötüb gedəndir,
Kim sözünün yiyəsidir, böyükdür.

-Düz deyirsən, ancaq ki mən inciyəm,
Ola bilər yaşda hələ kiçiyəm,
Düşüncədə öz içimdə itiyəm,
Kim sözünün yiyəsidir, böyükdür.

Çinellini bunca qırmaq olarmı,
Adam olan bunca adam qırarmı,
Bunca adam elə qarşı durarmı,
Kim sözünün yiyəsidir, böyükdür.

Sansi dedi, «hələ gəncdir, yazıqdır,
Atasından, anasından yanıqdır,
Mindiyarda bunlar çox-çox tanıqdır,
Kim sözünün yiyəsidir, böyükdür.»

***

O apardı öz evinə Tuncayı,
Qonaq hələ açılmamış qapıdır,
-Qal burada, hələ bir az uyğunlaş,
Qonaq hələ açılmamış qapıdır.

İstəyirsən gedim, deyim Xaqana,

Xaqan desin bunu qancıl Soyqana,
Yaralıdır, əl-qol atır dörd yana,
Qonaq hələ açılmamış qapıdır.

Tuncay dedi:-Sağ ol, özüm gedərəm,
O böyüyün qulluğuna yetərəm,
Tikan olub qabağında bitərəm,
Qonaq hələ açılmamış qapıdır.

Soyqan Xaqan sayılırdı ölkədə,
Böyük Xaqan qalmış idi kölgədə,
Elə yer var qaplan olur tülkü də,
Qonaq hələ açılmamış qapıdır.

***

Ancaq Tuncay seçilmirdi hamıdan,
Hər el dildən, baş-burundan seçilir.
Neçə yerdə az qalırdı tutulsun,
Hər el dildən, baş-burundan seçilir.

«-Mən Turqtayı necə tapım, haradan,
Çox yollar var, çox döngələr arada,
Necə seçim burda ağı qaradan,
Hər el dildən, baş-burundan seçilir».

Sansi onu başa düşdü gözündən,
Tuncayın da söz gəzirdi üzündə,
Üzümüzdə söz oxunur bizim də,
Hər el dildən, baş-burundan seçilir.

Sansi dedi:-İstəyini de mənə,
Yardım edim, əltut olum mən sənə,
Bildirmərəm Xaqanlıqdan gələnə,
Hər el dildən, baş-burundan seçilir.

***

-Mən bir sınıq gəncəm, mənə nə yardım,
Hər yer birdir öz içindən sınığa,
Sən Xaqanın yerini de, mən gedim,
Hər yer birdir öz içindən sınığa.

Gedim deyim, bunca adam qırma sən,
Əl çək böyük Uğureldən, Muğeldən,
Olum sənin qabağında kölə mən,
Hər yer birdir öz içindən sınığa.

Sansi dedi:-Ürəyini aç, bala,
Mən də sənin qancılından öc allam,
İstəyinə çatacaqsan bu yolla,
Hər yer birdir öz içindən sınığa.

Xaqan səni görən kimi öldürər,
Acığını Bacar şaha bildirər,
Döyüb səni çevirəcək qan-tərə,
Hər yer birdir öz içindən sınığa.

***

Bu danışıq gedib çatdı Soyqana,
Söz ovçusu qapır sözü ağızdan.
Gətirdilər Sansi ilə Tuncayı,
Söz ovçusu qapır sözü ağızdan.

Yelləyirdi qızlar böyük Soyqanı,

İpək idi bu Başevin hər yanı,
Tuncay idi burda bircə yabançı,
Söz ovçusu qapır sözü ağızdan.

Soyqan dedi:-Çox danışmaq artıqdır,
Bir qardaşım mənim sizdə tutuqdur,
O, yekəbaş, həm də qancıl, yoluqdur,
Söz ovçusu qapır sözü ağızdan.

Onu da bil, Turuq bizdə qonaqdır,
Qonaq deyil, neçə gündür dustaqdır,
Turuq hələ bir az deyən uşaqdır,
Söz ovçusu qapır sözü ağızdan.

***

-Mən Turqtayın arxasınca gəlmişəm,
Kim olsa da, yiyəsi var hərənin.
Tutuqları dəyişdirsək yaxşıdır,
Kim olsa da, yiyəsi var hərənin.

O, yaşmaqda gəlib çıxdı buraya,
Heç baxmadı qadağaya, haraya,
Qılınc, qalxan, bıçaq girdi araya,
Kim olsa da, yiyəsi var hərənin.

Mənim üstə gəldi Turuq birbaşa,
Girdi qılınc vuruşuna, savaşa,
Gərək ona qonaq kimi yanaşaq,
Kim olsa da, yiyəsi var hərənin.

O, mənimlə böyük sayaq savaşdı,
Ancaq bircə vurumumla o aşdı,
Acığından sözü, dili dolaşdı,
Kim olsa da, yiyəsi var hərənin.

***

-Mən Turuğun qardaşıyam, gəlmişəm,
Hər bir evdə dəyəri var qardaşın,
Qardaşları dəyişdirsək yey olar,
Hər bir evdə dəyəri var qardaşın.

Soyqan bilib mən tutmuşam o əri,
Deyən Turqdan çoxdur onun dəyəri,
Qardaş qalır, vuruşlarsa ötəri,
Hər bir evdə dəyəri var qardaşın.

-Onu verib səni burda saxlaram,
Verərlərmi qardaşımı, yoxlaram,
Verməsələr, səni hər gün dağlaram,
Hər bir evdə dəyəri var qardaşın.

Tuncay dedi:-Xaqan doğru buyurur,
Ancaq doğma qardaşları ayırır,
Burda nəsə bir gizlilik uyuyur,
Hər bir evdə dəyəri var qardaşın.

***

-Qardaşımı öldürsələr nec olsun,
Həm ağırdır, həm də ulu qan öcü,
Onda səni öldürmərəm mən özüm,
Həm ağırdır, həm də ulu qan öcü.

-Düz buyurur Xaqan deyən bunu da,

Onda qartal qoy gözləsin qonuda,*
Nə olacaq? Biz hələlik unudaq,
Həm ağırdır, həm də ulu qan öcü.

Soyqan dedi:-Alın Turqu, aparın,
Qoşun ona on yaraqlı çaparı,
Yoxsa gedib doğrayaram Bacarı,
Həm ağırdır, həm də ulu qan öcü.

Tuncay dedi ürəyində: «Qoy olsun,
Təkcə Turqun tanınmasın ulusu,
Qoy sevinsin Turqız ürək dolusu,
Həm ağırdır, həm də ulu qan öcü.

***

Turqtay getdi, Tuncay qaldı yerində,
Yer dəyişmə ər dəyişmə olarmış.
İki qardaş ayrı düşdü yenidən,
Yer dəyişmə ər dəyişmə olarmış.

Sansi, Tuncay bir dustaqda qaldılar,
Bir-birindən inam, inanc aldılar,
Aclıq çəkib saraldılar, soldular,
Yer dəyişmə ər dəyişmə olarmış.

Soyqan hər gün qulaq oldu dustağa,
Dustaq döndü Tuncay üçün sınağa,
Sığınaraq ikisi də bucağa,
Yer dəyişmə ər dəyişmə olarmış.

Bir qız gəldi, güldən incə dodağı,
Qara ipək saçı, solğun yanağı,

_____
Qonan yer

Yemək ilə dolu idi qucağı,
Yer dəyişmə ər dəyişmə olarmış.

***

O, Sansinin bircə gözəl qızıydı,
Qonaq elə dustaqda da qonaqdır.
Doluxsundu o, Tuncayı görəndə,
Qonaq elə dustaqda da qonaqdır.

Ata dedi:-Yanqu, geri qayıt sən,
Uzaq, qızım, bu qan-qada yerindən,
Tək gəlmisən dustaqlığa sən, nədən?!
Qonaq elə dustaqda da qonaqdır.

Yanqu dedi:-Ata, məni danlama,
Çox ağırdır ilk sevgini anlamaq,
İlk sevgini təklik içrə damlamaq,
Qonaq elə dustaqda da qonaqdır.

Mən Tuncaya ilk baxışdan vuruldum,
Bir çay idim, dənizləşdim, duruldum,
Bu günlərdə öz odumda qovruldum,
Qonaq elə dustaqda da qonaqdır.

***

Tuncay dedi:-Səni evdə görmədim,
Gözəl qızlar susub gözdən yayınar.

Niyə səni görməmişəm evdə mən,
Gözəl qızlar susub gözdən yayınar.

Mənim üstdə atan düşüb dustağa,
Biz girmişik birgə dərin batlağa,
Göz-gözəyik burda, qulaq-qulağa,
Gözəl qızlar susub gözdən yayınar.

Çinel qızı, sən necə də gözəlsən,
Gəlişinlə dustaqlığı bəzərsən,
Hər addımda bura güllər düzərsən,
Gözəl qızlar susub gözdən yayınar.
Çiçəkləyib gül qoxuyur bu gəliş,
Səni sevmək mənim üçün yüksəliş,
Dustaqlığa işıq salıb bu görüş,
Gözəl qızlar susub gözdən yayınar.

***

Sansi dedi:-Doğru sevgi deyil bu,
Keçib gedir tezcə uşaq sevgisi,
Hərdən gəlir, birdən gedir bu istək,
Keçib gedir tezcə uşaq sevgisi.

Yanqu kimi mən də uşaq yaşımda,
Sevgi doğdu ürəyimin başında,
Ondan qalan Yanqu qızdır qarşımda,
Keçib gedir tezcə uşaq sevgisi.

İki gəncin gözü biri-birində,
Göz alışır, ürək yanır dərində,
Sevgiləşib hər yer dustaq yerində,
Keçib gedir tezcə uşaq sevgisi.

Qulaq asır Soyqan gizli onlara,
Yer eləyir yeni-yeni qanlara,
O alışır, əl-qol atır yanlara,
Keçib gedir tezcə uşaq sevgisi.

***

Beş gün keçdi, Soydan döndü Çuqçuya,
Gör, dayanış kimi kimlə dəyişir.
Dedi, Turqtay Tanı şahın oğludur,
Gör, dayanış kimi kimlə dəyişir.

Dəli olub Soyqan çıxdı özündən,
Qan qaynadı qan ağzında, sözündə,
Dedi:-Tuncay qoy oxlansın gözündən,
Gör, dayanış kimi kimlə dəyişir.

O bağırdı, qalxdı göyə harayı,
Gətirdilər ortalığa Tuncayı,
Dedi:-Satqın, Mindiyarın qurd payı,
Gör, dayanış kimi kimlə dəyişir.
Soydan dedi:-Verin özüm öldürüm,
Dərisinə qanlı saman doldurum,
Mindiyara acığımı bildirim,
Gör, dayanış kimi kimlə dəyişir.

***

-Niyə Turqun şahlığını demədin?
-Biz qardaşıq, qardaş şahdan ucadır,

-Mən bilsəydim, dəyişməzdim Turqu heç,
Biz qardaşıq, qardaş şahdan ucadır.

Soydan birdən irəliyə atıldı,
Qılınc çəkdi, bizuc kimi dartıldı,
Yaraqsızdı Tuncay, bundan tutuldu,
Biz qardaşıq, qardaş şahdan ucadır.

Soyqan dedi:-Ona qılınc veriniz,
İki qardaş döyüşünü görünüz,
Bu döyüşdən bir az bəri durunuz,
Biz qardaşıq, qardaş şahdan ucadır.

Soydan dedi:-Al qılıncı, gəl bəri,
Yoxdur daha, Tuncay, burdan yol geri,
Hanı orda məni vuran əllərin,
Biz qardaşıq, qardaş şahdan ucadır.

Tuncay-Yanqu söyləncі

Yanqu durub xısın-xısın ağlayır,
Göz yaşı var, el içində uludur.
Soyqan deyir:-Bu qız niyə ağlayır,
Göz yaşı var, el içində uludur.

Sansi deyir:-Gəncdir, hələ qanmayır,
O, Tuncayı bir acıqan sanmayır,
Ona yanır, ancaq bizə yanmayır,
Göz yaşı var, el içində uludur.

Soyqan deyir:-Bu qız hara, o hara,
Qoy vuruşsun Tuncay, Soydan bir ara,
Qızı verrəm basığa yox, basara,
Göz yaşı var, el içində uludur.

Tuncay baxdı, Yanqu hələ uşaqdı,
O, Yanquya dörd gecəlik qonaqdı,
Göz yaşıyla bu qız yenə qoçaqdı,
Göz yaşı var, el içində uludur.

***

Tuncay qapdı yerə düşmüş qılıncı,
Gün var alın yazısında sınaqdır.
Dedi:-Tanrım, özün mənə əltut ol,
Gün var alın yazısında sınaqdır.

Mən Yanqunun göz yaşına dözmərəm,
Burda sevgi, dinclik, qulluq gəzmərəm,
Sevməsəm də ona dodaq büzmərəm,
Gün var alın yazısında sınaqdır.

Şaqqıldadı qılınclarla tutaqlar,
Yanqu baxdı, soldu gül-gül yanaqlar,
Qançır oldu çeynəm-çeynəm dodaqlar,
Gün var alın yazısında sınaqdır.

Soydan vurdu, Tuncay baxdı, vurmadı,
Tuppuz vurdu, qılınc vurdu, durmadı,
Bu, Tuncayın dözümünü qırmadı,

Gün var alın yazısında sınaqdır.

***

Səs yayıldı, sevinc gəldi hamıya,
Çoxu hərdən qızır, doğru düşünmür,
Soydan dedi:-Doğrayaram bunu mən,
Çoxu hərdən qızır, doğru düşünmür.

Hamı dedi:-Soydan basar olacaq,
Öcümüzü Minellidən alacaq,
Tuncaydansa ölü bir ad qalacaq,
Çoxu hərdən qızır, doğru düşünmür.
Bizuc, qılınc, balta, tutaq qırıldı,
Soydan, Tuncay deyinməkdən yoruldu,
Soyqan güldü, acığından saraldı,
Çoxu hərdən qızır, doğru düşünmür.

Soyqan dedi:-Yetər, indi güləşin,
Bir-birini yıxmaq üçün əlləşin,
Basılmasaz onda qızı bölüşün,
Çoxu hərdən qızır, doğru düşünmür.

***

Tuncay, Soydan buynuzlaşdı buğa tək,
İlk tutaşda kələzdənmək yoxlancdır.
Ərlər yerdə, bulud göydə boğuşdu,
İlk tutaşda kələzdənmək yoxlancdır.

Dedi:-Sənin iki bölləm belini,
Qopardaram məni vuran əlini,
Doğrayaram ağzındaca dilini,
İlk tutaşda kələzdənmək yoxlancdır.

-Mən Tuncayam, boş sözləri saymıram,
Bil ki, Soydan, burda sənə qıymıram,
Qıza-qıza sözə-məzə uymuram,
İlk tutaşda kələzdənmək yoxlancdır.

Soydan çəkdi, Tuncay endi diz üstə,
Dəliləşdi o, bircəcik söz üstə,
Dedi:-Səni öldürərəm qız üstə,
İlk tutaşda kələzdənmək yoxlancdır.

***

Tuncay durdu, yerdən üzdü Soydanı,
Yerdir bizə hər bir yerdə güc verən.
Alıb onu başı üstə qaldırdı,
Yerdir bizə hər bir yerdə güc verən.

-Yerə vurum-dedi-köksü partlasın,
Baş əyərək mənə boyun qatdasın,
Sonra getsin atlar ilə otlasın,
Yerdir bizə hər bir yerdə güc verən.
Öldürsəm yox, öldürməsəm nə olar,
Ortalığa bu qan yeni qan salar,
Öldürməsəm dönməyimə yer qalar,
Yerdir bizə hər bir yerdə güc verən.

O, yavaşca qoydu yerə Soydanı,
Soydan vurdu yumruğuyla oğlanı,
Boğuq bir səs diksindirdi dörd yanı,
Yerdir bizə hər bir yerdə güc verən.

***

Tuncay birdən gicəlləndi, yıxıldı,
Yıxılanlar kölə olur yıxana,
Başda Soydan basılmışdı Tuncaya,
Yıxılanlar kölə olur yıxana.

Soyqan dedi:-Basıq oldun, qardaşım,
Basar oldu Tuncay, Turqun qardaşı,
Mən Tuncayı qoyacağam yüzbaşı,
Yıxılanlar kölə olur yıxana.

Qaldı qıza, qız da mənim olacaq,
O, Xaqanın Başevində qalacaq,
Qalıb, qalıb hələ yaşa dolacaq,
Yıxılanlar kölə olur yıxana.

Yanqu qaçıb, qaçıb çıxdı aradan,
Üz döndərdi ev-eşikdən, atadan,
Hamı getdi, Tuncay qaldı ortada,
Yıxılanlar kölə olur yıxana.

***

Gecə Yanqu əltut gəldi Tuncaya,
Pis ayaqda sən hamıya əltut ol.
Güdürdülər, bilirdilər dönəcək,
Pis ayaqda sən hamıya əltut ol.

Tuncay artıq ayılmışdı, qalxırdı,
Yoxla-yoxla dörd bir yana baxırdı,
Ağrı-sancı baş, boynunu sıxırdı,
Pis ayaqda sən hamıya əltut ol.
-Dur, Tuncayım, böyük igid basarım,
Dur, ey mənim ürəyimin açarı,
Qız könlümün doğma axar-baxarı,
Pis ayaqda sən hamıya əltut ol.

Tuncay durdu, dedi:-Qaçaq, durmayaq,
Yanqu, sənsən varlığıma son dayaq,
Gedək bizə, Mindiyara qız qonaq,
Pis ayaqda sən hamıya əltut ol.

***

Soydan çıxdı önlərinə lapbadan,
Alınyolu adamlarda bir deyil.
Dedi:-Səni, durub yandan güdürdüm,
Alınyolu hər adamda bir deyil.

Yanqu mənim, sən Xaqanın köləsi,
Bərk qorxudub onu Turqun gəlməsi,
«Bacar oğlu Tuncayın da ölməsi»,
Alınyolu hər adamda bir deyil.

Tuncay vurdu birdən onu, bağırtdı,
Güdükçülər on idilər, dağıtdı,
Qılınc alıb, qan qan üstdən axıtdı,
Alınyolu hər adamda bir deyil.

O, Yanqunu atdı atın belinə,
Döndü gecə yeləsənin yelinə,
Yanqu qızın könlü yatdı könlünə,
Alınyolu hər adamda bir deyil.

***

Çox qovdular, çox çapdılar çox atı,
Tanrı deyib yüz yol ölçün, bir biçin.
Yolu-yönü tanımırdı heç biri,
Tanrı deyib yüz yol ölçün, bir biçin.

Üz qoydular uzaq, uzaq batıya,
Çevrildilər qoşa gedən atlıya,
«Çap-çap atım, get, Çineli addayaq»,
Tanrı deyib yüz yol ölçün, bir biçin.
Yaşıl-yaşıl otlaqlara çatdılar,
Yorğun atın yüyənini dartdılar.
Bir-birinə sığındılar, yatdılar,
Tanrı deyib yüz yol ölçün, bir biçin.

Ayıldılar bir də üç gün ötərkən,
Yollar içrə çaşıb, azıb itərkən,
İtib qalıb Uğurelə gedərkən,
Tanrı deyib yüz yol ölçün, bir biçin.

***

-Çinelliyə bənzərin var, ərənim,
-Yaxın olur yerlilərin bənzəri.
-Bəs mən necə, oxşayıram sizlərə?
-Yaxın olur yerlilərin bənzəri.

Qızın incə baxışları dupduru,
Saçlarına daraqsayaq gül vurub,
Ancaq onu at oynadıb, yol yorub,
Yaxın olur yerlilərin bənzəri.

Danışanda dodağından bal damır,
Parıldayır üstü, başı, hər yanı,
Qamaşdırır gözlərini axşamın,
Yaxın olur yerlilərin bənzəri.

Yovşan çölü, qanqal düzü gözəldir,
Yanqulaşan güllər özü gözəldir,
Bu güllərin onu, yüzü gözəldir,
Yaxın olur yerlilərin bənzəri.

***

-Nə olacaq görən sonu bu işin?
-Sonsuzluqda ilk sevginin sonu yox.
-Necə oldu, səni sevdim, bilmirəm,
Sonsuzluqda ilk sevginin sonu yox.

-Soyqan məni öldürtdürər qayıtsam,
-Quşlaşarıq, sevgi bizi ayıltsa,
-İlk sevgidə dönməz olur çox adam,
Sonsuzluqda ilk sevginin sonu yox.
-Səndən qabaq sevməyirdim gülləri,
İndi sevib oxşayıram çölləri,
Tanış gəlir mənə quşun dilləri,
Sonsuzluqda ilk sevginin sonu yox.

-Gülüm, səndə mən dadmışam sevgini,
Mən görürəm indi göyün təkini,
Artıb deyən hər bir şeyin çəkimi,
Sonsuzluqda ilk sevginin sonu yox.

***

-Dönmə daha, gözəl Yanqu, Çuqçuya
Sevməyənin gözü varsa, qapıqdır.
Onlar səni öldürərlər acıqdan,
Sevməyənin gözü varsa, qapıqdır.

Mənim anam səni görcək bəyənər,
«Qızım» deyib gəliniylə öyünər,
Qız ürəyin sevinc ilə döyünər,
Sevməyənin gözü varsa, qapıqdır.

-Mən Yanquyam, kölə ollam anana,
Anadırsa, bu sevgiyə inanar,
Arxalanıb arxamızda dayanar,
Sevməyənin gözü varsa, qapıqdır.

-Gedək, gözəl, sevgimizə ev tikək,
Gedək, Yanqu, könlümüzdə gül əkək,
Gedək, sevgi güllərindən bal çəkək,
Sevməyənin gözü varsa, qapıqdır.

***

-Gülüm, sənin nə gözəldir gözlərin,
Ürək yoldur, göz yuvadır sevgiyə.
Əyil, gözəl, güllər öpsün üzündən,
Ürək yoldur, göz yuvadır sevgiyə.

-Məni yol et ayağının altında,
Məni gül et düşüncənin qatında,
Məni yurd et Mindiyarın yurdunda,
Ürək yoldur, göz yuvadır sevgiyə.
-Gülüm, yenə axşam düşür, gəl, gedək,
Meşələrdə, çaylaqlarda biz itək,
Çiçək yığaq biz bir qucaq, bir ətək,
Ürək yoldur, göz yuvadır sevgiyə.

-Gedək çataq bir daxmaya bu gecə,
Yeyək, yataq, özümüzə gəlincə,
Sonra yenə biz yol gedək ölüncə,
Ürək yoldur, göz yuvadır sevgiyə.

***

-Məni apar dayanışın sonuna,
Hər şey vardır hər bir şeyin sonunda.
İki yerlik bir dolanış qur mənə,
Hər şey vardır hər bir şeyin sonunda.

-Gözlərinin güzgüsündə yataram,
Dodaqların bal dadını dadaram,
Balı gülə, gülü südə qataram,
Hər şey vardır hər bir şeyin sonunda.

-Əlini ver, yuva tikim ovcunda,
Könlünü ver, yatım ipək suçumda,
Dilini ver, itim-batım içində,
Hər şey vardır hər bir şeyin sonunda.

-Gül, gözəlim, güllər gülmək istəyir,
Sevgi nədir, çöllər bilmək istəyir.
Dağlar bizə qonaq gəlmək istəyir,
Hər şey vardır hər bir şeyin sonunda.

***

Dağ döşündə sürü görüb durdular,
Sevinc ilə sevgi qoşa uçuşdur.
Ağ gül idi sanki döşdə qoyunlar,
Sevinc ilə sevgi qoşa uçuşdur.

Deyə-deyə, gülə-gülə qaçdılar,
Qaçmadılar, pırıl-pırıl uçdular,
Güllük görüb bir də çiçək açdılar,
Sevinc ilə sevgi qoşa uçuşdur.
Sürü deyil, güllər imiş yellənən,
Sevgi olsa, qara daş da güllənər,
Qaya gülər, torpaq gül-gül dillənər,
Sevinc ilə sevgi qoşa uçuşdur.

Sevən gənclər, hara belə, əl-ələ,
Elə bil ki, sarmaşıbdır gül gülə,
Sevmək olmaz, getmək olmaz bir belə,
Sevinc ilə sevgi qoşa uçuşdur.

***

Dolan-dolan, boylan-boylan getdilər,
Yol yaxşıdır, yaxşı yoldaş olanda.
On dörd günə çatdı onlar Muğelə,
Yol yaxşıdır, yaxşı yoldaş olanda.

Qazmalarla, aullarla daxmalar,
Danışıqda, dildə yaxın doğmalar,
Ac yoxsullar, bir də zəngin yığmalar,
Yol yaxşıdır, yaxşı yoldaş olanda.

-Kimdir burda ağsaqqalla ağbirçək,
Dedilər ki, Muğər ilə Qarçiçək,
-Yol göstərin, biz onları bir görək,
Yol yaxşıdır, yaxşı yoldaş olanda.

-Qarçiçəyim, gözəl bibim, bu sənsən?
-Tuncay bala, hardan belə gəlirsən?
Yuxumdaydın at üstündə sən dünən,
Yol yaxşıdır, yaxşı yoldaş olanda.

***

-Bu Yanqudur, ilk sevgili gözəlim,
Necə olsa, könül sevən gözəldir.
-Tuncay bala, bu ki hələ uşaqdır,
Necə olsa, könül sevən gözəldir.

-Uşaq deyil, qorxmaz, igid, qoçaqdır,
Çuqçudandır, bir az Çinsoysayaqdır,
Mən onlara, o da bizə qonaqdır,
Necə olsa, könül sevən gözəldir.
-Sevirsənsə, bir az qalsın, boy atsın,
Toy yaşına, qız yaşına o çatsın,
Həm də mənə işlərimdə əl tutsun,
Necə olsa, könül sevən gözəldir.

Tuncay güldü, Yanqu baxdı, susdular,
Bir-birinin ayağını basdılar,
Qarçiçəyə beş gün qulaq asdılar,
Necə olsa, könül sevən gözəldir.

***

Muğər gəldi, o da belə söylədi,

Kal sevənlər qovuşmağa tələsər.
İkiniz də yeniyetmə yaşında,
Kal sevənlər qovuşmağa tələsər.

Qarçiçəklə biz on beş il sevişdik,
Hərdən-birdən qışqırışdıq, deyişdik,
Sevgiləşdik, hamarlaşdıq, dəyişdik,
Kal sevənlər qovuşmağa tələsər.

Sizə iki qulan verim, mininiz,
Yoxuş qalxıb, enişlərə eniniz,
Qartal qovan çaparlara dönünüz,
Kal sevənlər qovuşmağa tələsər.

Bu, Dəmirat, o, Qonurat – bəsləyin,
Hoylamayın, öz adıyla səsləyin,
At igiddir, igidliyi gözləyin,
Kal sevənlər qovuşmağa tələsər.

***

Muğər, Tuncay ova getdi üç günə,
Ov ölməkdir, doğulmaqdır yenidən.
Yanqu qaldı Qarçiçəyin yanında,
Ov ölməkdir, doğulmaqdır yenidən.

Qız ağladı, atasını istədi,
O, Soyqanı, o, Xaqanı pislədi,
Çıxıb dikə, Tuncayını səslədi,
Ov ölməkdir, doğulmaqdır yenidən.
Birdən yolda neçə atlı gördü o,
Çağırdılar, yerindəcə durdu o,
Soydan idi, düşüb qızı vurdu o,
Ov ölməkdir, doğulmaqdır yenidən.

Dedi:-Qancıq, bu yaşında haraya?!
Qan salıbsan bu boyunla araya,
Xaqan gəlib, basıb bizi haraya,
Ov ölməkdir, doğulmaqdır yenidən.

***

-Sən Xaqanın olmalısan bu gündən,
Ər evində qızlar gərək kal olsun.
Yanqu hara, Tuncay hara, Turq hara,
Ər evində qızlar gərək kal olsun.

Çox qışqırdı, çox yalvardı qız ona,
Soydan çəkib aldı onu qoynuna,
Qız sarıldı çapan atın boynuna,
Ər evində qızlar gərək kal olsun.

-Sən Xaqanın olmalısan bu gündən,
Xaqan bizi öldürmüşdü heç nədən,
Gözəl qıza ər olammaz hər gələn,
Ər evində qızlar gərək kal olsun.

Qız səslədi gedə-gedə Tuncayı,
Ovçulara yetişmədi harayı,
Ov almışdı ərənlərdən soy-sayı,
Ər evində qızlar gərək kal olsun.

***

-Məndən sonra gedib çatsın Tuncaya,

Ov edənin ovlayarlar könlünü.
Məni alıb apardılar Çuqçuya,
Ov edənin ovlayarlar könlünü.

Sevmək nədir, lap içməli su kimi,
Gərək sevib qoruyasan sevgini,
Səni deyil, sevgi məni bərkidib,
Ov edənin ovlayarlar könlünü.
Deyin, onu sevəcəyəm yüz il də,
Harda oldu, Uğureldə, Çineldə,
El ayrısa, sevgi dili bir dildə,
Ov edənin ovlayarlar könlünü.

Məndən sonra gedib çatsın Tuncaya,
Bu yaşımda mən baxmaram soy-saya,
Qaçıb gəlləm lap uzağı bir aya,
Ov edənin ovlayarlar könlünü.

***

Qulanlarım, oynaqlayın, ağlayın,
Südlə dayça qulan olar, at olmaz.
Arpanızı bircə-bircə arıdım,
Südlə dayça qulan olar, at olmaz.

Sıçram-sıçram hara belə çapışır,
Ürkə-ürkə ağızlaşır, qapışır,
Əl-qol atıb dırnaqlaşır, çarpışır,
Südlə dayça qulan olar, at olmaz.

Şıllaqlaşın, quduzlaşın, şellənin,
Yumalanın, dalı üstə hellənin,
Qoşa çapın, çaylar kimi sellənin,
Südlə dayça qulan olar, at olmaz.

Yanqu qızdan qalınc olun Tuncaya,
Dayçanızı verəcəyəm Turqtaya,
Çapın, dönün bir döyüşkən alaya,
Südlə dayça qulan olar, at olmaz.

***

Sən də gözəl qulan idin, Yanqucuq,
Kök oldunsa, kökdən ayrıl, – deyiblər.
Ata Sansi düz deyirdi, tələsmə,
Kök oldunsa, kökdən ayrıl, – deyiblər.

Gözlə məni, günü aya qataram,
Dəmiratla gəlib sənə çataram,
Gül dodaqlar ləçəyində yataram,
Kök oldunsa, kökdən ayrıl, – deyiblər.
Bir sevgi var, bir istək var, bir dilək,
Biz hansından yoğrulmuşuq, de görək,
Gözlə məni, gələcəyəm, ey çiçək,
Kök oldunsa, kökdən ayrıl, – deyiblər.

Qoy barışsın Çinel ilə Mindiyar,
Qoy otlasın otlaqlarda çaparlar,
Ürəyimdə uşaqlaşan sevgi var,
Kök oldunsa, kökdən ayrıl, – deyiblər.

***

Qabağına qatdı qoşa qulanı,
Yol hamının yoldaşıdır yol boyu,

Yol azaraq gəlib çıxsam Çuqçuya,
Yol hamının yoldaşıdır yol boyu.

Man şahlığı, gözlə məni, gəlirəm,
Gəzirsiniz çoxdan məni, bilirəm,
Anam üçün darıxıram, ölürəm,
Yol hamının yoldaşıdır yol boyu.

Turqtay, sənə «Turq» deyirlər Çuqçuda,
Belə ad var, eşitmişəm, Qobuda,
Bir ad olsun qardaşıma qoy bu da,
Yol hamının yoldaşıdır yol boyu.

Duman alıb hər bir yeri dünəndən,
Bir çıxsaydım bu dumandan, bu çəndən,
Çənləşmişəm mən Yanqunu görəndən,
Yol hamının yoldaşıdır yol boyu.

Manyurd söyləncі

Manaylaşıb Manyurd yeri yarandı,
Ana hər gün, ata hərdən öyülür.
Anasını yüksək tutdu Tanı şah,
Ana hər gün, ata hərdən öyülür.

Günay şahlıq yaradırdı, qururdu,
Asur şahın qabağında dururdu,
Çapqınçının istəyini qırırdı,
Ana hər gün, ata hərdən öyülür.
Duzlugöldən Mindiyara yeriyən,
Ayağını boğazlara diriyən,
Onlar idi sürüləri sürüyən,
Ana hər gün, ata hərdən öyülür.

Manyurd şahı burda ayıq-sayıqdı,
Günay şahın üzü daşdan soyuqdu,
Tuncər, Tuncay ayıq quşdan ayıqdı,
Ana hər gün, ata hərdən öyülür.

***

Duzlugölün görünüşü dinc, uyar,
Gölü hərdən çapar külək titrədir.
Qayaları yaladıqca göy sular,
Gölü hərdən çapar külək titrədir.

Bulud-bulud ötür ördək, çalağan,
Min-min quşa qonu olub bir yarğan,
Maral, cüyür atlar kimi çapağan,
Gölü hərdən çapar külək titrədir.

Su quşunun çığırtısı soyuqdur,
Adalarda daşağızlar ovuqdur,
Bura şahın ovlağıdır, qoruqdur,
Gölü hərdən çapar külək titrədir.

Göz qızardır, kirpik ütür Duzlugöl,
Gəl buraya, boya-boya yazı gör,
Yayda çəni, qışda qarı, buzu gör,
Gölü hərdən çapar külək titrədir.

***

Ətə doldu Dəmiratla Qonurat,
İgid atla, at igidlə tanınır.
Turqla Tuncay sağa, sola çapdılar,
İgid atla, at igidlə tanınır.

Çapışdılar, yarışdılar, daşdılar,
Yüz-yüz, min-min eniş, yoxuş aşdılar,
Atlarına mahnı, qoşma qoşdular,
İgid atla, at igidlə tanınır.

Köpükləndi ağızları, döşləri,
Yatdı köp-köp yalmandaki şişləri,
Xırçıldadı ara-sıra dişləri,
İgid atla, at igidlə tanınır.

Keçdi üç il, bu ikilik üç oldu,
Dayçaları oynaq oldu, bic oldu,
O, çap-çapda çapanlardan güc oldu,
İgid atla, at igitlə tanınır.

***

Manayyurda Bacar atlı göndərdi,
Yox sevgidə soyluq, kimlik, haralıq,
Yanqu, Sansi çoxdandır ki dustaqda,
Yox sevgidə soyluq, kimlik, haralıq.

Soyqan gəlib, Yanqu könül verməyib,
Soyqan quran toy evinə girməyib,
Sansi deyib: «Gül yumuqdur, dərməyin»,
Yox sevgidə soyluq, kimlik, haralıq.

İkisini Xaqan dustaq saxlayıb,
Üzlərinə qapıları bağlayıb,
Yanqu «Tuncay» söyləməkdən dığlayıb,
Yox sevgidə soyluq, kimlik, haralıq.

«Tuncay bilsin, burda deyən biclik var,
Onu tutmaq üçün cələ qurublar,
Busqularda onlar busub durublar»,
Yox sevgidə soyluq, kimlik, haralıq.

***

Günay dedi:-Getməyəsən Çuqçuya,
Qız oğlana gözgörəki çələdir.
Tuncay dedi:-Ana, gərək mən gedəm,
Qız oğlana gözgörəki çələdir.
-Getsən, onda Turqtay sənlə gedəcək,
Ad-sanınız orda bütün itəcək,
Onlar sizi didim-didim didəcək,
Qız oğlana gözgörəki çələdir.

-Mən qoymaram Yanqu qala dustaqda,
-Bir yel əssə, gül qopacaq budaqdan,
Yüz-yüz düyün olur bircə yumaqda,
Qız oğlana gözgörəki çələdir.

-Gedim, onu dustaqlıqdan çıxarım,
-Çox da tutma öz başını yuxarı,
Dik başların baş ağrısı çoxalır,

Qız oğlana gözgörəki çələdir.

***

Günay dedi, Tuncay isə «yox» dedi,
Sevgilini darda qoymaq yaramaz.
Tuncay getdi, Turqtay onun dalınca,
Sevgilini darda qoymaq yaramaz.

Onlar gedib Duzdağeldə görüşdü,
Cumər çıxdı, suçlarını soruşdu,
Bunca onun düşüncəsi qarışdı,
Sevgilini darda qoymaq yaramaz.

Dedi:-Soyqan bicdir, tülküsayaqdır,
Aldatmaqlar daha iti yaraqdır,
Üzdə sevgi, dibdə dərin batlaqdır,
Sevgilini darda qoymaq yaramaz.

Çapıb, çapıb onlar gözdən itirdi,
Bir dayça da dallarınca gedirdi,
Qardaşları Cumər daldan güdürdü,
Sevgilini darda qoymaq yaramaz.

***

Cumər getdi, tək qoymadı gəncləri,
Sevən gənclik qızıl oddur, partlayış,
İt sürüsü getdi onun dalınca,
Sevən gənclik qızıl oddur, partlayış.
O, gözünə görünmürdü onların,
Uğureldə ay yarıdır, yol yarı,
Gənclər çapdı cığırlarla atları,
Sevən gənclik qızıl oddur, partlayış.

Meşə içi, dağ ətəyi, kiçik kənd,
Geyimləri dəyişdilər gecəykən,
Olmuşdular daş düzənlə, ev tikən,
Sevən gənclik qızıl oddur, partlayış.

Ancaq Soyqan bərkitmişdi dörd yanı,
İrəliyə göndərmişdi Soydanı,
Yaraqlılar gözləyirdi hər yanı,
Sevən gənclik qızıl oddur, partlayış.

***

Tuncay «Yanqu» deyə-deyə gedirdi,
Dirçələrsən kimsə səni çağırsa,
İnam olsa irəlidə gedəndə,
Dirçələrsən kimsə səni çağırsa.

«-Gözəl, səni dustaqlıqda qoymaram,
Xaqan, Soyqan kimdir, nədir, saymaram,
Qancılların yalanına uymaram»,
Dirçələrsən kimsə səni çağırea.

Gecə yarı... Qan-qadalı ilk döyüş,
Soydanlaydı gözlənilməz bu görüş,
Gecə kimi ötəriydi bu duruş,
Dirçələrsən kimsə səni çağırsa.

Qoşa qardaş ötmüşdülər bu yerdən,
Cumər idi yol kəsəni gəbərdən,
Ölü sayı çıxmış idi yetərdən,

Dirçələrsən kimsə səni çağırsa.

***

-Aha, demək sənsən Tuncay, gəlmisən!
Bəbənəklə aldadarlar uşağı,
Sansi, Yanqu uydurmadır, ay yazıq,
Bəbənəklə aldadarlar uşağı.
Allam səni, kölə kimi sataram,
Doğrayaram, it-qurdlara ataram,
Mən də gedib istəyimə çataram,
Bəbənəklə aldadarlar uşağı.

Qılınclaşdı, toppuzlaşdı ərənlər,
Neçə yüzü bu savaşa girənlər,
Atdan aşdı Soydan, gördü görənlər,
Bəbənəklə aldadarlar uşağı.

-Mən Cumərəm, Onçu oğlu, yerincəm,
Vuruşaram son gücümlə, ölüncə,
Gözləyərəm burda, Xaqan gəlincə,
Bəbənəklə aldadarlar uşağı.

***

Qurd sürüsü birdən çıxdı ortaya,
Gözlə hər an gözlənilməz olanı.
Qol, qıç yedi, boğaz-burun çeynədi,
Gözlə hər an gözlənilməz olanı.

Nəriltiylə, hənirtiylə çığırtı,
Ağız dolu qorxu, qanlı bağırtı,
Boğazlarda köpüklənən xırıltı,
Gözlə hər an gözlənilməz olanı.

Cumər dedi:-Qurd itlərim, dayanın,
Tapın, bura sürütdəyin Soydanı,
Görüm yenə o özünü ər sanır,
Gözlə hər an gözlənilməz olanı.

Gəlməmişəm mən Çinelə döyüşə,
Mən gəlmişəm Soyqan ilə görüşəm,
O gəlməsə əlim qana bələşər,
Gözlə hər an gözlənilməz olanı.

***

Dan söküldü, Soyqan çıxdı yol üstə,
Çıxma qancıl qabağına birbaşa,
Qayagörkəm, dəmirgeyim, qanlıgöz,
Çıxma qancıl qabağına birbaşa.
Beş min atlı, qılınc tutan, ox atan,
Qan axıdıb öz qanına qan qatan,
Beş min atlı gəlib, beş min qan-qada,
Çıxma qancıl qabağına birbaşa.

Dedi:-Turqsan, itlə, qurdla gəlmisən,
Sən Çuqçunu öz yer-yurdun bilmisən,
Bil ki, bura gəlməmişdən ölmüsən,
Çıxma qancıl qabağına birbaşa.

Cumər dedi:-Boşam, əlim yalınca,
Mən gəlmişəm qızımızın dalınca,
Qayıtmaram onu səndən alınca,

Çıxma qancıl qabağına birbaşa.

***

-Turqtay deyil, mən Duzdağlı Cumərəm,
Yekəbaşın gözü tez-tez qamaşar.
Görüşmüşük Uğureldə bir kərə,
Yekəbaşın gözü tez-tez qamaşar.

Onda Bacar çıxdı sənin qarşına,
O baxmadı qoca, yetkin yaşına,
Sonra Tuncay toppuz vurdu başına,
Yekəbaşın gözü tez-tez qamaşar.

Mən Duzdağel yerinciyəm, Nuhçatan,
İtlər, qurdlar yol yoldaşım, yey, yaman,
Bata bilməz bir qurduma üç qaplan,
Yekəbaşın gözü tez-tez qamaşar.

Nə deyirsən, vuruş çağı çatıbdır,
Günəş bulud örtüyünü atıbdır,
Son aylarda Xaqan yaman qartıbdır,
Yekəbaşın gözü tez-tez qamaşar.

***

-Neçə qaplan gətirmisən, görürəm,
Dik tutmayır öz başını güclülər.
Mənim döyüş qurdlarım da qaplandır,
Dik tutmayır öz başını güclülər.
Soyqan dedi:-Qaplanları buraxın,
Qurdlar sənin, onlar mənim yarağım,
Qoy qaplanlar qarşılasın qonağı,
Dik tutmayır öz başını güclülər.

Qurd sürüsü dayanmışdı busquda,
Qaplan duydu, geri döndü qorxudan,
Hamı qorxdu iç gəmirən susqudan,
Dik tutmayır öz başını güclülər.

Soyqan birdən acıqlandı qaplana,
Dilsiz qaplan üz tutmuşdu o yana,
-Ölüm! Səni barmaqlığa qatana,
Dik tutmayır öz başını güclülər.

***

Soyqan oxla vurdu iri qaplanı,
Dilsizlərə güc göstərən qancıldır.
Barmaqlıqda çabaladı, qıvrıldı,
Dilsizlərə güc göstərən qancıldır.

Qaplanların ölümünü görərkən,
Cumər cumdu Soyqan üstə qaplan tək,
Dedi:-Niyə vurdun onu, pəzəvəng?
Dilsizlərə güc göstərən qancıldır.

Soyqan dedi:-Kim sözümə baxmasa,
Mən deyəndə, mən deyəni yaxmasa,
Partlayaram ona qılınc çaxmasam,
Dilsizlərə güc göstərən qancıldır.

-Yırtıcını barmaqlığa salmazlar,
Dilsizlərdən öclə acıq almazlar,
Qancıla da bunca qancıl olmazlar,

Dilsizlərə güc göstərən qancıldır.

***

Üzləşdilər, şaqqıldadı qılınclar,
Qılınc kəsir qabağını qancılın.
At üstündə sıçradılar dörd yana,
Qılınc kəsir qabağını qancılın.
Yaraqları yoxladılar bir ucdan,
O dikəldi, bu qorundu bizucdan,
Kim qorunar şimşəksayaq qılıncdan,
Qılınc kəsir qabağını qancılın.

Üz-gözünə qan sıçradı Soyqanın,
Uğultular alıb getdi hər yanı,
Hamı gördü Xaqan qana boyanıb,
Qılınc kəsir qabağını qancılın.

Çılğın qurdlar döndü böyük axına,
Busqulardan enib gəldi yaxına,
Cumər dedi:-Yol verməyin qırğına,
Qılınc kəsir qabağını qancılın.

***

Cumər dedi:-Başçı seçin Çuqçuya,
Qaniçəndən başçı olmaz ulusa.
Soydan öldü, Soyqan isə yaralı,
Qaniçəndən başçı olmaz ulusa.

-Sən ol başçı!-söylədilər atlılar,
Çəkib onu Çuqçu yana dartdılar,
Turqtay, Tuncay gəlib ona çatdılar,
Qaniçəndən başçı olmaz ulusa.

Turqtay dedi:-Qurtarmışıq Sansini,
Gətirmişik onun Yanqu qızını,
Ayırmışıq Çuqçuelin özünü,
Qaniçəndən başçı olmaz ulusa.

Qoy bu ulus başçı seçsin özünə,
Hamı baxsın o başçının sözünə,
Düşməsinlər qaniçənin izinə,
Qaniçəndən başçı olmaz ulusa.

***

Dayandılar, düşündülər atlılar,
Qandan doyan dirrikdən də doyarmış,
Yaraqları yarı yolda atdılar,
Qandan doyan dirrikdən də doyarmış.
Yanqu gəldi, dedi:-Yeniyetməyəm,
İstəyirəm ön sırada getməyə,
Çuqçueli mən Mindiyar etməyə,
Qandan doyan dirrikdən də doyarmış.

Qorxmaz qıza baş əydilər atlılar,
Dedilər ki, biz oluruq Mindiyar,
Bu ölkədə min-min qorxmaz ərən var,
Qandan doyan dirrikdən də doyarmış.

Çuqçuel də bunu yer-yer bəyəndi,
Sansi ilə, Yanqu qızla öyündü,
Hamı yenə yaraqlandı, geyindi,
Qandan doyan dirrikdən də doyarmış.

***

Sansi dedi:-Qızım hələ kiçikdir,
Yardım etsin gərək böyük kiçiyə.
El işində ona yardım kəsilsin,
Yardım etsin gərək böyük kiçiyə.

Soyqan qaçıb bir də gələr, o, qancıl,
Onda gərək bu ölkədən mən qaçım,
Ayaq altda qala bilər bu Çuqçu,
Yardım etsin gərək böyük kiçiyə.

Tuncay dedi:-Mən burdayam, qorxmayın,
Acıqanın hay-küyünə baxmayın,
Siz Mindiyar ölkəsindən çıxmayın,
Yardım etsin gərək böyük kiçiyə.

Yanqu dedi:-Biz qorxmuruq heç nədən,
Soyqan dönüb qayıtsa da yenidən,
Ön döyüşdə, ön sırada varam mən,
Yardım etsin gərək böyük kiçiyə.

***

Yanqu qızın səsləncləri gurladı,
Yumuq sevgi böyük yola çıxandır.
Yanqu, Tuncay bu sevginin yuvası,
Yumuq sevgi böyük yola çıxandır.
Beş min atlı Yanqu qıza and içdi,
Mindiyardan ad götürdü, ad seçdi,
Yumuq qalan çöl çiçəyi gül açdı,
Yumuq sevgi böyük yola çıxandır.

Tuncay, Cumər, Turqtay baxdı alaya,
Harda haray oldu, çıxın oraya,
Yaraq, sursat işi çəkdi on aya,
Yumuq sevgi böyük yola çıxandır.

Sonra Tuncay Yanqu ilə görüşdü,
Al yanaqlar çiçək açdı, irişdi,
Öpüş daşdı, yanaqlardan sürüşdü,
Yumuq sevgi böyük yola çıxandır.

***

Bağlaşdılar bir də Çinel, Mindiyar,
Kiçik baxar birləşəndə böyüklər.
Çin xaqanı bu sevgidən sevindi,
Kiçik baxar birləşəndə böyüklər.

Muğər gəldi, Bacar gəldi, Qarçiçək,
Qobu, Çinel, Muğel, Çuqçu bir gərək,
Birləşdilər sevgi yolu seçərək,
Kiçik baxar birləşəndə böyüklər.

Çin xaqanı dedi:-Gedin, toy vurun,
Bu qardaşlıq birliyində bərk durun,
İki ölkə başrağından ev qurun,
Kiçik baxar birləşəndə böyüklər.

Tuncay, Yanqu el önünə çıxdılar,
Bir-birinə sevgili tək baxdılar,
Qucaqlaşıb bir-birini sıxdılar,
Kiçik baxar birləşəndə böyüklər.

***

Xaqan qoşa fil göndərdi onlara,
Çiçək açar gülüşlərdə sevgilər,
Tanı yazı yazdı palçıq görgüdə,
Çiçək açar gülüşlərdə sevgilər.
Quşlar kimi ötdü, dindi çalğılar,
Boğazlarda partdaq-partdaq yanğılar,
Toyla doldu evlər, çöllər, qurğular,
Çiçək açar gülüşlərdə sevgilər.

El mahnısı güllənirdi ağızda,
Səslənirdi el sevinci qopuzda,
Sevinc, inam hər oğlanda, hər qızda,
Çiçək açar gülüşlərdə sevgilər.

Turqtay dedi:-Yanqunundur bu dayça,
Dəmiratdır, Qonuratdır o, soyca,
Adı Quşat, basar olsun qoy ancaq,
Çiçək açar gülüşlərdə sevgilər.

Karş söyləncі

Çox çəkmədi, qaçqın üzə dirəndi,
Çox üz vermə çox-çox üzlü qaçqına.
Qovar, səni öz evindən çıxarar,
Çox üz vermə çox-çox üzlü qaçqına.

Böyük Turel qurumunu pozdular,
Tanı şahın düz yolundan azdılar,
Darvidelə neçə yazı yazdılar,
Çox üz vermə çox-çox üzlü qaçqına.

Yazdılar ki, dillərimiz ayrıdır,
Ulusumuz, düşüncəmiz aridir,
Üzümüz də Hindelliyə sarıdır,
Çox üz vermə çox-çox üzlü qaçqına.

Darvidelli bizi adam saymayır,
Vergiləri yığır, yeyir, doymayır,
Heç bir işə bizi yaxın qoymayır,
Çox üz vermə çox-çox üzlü qaçqına.

***

Turqız gəldi yerinc kimi Turelə,
Boş yeri də qoymaq olmaz yiyəsiz.
Didişirdi Darvidellə Ariel,
Boş yeri də qoymaq olmaz yiyəsiz.

Darvidelli – qol-budaqlı Karaka,
Arielli – yeniyetmə arıq Karş,
Naxır götür, suyu döndər, yer qopart,
Boş yeri də qoymaq olmaz yiyəsiz.

-Mən də Karşam, yer mənimdir, deyirəm,
Öz qarşımda Karakanı görürəm,
Bu vuruşa var gücümlə girirəm,
Boş yeri də qoymaq olmaz yiyəsiz.

Nə deməkdir Darvidellə Mindiyar,
Arieldən hər il vergi yığarlar,
Bu qurumu dağıtmağa gücüm var,
Boş yeri də qoymaq olmaz yiyəsiz.

***

-Burda mənəm, Abaş oğlu Karaka,
Qamarlamaq qalır yersiz qalana,
Gec gəlsəz də hər bir yeri tutursuz,
Qamarlamaq qalır yersiz qalana.

Baxmayırsız heç ağına, bozuna,
Təpilirsiz danışanın ağzına,
Söz atırsız Darvidelin qızına,
Qamarlamaq qalır yersiz qalana.

-Mən də Karşam, ölüm-itim, çovğunam,
Mən döyüşdə, mən sevgidə çılğınam,
Darvidelli bir gözələ vurğunam,
Qamarlamaq qalır yersiz qalana.

Torpaq böyük tanrınındır, sənin yox,
Sənin olar üzündəki o çapıq,
Sən kimsən ki, böyüklərdən bir qırıq,
Qamarlamaq qalır yersiz qalana.

***

İpləşdilər, hörgü iplər qırıldı,
Gücdür iti yaraq edən yarağı,
Tutaşdılar, geyimləri didildi,
Gücdür iti yaraq edən yarağı.

Toppuzlaşdı, toppuzları əyildi,
Qılınclaşdı, qılıncları büküldü,
Bizuclaşdı, yerə bizuc əkildi,
Gücdür iti yaraq edən yarağı.

Qurşaqlaşıb bələşdilər palçığa,
Helləndilər dönüb dolu yastığa,
Yoruldular, uzandılar otluğa,
Gücdür iti yaraq edən yarağı.

-Mənəm yerli, sənin adın qaçqındır,
-Torpaq mənə səndən daha yaxındır,
Hər bir yerdə yer üstündə qırğındır,
Gücdür iti yaraq edən yarağı.

***

Turqız gəldi, acıqlandı onlara,
Çətinliyi dincə qoyma, çoxalar.
Dedi:-Durun, qulaq asın siz mənə,
Çətinliyi dincə qoyma, çoxalar.

Kim desə ki, biz ayrıyıq, siz ayrı,
Dağılacaq, sovrulacaq ev-varı.
Quruyacaq susuzluqda bağları,
Çətinliyi dincə qoyma, çoxalar.

Bir yaşamaq, tanrı belə buyurub,
Kimdir bizi dilə görə ayırıb?!
Dil yox, qarnı torpaq işi doyurur,
Çətinliyi dincə qoyma, çoxalar.

Bir alayı iki eldən yaradaq,
Əlimizdə bir başraqla bir yaraq,
O başraqla Mindiyarda bir olaq,
Çətinliyi dincə qoyma, çoxalar.

***

-Biz bu yerdən köçək,-dedi Karaka,
Yer üzündə yeri vardır hərənin.
Yeri tutub eli kölə eləmə,
Yer üzündə yeri vardır hərənin.

Biz də bura uzaqlardan gəlmişik,
Mindiyarı öz yurdumuz bilmişik,
Minel ilə göynəmişik, gülmüşük,
Yer üzündə yeri vardır hərənin.

Daldan gəlib bizə ağız əyənlər,
Özlərini, dillərini öyənlər,
Burda ya biz, ya da bizi söyənlər,
Yer üzündə yeri vardır hərənin.

Turqız dedi:-Heç kəs burdan köçməsin,
Nə o, nə bu, özünə yer seçməsin,
Bir-birinə bunca əl-qol ölçməsin,
Yer üzündə yeri vardır hərənin.

***

Karş söylədi:-Biz Hindeldən gəlmişik,
Yerlilərdən üstün olur gəlmələr.
-Biz çoxdandır gəlib, düşüb burdayıq,
Yerlilərdən üstün olur gəlmələr.

-Tarla salıb biz burda ev tikmişik,
-Biz də dağdan buraya su çəkmişik,
-Bağ salmışıq, min-min ağac əkmişik,
Yerlilərdən üstün olur gəlmələr.

Turqız dedi:-Kim neyləyib, bəllidir,
Çox ölkə var, eli neçə dillidir,
Sizin isə başlarınız yellidir,
Yerlilərdən üstün olur gəlmələr.

Qılıncları atın yerə, barışın,
İş görəndə bir bizdən də soruşun.
Turelləşib qardaşlaşın, barışın,
Yerlilərdən üstün olur gəlmələr.

***

Karş əl atdı bir də qanlı qılınca,
Ya siz, ya biz, ikinciyə yer yoxdur.
Karaka da bizuc aldı əlinə,
Ya siz, ya biz, ikinciyə yer yoxdur.

Qanlı vuruş bir də, bir də başladı,
El üz-üzə bir-birini daşladı,
Oxu, yayı bir-birinə tuşladı,
Ya siz, ya biz, ikinciyə yer yoxdur.

Turqız haray-həşirləri kiritdi,
Ağqurd Alpan üç min atlı yeritdi,
Qan-qan deyən çox qanlını seyrəltdi,
Ya siz, ya biz, ikinciyə yer yoxdur.

Üç gün keçdi, Turqtay gəldi haraya,
Soraq gedib çatdı igid Tuncaya,
Beş min atlı gəlib girdi araya,
Ya siz, ya biz, ikinciyə yer yoxdur.

***

Karş üz tutdu əski yurdu Hindelə,
Dilibirlər yeribirdir, yad deyil.
Hindel şahı özü Karşa söylədi,
Dilibirlər yeribirdir, yad deyil.

-Darvideli sıxışdırın, qovlayın,
Minellini siz aldadın, tovlayın,
Ordan, burdan boylananı ovlayın,
Dilibirlər yeribirdir, yad deyil.

Biz gizlində sizə yardım verərik,
Pis ayaqda lap döyüşə girərik,
İstəsəniz özgə işlər görərik,
Dilibirlər yeribirdir, yad deyil.

Karş dedi ki, bizə yaraq göndərin,
Darvideli sonevinə döndərin,
Dik başlara qılınc, toppuz endərin,
Dilibirlər yeribirdir, yad deyil.

***

Karş nə qədər qancıl idi, əzazil,
Sevgi varsa, yumuşaldar kobudu.
Karş sevirdi Karakanın qızını,
Sevgi varsa, yumuşaldar kobudu.

Dəyirmi üz, alma yanaq, qara göz,
Qaralığı arxasında dadlı duz,
Baxışında dalğa vurur göy dəniz,
Sevgi varsa, yumuşaldar kobudu.

Buruq-buruq qara saçlar gur idi,
Baxışları səpələnən qor idi,
Ev yolları gənc Karş ilə bir idi,
Sevgi varsa, yumuşaldar kobudu.

Baxışlaşıb, sevgiləşib yananlar,
İlk sevgini ilk baxışdan qananlar,
Sonra onu oxşayaraq ananlar,
Sevgi varsa, yumuşaldar kobudu.

***

Gümüş idi onun adı bu eldə,
Gün görəndə gümüş azca qaralır.
Qarayanız, ağtəhərdi Gümüşqız,
Gün görəndə gümüş azca qaralır.

Üzləşmişdi onlar bir gün ovlaqda,
Danışmışdı onlar çox-çox yovuqdan,
Su içmişdi ikisi bir bulaqdan,
Gün görəndə gümüş azca qaralır.

-Nə gözəlsən, qancıl qızı, Gümüşqız,
Niyə belə sən soyuqsan, a qansız?
-Mən Gümüşəm, gümüş soyuq, oxşarsız,
Gün görəndə gümüş azca qaralır.

-Gəl, Gümüşüm, səni çoxdan sevmişəm,
Vurulmuşam o baxışa, yerişə,
Qorxmuşam ki, atan görə, eşidə,
Gün görəndə gümüş azca qaralır.
***
-Sevirsənsə, elçi göndər, barışaq,
Sevgi, elçi çox acığı söndürür,
Vuruşlarda görüb səni sevmişəm,
Sevgi, elçi çox acığı söndürür.

-Sevirsənsə, sən atamla vuruşma,
Darvidelin işlərinə qarışma,
Ondan, bundan məni tez-tez soruşma,
Sevgi, elçi çox acığı söndürür.

Qılıncı at, yapış doğma sevgidən,
Sənə yardım kəsilərəm onda mən,
Sənin üçün çəkinmərəm heç nədən,
Sevgi, elçi çox acığı söndürür.

-Vuruşmaram Darvidellə, Gümüşüm,
Mənə hər şey verdi sənin görüşün,
Gedim daha mən sevgidən yapışım,
Sevgi, elçi çox acığı söndürür.
***
Unutmuşdu bu sözləri sonra Karş,
Yerə, yurda yiyələnmək daha yey,
Karakayla vuruşmuşdu neçə yol,
Yerə, yurda yiyələnmək daha yey.

Gümüş ona çatdırmışdı sözünü:
-Sənə kəsi eləyərəm özümü,
Mən tuturam sənə, Karşım, üzümü,
Yerə, yurda yiyələnmək daha yey.

Ata evi məni sıxır, öldürür,
Məni sonsuz düşüncələr soldurur,
Atam mənə acığını bildirir,
Yerə, yurda yiyələnmək daha yey.

Götür apar, qaçır məni buradan,
Ayırıram bunca ağı qaradan,
Məni sənçin yaradıbdır yaradan,
Yerə, yurda yiyələnmək daha yey.
***
Karş Gümüşə yazı yazdı, yolladı,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, orta yox!
Atan getsə biz ikimiz şah olluq,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, orta yox!

Sevgi üstün hər atadan, anadan,
Çağırıram, çıx yöndəmsiz ortadan,
Öldür onu, qurtar o qart qabadan,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, orta yox!

Arielin vardır kökü, budağı,
Bu yerlərdə bərkiyibdir ayağı,
Hindel kimi var yenilməz dayağım,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, orta yox!

«-Mən qorxuram, qoymur ürək gəlməyə,
Mən qorxuram öldürməyə, ölməyə,
Mən dönmüşəm burda bir boş çölməyə,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, orta yox!»

***

«-Mən Gümüşəm, nə dəmirəm, nə qızıl,
Gümüş bunca elə ortaq deməkdir.
Dəmir, qızıl arasında qalmışam,
Gümüş bunca elə ortaq deməkdir.

Öz atama, Karşım, əlim qalxmayır,
Sevən ürək sözlərimə baxmayır,
Ata-bala, ölüm bura sığmayır,
Gümüş bunca elə ortaq deməkdir.

-Onda söz ver, qulluqçunu dilə tut,
Qoy atanı daldan vursun qara qurd,
Qulluqçunu sonevinə sən oturt,
Gümüş bunca elə ortaq deməkdir.

Bacarmasan, gəlləm özüm vuraram,
Hər bir yandan çəpərləri qıraram,
Onda gözəl sevgilimə vararam,
Gümüş bunca elə ortaq deməkdir.

***

Bir ay keçdi, acı soraq yayıldı,
Çox yozulur böyüklərin ölümü.
Öldürülüb, özü ölüb deyəsən,
Çox yozulur böyüklərin ölümü.

Vurulmuşdu qılınc ilə arxadan,
Başı, boynu aralanıb ortadan,
Qulluqçusu onla ölüb yanbayan,
Çox yozulur böyüklərin ölümü.

Qızı Gümüş qara geyib ağlayır,
Bu ağlamaq ürəkləri dağlayır,
Gələnlərlə o, çox ara saxlayır,
Çox yozulur böyüklərin ölümü.

Qırxı çıxdı, Gümüş dedi hamıya,
Gərək hamı məni yerinc tanıya,
Bundan sonra bölünməyək yarıya,
Çox yozulur böyüklərin ölümü.

***

Bir il keçir, Karş Gümüşlə bağlaşır,
Sevgi həm də göz yaşıdır çoxuna.
Üz-üzəydi bağlaşmayla ağlaşma,
Sevgi həm də göz yaşıdır çoxuna.

Şah dedi ki, burda öc var çox üstün,
Bu, sevgi yox, aldatmaqdır büsbütün,
Güdükçülər bu olayı qoy güdsün,
Sevgi həm də göz yaşıdır çoxuna.

Yerincləri şah çağırdı hər yandan,
Dedi:-Bu Karş yoğrulubdur yalandan,
Gümüşqızı aldatmışdır o, yaman,
Sevgi həm də göz yaşıdır çoxuna.

Ağqurd Alpan başçı olsun Tureldə,
Görək necə səs çıxacaq tək əldən,
Həm də eli o anlayır bu dildə,
Sevgi həm də göz yaşıdır çoxuna.
***
Şah min atlı verdi yeni yerincə,
Buyuruqsuz qulluq kimə gərəkdir?
Ağqurd Alpan yola düşdü boş əllə,
Buyuruqsuz qulluq kimə gərəkdir?

Onu sayıb qarşılayan olmadı,
Karş yerinci heç də saya salmadı,
Osa gəzdi, heç bir işdən qalmadı,
Buyuruqsuz qulluq kimə gərəkdir?

Gah Gümüşü, gah da Karşı dindirdi,
El arası öc odunu söndürdü,
Tanı şaha yeni soraq göndərdi,
Buyuruqsuz qulluq kimə gərəkdir?

Karş gizlində öz işini görürdü,
Arieldə hər bir evə girirdi,
Öclə bağlı hamıya and verirdi,
Buyuruqsuz qulluq kimə gərəkdir?
***
Karakanı tapşırdılar torpağa,
Torpaqdadır ölənlərin sonevi.
Darvidelli sızıldadı, inlədi,
Torpaqdadır ölənlərin sonevi.

Ata yeri Gümüşqıza çatırdı,
İkililik eldə, yurdda artırdı,
Karş ardınca Gümüşqızı dartırdı,
Torpaqdadır ölənlərin sonevi.

Oturdular, danışdılar yaxından,
«Bir də necə biz qurtaraq qırğından?»,
«Necə qopub uzaqlaşaq qaçqından?»,
Torpaqdadır ölənlərin sonevi.

Biri dedi, sona kimi vuruşaq,
Biri dedi, yaxınlaşaq, qarışaq,
Biri dedi, önlərində duruşaq,
Torpaqdadır ölənlərin sonevi.
***
Gəldi Karşın Gümüşqıza elçisi,
Acıqana qız vermək də barışdır.
Biri dedi, verək, biri, verməyək,
Acıqana qız vermək də barışdır.

Çək-çevirlər, götür-qoylar uzandı,
Düşünməkdən Darvidelli usandı,
Sonda yenə Karş-Gümüşqız qazandı,
Acıqana qız vermək də barışdır.

Karş söylədi:-Gümüşqızı sevirəm,
O olmasa Darvideli çevirrəm,
Lap istəsəm Mindiyarı devirrəm,
Acıqana qız vermək də barışdır.

Vuruşlarda yorulmuşdu Darvidel,
Dedilər ki, vuruş daha düz deyil,
Ariellə çəkişmişik üç yüz il,
Acıqana qız vermək də barışdır.

***

Çoxu dedi, biz köçərik Əbəşə,
Kök hardadır, budaq orda göyərər.
Qızlar dedi, Gümüşqızdır kökümüz,
Kök hardadır, budaq orda göyərər.

Gedən getdi, qalan qaldı ürküdə,
Toy çalındı adam boğan bürküdə,
Toy elləri barışdırar, bərkidər,
Kök hardadır, budaq orda göyərər.

Karş evləndi yeniyetmə yaşında,
Yerinc oldu Turellinin başında,
Dedi, vuruş çoxdur hələ qarşıda,
Kök hardadır, budaq orda göyərər.

Karş Turqıza göz bərəltdi, pay umdu,
Qan-qan deyən Karşdan Turqız qorundu,
Uca-uca yarğan oldu uçuntu,
Kök hardadır, budaq orda göyərər.

***

Əbəş bildi, toplum çəkdi Turelə,
Kök budağı, budaq kökü saxlayır.
Körfəz oldu vuruşların düzəni,
Kök budağı, budaq kökü saxlayır.

Ağqurd Alpan döyüşlərə girəli,
Əbəşlilər çox gəlmişdi irəli,
Qovmaq olmaz acıqanı tək əlli,
Kök budağı, budaq kökü saxlayır.

Tanı dedi:-Göz bərəldir Karş bizə,
Qoyun qatsın Əbəş Karşı dənizə,
Qoy onlarla tək Karş dursun üz-üzə,
Kök budağı, budaq kökü saxlayır.

Ağqurd Alpan ilk vuruşda tək qaldı,
Yaralandı, qan itirdi, saraldı,
Başev onun gözlərində daraldı,
Kök budağı, budaq kökü saxlayır.

***

Ağqurd Alpan uzanmışdı ölümcül,
Günəş altda qalan yanar, qaralmaz.
Bir ay qaldı günəş altda yaralı,
Günəş altda qalan yanar, qaralmaz.

-Ulu günəş, məni yandır, kül elə,
Qaytar yurda, kül qarışıq yel elə,
Sümüyümdən körpü elə, yol elə,
Günəş altda qalan yanar, qaralmaz.

Ulu günəş, qoy böyüsün Mindiyar,
Böyüklüyün uca-uca gücü var,
Külüm olsun Manayıma isti qar,
Günəş altda qalan yanar, qaralmaz.

Ulu günəş, kimsəsizəm, ağla sən,
Ovlaqlarda qurdlarımı saxla sən,
Manayımla məni daha bağla sən,
Günəş altda qalan yanar, qaralmaz.
***
-Uçan quşlar, əsən yellər, buludlar,
Tək ölənin sonevini qazan yox.
Gedin, deyin Əkbitənə, Tanıya,
Tək ölənin sonevini qazan yox.

Gedin, deyin, Ağqurd Alpan yaralı,
Qan itirib, kimsəsizdir, saralıb,
Günəş altda gözü sönüb, qaralıb,
Tək ölənin sonevini qazan yox.

Gedin, deyin, gəlsin igid qurdlarım,
Ağlamasın Ağüzelin yurdları,
Qara yaylıq yellətdirsin atlarım,
Tək ölənin sonevini qazan yox.

Gedin, deyin, Ağqurd Alpan qalmadı,
Çox əlləşdi, elə doğma olmadı.
Başım üstə Tuncər balam olmadı,
Tək ölənin sonevini qazan yox.
***
Əbəşelin toplumları Tureldə,
Duruş, yoxsa quduzlaşar acıqan.
Başçıları Nilad idi onların,
Duruş, yoxsa quduzlaşar acıqan.

Karş Niladla durdu qarşı-qarşıya,
Kimdir burda ilk döyüşü başlayan,
Qaçanlardır Arieli boşlayan,
Duruş, yoxsa quduzlaşar acıqan.

Nilad vurdu qılıncını, aşdı Karş,
Dedi:-Uşaq, uşaqlarla get savaş.
Get Hindeli, Mindiyarı sən dolaş,
Duruş, yoxsa quduzlaşar acıqan.

Karşın atı götürüldü geriyə,
O qarışdı otlaqlarda sürüyə,
O baxmadı yolda ölü, diriyə,
Duruş, yoxsa quduzlaşar acıqan.
***
Nilad dedi:-İndi Turel bizimdir,
Var çapılar, el yiyəsiz olanda.
Nə Darvidel, nə Ariel görünür,
Var çapılar, el yiyəsiz olanda.

At çapırdı quduz Nilad dörd yana,
Qarışmışdı çöldə, kənddə qan qana.
Od vururdu Arieldən qalana,
Var çapılar, el yiyəsiz olanda.

Beş min atlı, öndə Turqız göründü,
Qabağına kim çıxdısa, küründü,
Qanlı gözlər bir-birinə dirəndi,
Var çapılar, el yiyəsiz olanda.

***

Görümlüydü Turqız dəmir geyimdə,
Qadın dəmir geyimdə də gözəldir.
Qılınc endi, tutaq iki bölündü,
Qadın dəmir geyimdə də gözəldir.

Nilad qapdı toppuzunu, dikəldi,
O, Turqızdan bir az yana çəkildi,
Bizuc dəydi, içi çölə töküldü,
Qadın dəmir geyimdə də gözəldir.

Nilad aşdı, düşdü soyuq torpağa,
Daha bir də o durmadı ayağa,
İki toplum əl atdılar yarağa,
Qadın dəmir geyimdə də gözəldir.

Əbəşelin toplumları qırıldı,
Sıraları neçə yerdən yarıldı,
Vuruş deyil, qaçhaqaçda yoruldu,
Qadın dəmir geyimdə də gözəldir.

Turq söyləncі

Bığ, saqqalı qaralmışdı Turqtayın,
Sevər ürək, uçar könül bu yaşda.
O sevmişdi Yanqu qızı gizlidə,
Sevər ürək, uçar könül bu yaşda.

Baş götürüb hara gəldi gedirdi,
Gözdən, evdən ilim-ilim itirdi,
Döşdə, yolda mahnı deyib ötürdü,
Sevər ürək, uçar könül bu yaşda.

«-Yanqu, məni məndən alan sevgilim,
Ey Çineldə bitib gülən qız gülü,
Mənə öyrət öz dilində gül dili»,
Sevər ürək, uçar könül bu yaşda.

«Bir yol güldün, mənim könlüm gülləndi,
Ürəyimdən axan qanlar selləndi,
İçərimdə nə var idi dilləndi,
Sevər ürək, uçar könül bu yaşda».

***

«Tanrı, mənə bir yol göstər, əltut ol,
Görünənlər, duyulanlar sevgidir.
Məni qurtar bu sevimli ağrıdan,
Görünənlər, duyulanlar sevgidir.

O əl, o dil, o bel necə göz çəkir,
Dodaq, baxış ürəklərdən söz çəkir,
Oğlan durub vurğun baxır, qız çəkir,
Görünənlər, duyulanlar sevgidir.

Nə gözəldir qızın gənclik illəri,
Yan hörülən, yan tökülən telləri,
Dodağında çiçək açan gülləri,

Görünənlər, duyulanlar sevgidir.

Gedim, deyim ona ürək sevgimi,
Görək sevir, necə sevir kim kimi,
Çatım ona uşaq deyil, ər kimi,
Görünənlər, duyulanlar sevgidir».

***

«Gedim daha Quşatını çullayım,
Dəyişilir ildən-ilə dayanış.
Dəmiratın, Qonuratın qalıncı,
Dəyişilir ildən-ilə dayanış.

Nə biləcək gendən ona vurğunam,
Nə biləcək mən sevgimdə daşqınam,
Nə biləcək düşüncəmdə yayqınam,
Dəyişilir ildən-ilə dayanış.

Gəlim, gülüm, saçlarına toxunum,
Bu sevgimlə diksindirim çoxunu,
Sonra dönüm, uzaq edim yaxını,
Dəyişilir ildən-ilə dayanış.

Sən Tuncayın gözəlisən, bilirəm,
Gündə yüz yol dirilirəm, ölürəm,
Səni yüz yol öz könlümdən silirəm,
Dəyişilir ildən-ilə dayanış».

***

Turqtay çapdı Qonuratı durmadan,
Sevgi hər an çəkir səni qoynuna.
At buluda dönüb çapır göylərə,
Sevgi hər an çəkir səni qoynuna.

«Keç yurdları, kövşənləri, çölləri,
Ağrımasın dırnaqların, əllərin,
Qan-tər olub yal-yalmanın, tellərin,
Sevgi hər an çəkir səni qoynuna.

Bu, yolları hardan belə tanıyır,
Yoxsa məni düzənlikdə sınayır?
Niyə gözü hərdən-birdən oynayır?
Sevgi hər an çəkir səni qoynuna.
Deyən, sən də erkəkini gəzirsən,
Buna görə quşlaşaraq süzürsən,
Gizli-gizli yanıb mən tək dözürsən,
Sevgi hər an çəkir səni qoynuna».

***

-Güllər, çöllər, yellər məni qınayır,
Bir ürəkdə bir sevgiyə yer olar.
Hamı gizli sevə bilər istəsə,
Bir ürəkdə bir sevgiyə yer olar.

Güllər, çöllər, yellər, məni qoruyun,
İlk sevgimin yarasını sarıyın,
Ölsəm, məni Çuqçuyurdda arayın,
Bir ürəkdə bir sevgiyə yer olar.

Güllər, çöllər, yellər, məni saxlayın,

Mənim sevən ürəyimi yoxlayın,
Ölsəm, mən yox, sevgim üçün ağlayın,
Bir ürəkdə bir sevgiyə yer olar.

Güllər, çöllər, yellər, mənə yol verin,
Gedim tapım bizdən olan yerləri,
Sevərlikdən biz çıxaraq ərləri,
Bir ürəkdə bir sevgiyə yer olar.

***

Bir ay keçdi, tapmadılar Turqtayı,
Özü itən, ya yıxılan ağlamaz.
Turqtay gizli gəldi çatdı Çuqçuya,
Özü itən, ya yıxılan ağlamaz.

Sansi onu qarşıladı, oxşadı,
Qonuratı rahlayaraq qurşadı,
Quşat durub Dəmiratla, qoşadı,
Özü itən, ya yıxılan ağlamaz.

«Turq» deyərək Başev durdu ayağa,
Baş əydilər bir-bir yüksək qonağa,
Yanqu, Tuncay çıxıb ova – uzağa,
Özü itən, ya yıxılan ağlamaz.
Turqtay dedi:-Mən Quşatı çaparam,
Ovlaqlarda mən onları taparam,
Yeri gəlsə, maral ovu yaparam,
Özü itən, ya yıxılan ağlamaz.

***

Turqtay mindi oynaqlayan Quşatı,
Girəvədir yol azana ovçuluq.
Dedi, deyən yuxudaydım, ayıldım,
Girəvədir yol azana ovçuluq.

Başev çıxdı qabağına birbəbir,
-Sevimli Turq hara belə tələsir?!
Ayağına düşdü onun təkdəbir,
Girəvədir yol azana ovçuluq.

Turq dedi ki: – Qonuratı gətirdim,
Sevimlisi Dəmirata yetirdim,
Bəslədiyim bu Quşatı götürdüm,
Girəvədir yol azana ovçuluq.

Qayıdanda ovlaqları araram,
Ovçuları tapsam, onda duraram,
Ov ətindən yemək-içmək quraram,
Girəvədir yol azana ovçuluq.

***

-Turq, yorğunsan, getmə, yollar uzaqdır,
Başaşağı qayıdanı saxlama.
-Turq, varımız sənə kəsi qoy olsun,
Başaşağı qayıdanı saxlama.

-Turq, inciyər bizdən böyük Tanı şah,
-Gecə yarı sən baş vurma dağ-daşa,
-Dönmək olmaz bir ay yolu birbaşa,
Başaşağı qayıdanı saxlama.

Üç min atlı yola düşdü Turq ilə,

Sağol – deyib Turq çevrildi bir yelə,
Qaldı dalda bulud-bulud sürülər,
Başaşağı qayıdanı saxlama.
Qovdu, çapdı o, Quşatı yeyincə,
Üzü tutqun, ancaq könlü sevincək,
«Yox, sevilmiş bir gəlini nə sevmək?»
Başaşağı qayıdanı saxlama.

***

Üç min atlı arxasınca gəlirdi,
İç qatını hərdən-birdən ələklə.
Sevinsə də ağlayırdı ürəyi,
İç qatını hərdən-birdən ələklə.

Turq deyirdi: «Yaxşı oldu qayıtdım,
İstəyimi öz içimdə üyütdüm,
Sarsaq sevgi dirçəlirdi, uyutdum,
İç qatını hərdən-birdən ələklə.

Gül-çiçəklər, indi nəyəm, boşluğam,
Bir çay idim, indi çayda daşlığam,
Boş görgördə quru adam, başlığam,
İç qatını hərdən-birdən ələklə.

Tanrım, məni ayır gözəl Yanqudan,
Ürəyimi bu sevgidən, sorğudan,
Qoy qurtarsın sevgililər qorxudan,
İç qatını hərdən-birdən ələklə. »

***

Düzgü dağlar, güzgü sular keçdilər,
Göz oxşayan yerlər ürək oxşayır.
Bir bulaqda suyu qanlı gördülər,
Göz oxşayan yerlər ürək oxşayır.

Turq söylədi:-Burda qoyun kəsiblər,
Yanqu, Tuncay burda olub, gəziblər,
Deyən cüyür ovlamaqdan beziblər,
Göz oxşayan yerlər ürək oxşayır.

Üçminbaşı dedi Turqa bu sayaq,
-Turq sağ olsun, kəsi deyil bu, ancaq,
Kimsə keçib burdan üz-göz yuyaraq,
Göz oxşayan yerlər ürək oxşayır.
Birdən kimsə «yardım» deyib çığırdı,
Turqtay «Tuncay» bağıraraq çağırdı,
Yaxınlıqda kimsə kimi boğurdu,
Göz oxşayan yerlər ürək oxşayır.

***

Turq Quşatı çapdı, gördü Tuncayı,
Nə gəzirdi, sonda gəlib nə tapdı.
Neçə qancıl yıxıb boğur Tuncayı,
Nə gəzirdi, sonda gəlib nə tapdı.

Turq sıçrayıb qılıncını sıyırdı,
Yaralanıb yıxılanlar bəyirdi.
Tuncay durub ona sarı yüyürdü,
Nə gəzirdi, sonda gəlib nə tapdı.

Dedi:-Məni yaralayıb yıxdılar,
Səs çıxmasın deyə tutub boğdular,

Yanquqızı alıb yola çıxdılar,
Nə gəzirdi, sonda gəlib nə tapdı.

Turq hayladı igidləri dalınca,
Əlindəki parlaq qılınc yalınca,
O, Quşatı çapdı heydən salınca,
Nə gəzirdi, sonda gəlib nə tapdı.

***

Çatdı oğru-quldurlara Turq, Quşat,
Oğru varsa, keçir iti qılıncdan.
Dedi:-Durun, Yanquqızı qaytarın,
Oğru varsa, keçir iti qılıncdan.

Yaralıydı, qılınc qapdı Yanqu da,
O sıçradı boş, yüyənsiz bir ata,
Ova döndü yürüşündə hər adam,
Oğru varsa, keçir iti qılıncdan.

Turq başçını aşıraraq bizucla,
Vurdu onu, yastılatdı toppuzla,
O üzləşdi başqa qanlı quduzla,
Oğru varsa, keçir iti qılıncdan.
Quduz dedi:-Doğrayaram səni mən,
Turqtay dedi:-Qaçammazsan əlimdən,
Quduz dedi:-Deyən kalsan hələ sən,
Oğru varsa, keçir iti qılıncdan.

***

Qılınc qalxdı, endi, quduz yıxıldı,
Doğru çox-çox güclü olar oğrudan,
Bir də endi, quduz bir də qıvrıldı,
Doğru çox-çox güclü olar oğrudan.

Turq izlədi qaçanları yolacan,
Nə biləydi ovlaq belə olacaq,
Suaxmazlar qızıl qanla dolacaq,
Doğru çox-çox güclü olar oğrudan.

Yanquqızın eşidildi harayı:
-Hanı-dedi-mənim igid Tuncayım,
Gəl, boynuma qollarını dolayım,
Doğru çox-çox güclü olar oğrudan.

Turq dağıdır quldurları birbəbir,
Sümük qırır, qarın yırtır, baş kəsir,
Qalanları dağ döşündən hellədir,
Doğru çox-çox güclü olar oğrudan.

***

Döyüş toplum çatanacan qurtarır,
İki doğru yüz oğruya güc gələr.
Tuncay, Yanqu durmuşdular yan-yana,
İki doğru yüz oğruya güc gələr.

Yanqu tez-tez «Tuncay» deyib sızlayır,
Turqun yerincşah yerini gözləyir,
Hərdən öpür yarasından Tuncayın,
İki doğru yüz oğruya güc gələr.

Tuncayınsa başı, beli əyilib,
Qan itirib, heydən düşüb, keyəlib,

Gül yanağı qan içində göyərib,
İki doğru yüz oğruya güc gələr.
Yeyin çapın, daha ocaq qurmayın,
Yorğa gedin, yaralını yormayın,
Uğurelə çatanacan durmayın,
İki doğru yüz oğruya güc gələr.

***

Uğurelin yaşıl-yaşıl düzləri,
Elin varı, düzlükləri düzdədir.
Yaralını görüb çaşdı Qızçiçək,
Elin varı, düzlükləri düzdədir.

Əllərini o uzatdı görüncə*,
Dedi:-Tanrı, balam düşüb kilincə,
Açıl, dirrik sapımdakı düyünçə,
Elin varı, düzlükləri düzdədir.

Yanqu dedi:-Tanrılaşan Qızçiçək,
Qaytarasan Tuncayımı sən gərək,
Yoxsa mənim könlüm, gülüm sönəcək,
Elin varı, düzlükləri düzdədir.

Turq, sənə də yalvarıram, qardaşım,
Tuncay mənim ərim, sənin yoldaşın,
Adın Çinə, Mindiyara yaraşır,
Elin varı, düzlükləri düzdədir.

***

Bir il keçdi, Tuncay bütün sağaldı,
Sağlamdan da sağlam olur sağalan.
Qaya idi sanki köksü, gövdəsi,
Sağlamdan da sağlam olur sağalan.

Üzdən, gözdən ikisi də sapsarı,
Çuqçu çıxıb qarşıladı onları,
Güldü qarlı Alatau dağları,
Sağlamdan da sağlam olur sağalan.

Üfüq

Dəmirat da, Qonurat da kişnədi,
Üç yol, dörd yol, beş yol, hələ beş nədi,
Oynaqlayıb bir-birini dişlədi,
Sağlamdan da sağlam olur sağalan.

Sevgililər qoşa-qoşa yanaşı,
Sevinclərdən sanki gözlər qamaşır,
Ov işində Yanqu, Tuncay ovbaşı,
Sağlamdan da sağlam olur sağalan.

***

Turq çox gəzdi düşüncəli, yovuşmaz,
Qancıl olar sevgisini boğanlar.
Bir boğulmuş sevgi baxır gözündən,
Qancıl olar sevgisini boğanlar.

Ata-ana çox yalvardı, dop-dolu,
Dedilər ki, oğul, sənə nə olub,
Niyə azdın Uğureldə düz yolu,

Qancıl olar sevgisini boğanlar.

Dedi:-Bir az gileyliydim tanrıdan,
Getdim, ancaq yolu döndüm yarıdan,
Yanıq idim mən ürəyim sarıdan,
Qancıl olar sevgisini boğanlar.

Böyük Tanrı ürəyimi ovutdu,
Qarlı dağlar istəyimi soyutdu,
Bir az sonra mən özümə qayıtdım,
Qancıl olar sevgisini boğanlar.

***

Məndən daha soruşmayın heç nəyi,
Olan olub, keçən keçib, qurtarıb.
Tanrı məni çağırmışdı yanına,
Olan olub, keçən keçib, qurtarıb.

Bundan sonra siz də mənə «Turq» deyin,
Mənlə gələn çuqçulara «çuq» deyin,
Nə istəsə, ürəyimə «yox» deyin,
Olan olub, keçən keçib, qurtarıb.
Tanı, Turqız çox baş yordu, düşündü,
Falçı, rəmlçi çağırmaqdan daşındı,
Gözlərində yaşqarışıq yaşıntı,
Olan olub, keçən keçib, qurtarıb.

Sınıq sevgi Turqu bir az sındırdı,
Düz olmayan əyri yoldan döndərdi,
«Tuncay» deyib sevgisini söndürdü,
Olan olub, keçən keçib, qurtarıb.

Çuqçu toplumu söyləncі

Üç min çuqçu baş topluma qarışdı,
Önəmlidir qıraq yerdən gələnlər.
Seçilirdi döyüş-vuruş işində,
Önəmlidir qıraq yerdən gələnlər.

Turq onlara başçı oldu, sevimli,
Hamısı da parlaq, dəmir geyimli,
Minbaşısı düşüncəli, beyinli,
Önəmlidir qıraq yerdən gələnlər.

Bölündülər Uğurelə, Turelə,
Ad qazandı, tanıqlandı bir ilə,
Minelliylə onlar verdi əl-ələ,
Önəmlidir qıraq yerdən gələnlər.

Karş Hindeldə bunu gizli bilmişdi,
Beş min Hindel toplumuyla gəlmişdi,
Bu gəlişlər, bu gedişlər nə işdi?
Önəmlidir qıraq yerdən gələnlər.

***

Turq Karş ilə yaşıd idi bir ildən,
Ayrı yollar qardaşı da ayırır,
Biri qancıl, biri yurdcul gənc idi,
Ayrı yollar qardaşı da ayırır.

Döyüşlərdə biri gücdü, biri bic,
Çox güclüdə biclik olmur, bicdə güc,
Çoxlarına görünməyir bu görünc,
Ayrı yollar qardaşı da ayırır.

Görüşəndə Turq qaş-qabaq tökmüşdü,
Baxışına qanlı acıq çökmüşdü,
Bu baxışdan Karş quş kimi səkmişdi,
Ayrı yollar qardaşı da ayırır.

Turq söylədi:-Kirpiklərin ütülüb,
Dartımların arıqlıqdan dartılıb,
İş görürsən sən Başevdən örtülü,
Ayrı yollar qardaşı da ayırır.

***

Mən gəlmişəm sənə düz yol göstərəm,
Sonda düzlük kəsib gedir əyrini,
Mindiyarın sol böyrüdür Turel də,
Sonda düzlük kəsib gedir əyrini.

Düzə baxsan sən Hindeldən köçkünsən,
O torpaqdan Mindiyara sürgünsən,
Burdan, ordan niyə belə küskünsən,
Sonda düzlük kəsib gedir əyrini.

Toplumunu döndər Hindel sarıya,
Yaşadığı yeri kişi qoruyar,
Yaş acıyır qışda deyən quruya,
Sonda düzlük kəsib gedir əyrini.

Yaşayırsan yaşa burda, dinc otur,
Sənə qarşı ürəyimdə öc artır,
Ya o yanlıq, ya bu yanlıq, ay qotur,
Sonda düzlük kəsib gedir əyrini.

***

Yaraqlanıb, tutaqlanıb durdular,
Od qalayır, su çiləyir bircə söz.
Bircə sözdən asılıydı vuruşma,
Od qalayır, su çiləyir bircə söz.
Karş söylədi:-Vuruşmayaq bu sayaq,
Gəl at çapaq, daş qaldıraq, ox ataq,
Kim güc gəldi onu böyük ər sayaq,
Od qalayır, su çiləyir bircə söz.

Ox atdılar, oxlar gözdən yox oldu,
Daş dartdılar, güclər daşdan çox oldu,
At çapdılar, atlar uçar ox oldu,
Od qalayır, su çiləyir bircə söz.

Ancaq Quşat çapdı getdi yolları,
Qan-tər oldu döşü, başı, yalları,
Qaya qırdı, qor ələdi nalları,
Od qalayır, su çiləyir bircə söz.

***

Karş döngədə neçə atlı qoymuşdu,
İt qaplandır, birdən çıxsa qarşına.
Turqu onlar süpürlədi döngədə,
İt qaplandır, birdən çıxsa qarşına.

Quşat ürkdü, ancaq bundan qorxmadı,
Düz yolunu çapdı, yoldan çıxmadı,
Turq bizuca, oxa, yaya baxmadı,
İt qaplandır, birdən çıxsa qarşına.

Yaraqlılar çaş-baş qaldı, karıxdı,
-Bu, at deyil, qurddan, quşdan ayıqdır,
Turqtay Karşdan, bizdən çox-çox sayıqdır,
İt qaplandır, birdən çıxsa qarşına.

Quşat çapdı, yaraqlılar yortdular,
Dallarınca atlarını dartdılar,
Meşəlikdə onlar Turqa çatdılar,
İt qaplandır, birdən çıxsa qarşına.

***

Turq bağırdı:-Durun, indi vuruşaq,
Doğru vuruş son qoyacaq bicliyə.
Yarışlarda qurma biclik döngəsi,
Doğru vuruş son qoyacaq bicliyə.
Turq onları qılıncından keçirtdi,
Qanlarını özlərinə içirtdi,
Bir-bir, üç-bir sonevinə köçürtdü,
Doğru vuruş son qoyacaq bicliyə.

Sonra dedi:-Uç irəli, Quşatım,
Qoy doğruluq, düzlük olsun qanadın,
Çap, çap, gedim qancıl Karşa mən çatım,
Doğru vuruş son qoyacaq bicliyə.

Gəlib gördü Karş qaçıbdır uzağa,
Çuqçu bilib əl atıbdır yarağa,
Arielli səpələnib otlağa,
Doğru vuruş son qoyacaq bicliyə.

***

Dedi:-Hindel toplumunu qaytarın,
Özgə toplum özgə yurdda nə gəzir.
Birini də sağ qoymayın qayıtsın,
Özgə toplum özgə yurdda nə gəzir.

Qıy vurdular, at çapdılar çuqçular,
Yetişdilər Hindelliyə çal-çapar,
Bu, vuruşdur, baş şaqqala, baş qopar,
Özgə toplum özgə yurdda nə gəzir.

Çuqçubaşı baş yolları öyrəndi,
Turq söyləyib o, Turqtaya söykəndi,
Turq bu yolu doğru sandı, bəyəndi,
Özgə toplum özgə yurdda nə gəzir.

İki toplum üzləşdilər düzəndə,
Çöl qızardı çuqçu baş, qol kəsəndə,
Hindli qaçdı qan görməkdən bezəndə,
Özgə toplum özgə yurdda nə gəzir.

***

Çuqçu dedi:-Hind toplumu qırıldı,
Yer itirən yer tapandan qıvraqdır.
«Turq toplumu» ad qoyublar bizlərə,
Yer itirən yer tapandan qıvraqdır.
Biz çuqçuyuq Yanqu, Tuncay qolundan,

Biz dönmərik Turqtay, Tanı yolundan,
Dayanmışıq Mindiyarın dalında,
Yer itirən yer tapandan qıvraqdır.

Biz çuqçuyuq, suda balıq, dağda quş,
Döşlərimiz dəmirləşib dağ olmuş,
Turqdan gəlir bizə bu güc, bu duruş,
Yer itirən yer tapandan qıvraqdır.

Biz çuqçuyuq, harda olsaq Turqtayıq,
Çinelindən Mindiyara bir payıq,
Göydə bulud, yerdə axar bir çayıq,
Yer itirən yer tapandan qıvraqdır.

***

Gümüşqıza Turq söylədi astadan,
-Qız sevgisi duru olur bulaqdan,
Dəyərlənir bu sevgidən bil ki Karş,
Qız sevgisi duru olur bulaqdan.

Çox çəkibdir başın Karşdan, sağ olmuş,
Bu sevgidən Darvidelli dağılmış,
El-obalar qızıl qanda boğulmuş,
Qız sevgisi duru olur bulaqdan.

-Özünə gəl, bacım, elə dayaq ol,
Öz yerini qoru, quşdan ayıq ol,
Öz sevginə qıraqdan bax, soyuq ol,
Qız sevgisi duru olur bulaqdan.

Atan Karşa aldanılıb, basılıb,
Sevgin gedib gör kimlərə qısılıb,
O, yalançı bir istəkdən asılıb,
Qız sevgisi duru olur bulaqdan.

***

-Darvideli siz Turelə qaytarın,
Hər adamın bir yurdu, bir ulusu.
Beş min ildir darvidelli bu yerdə,
Hər adamın bir yurdu, bir ulusu.
Qız dedi ki: – Qardaş, ona bağlıyam,
Ata yandan, yer-yurd yandan dağlıyam,
Gözüm deyil, mənim könlüm ağlayar,
Hər adamın bir yurdu, bir ulusu.

Necə oldu Karşı sevdim, bilmədim,
Atam öldü, könlüm daha gülmədi,
Könlüm öldü, ancaq sevgim ölmədi,
Hər adamın bir yurdu, bir ulusu.

Məni öldür, qardaş, ya da bağışla,
Ey ürəyim, bu sevgini qarğışla,
Hara gedim, tanrım, yersiz doğuşla,
Hər adamın bir yurdu, bir ulusu.

***

Turqtay döndü, toplum qaldı Tureldə,
Başın üstən qorxu keçib, inanma.
Tanı dedi:-Karşı gərək tutaydın,
Başın üstən qorxu keçib, inanma.

Qayıdacaq o, Turelə bir azdan,

Hər gəlişi, hər gedişi yeni qan,
Gümüşqızı odur tez-tez aldadan,
Başın üstən qorxu keçib, inanma.

Turqız dedi:-Oğlum, gəncsən hələ sən,
Gəncin qancıl tez yayınar gözündən,
Qarmalayıb dağıdardım Karşı mən,
Başın üstən qorxu keçib, inanma.

Mən anayam, sənə uğur dilərəm,
Ürəyimi sənlə yarı bölərəm,
Hara getsən mən dalınca gələrəm,
Başın üstən qorxu keçib, inanma.

***

Tanı dedi: – Karşdan çox-çox qoçaqsan,
Acıqanı tutma heç də tək əlli.
Gümüşqızla yola gətir onu sən,
Acıqanı tutma heç də tək əlli.

Bic olmaqçın izinə düş sən bicin,
Bicin oxu üzünü yox, sən için,
Öz yeri var hər bicliyin, hər gücün,
Acıqanı tutma heç də tək əlli.

Turq söylədi:-Atam, anam düz deyir,
Karş bicləmə bir önərdi, hər nədir,
Doğrayaram toplumunu birbəbir,
Acıqanı tutma heç də tək əlli.

Üç ayacan onu tapıb tutaram,
Kölələrin sırasına qataram,
İki elin birliyinə çataram,
Acıqanı tutma heç də tək əlli.

***

Çuqçubaşı başsız qaldı Tureldə,
Tez anlayan harda olsa başçıdır.
Çuqçubaşı bilirdi Karş gələcək,
Tez anlayan harda olsa başçıdır.

Busqularda adamları güdürdü,
Kol-kos içrə yatıb gözdən itirdi,
Karş hardaydı orda ot tək bitirdi,
Tez anlayan harda olsa başçıdır.

Karş Gümüşqız yöndəmində dolanır,
Qapılardan, çəpərlərdən boylanır,
Acıqandan dodaqları sallanıb,
Tez anlayan harda olsa başçıdır.

Onu yaxın buraxmırdı Gümüşqız,
Darvidelli qayıdırdı qayğısız,
Çuqçuların yardımıyla qorxusuz,
Tez anlayan harda olsa başçıdır.

***

Karş güdürdü öldürməyə bu qızı,
Ana ölsə uşaq ölür anayla.
Gərək qalsın uşaq ana bətnində,
Ana ölsə uşaq ölür anayla.
Gümüşqızsa beş aylığa boyluydu,

Mindiyarda boylu arvad uluydu,
Doğmayanlar diri deyil, ölüydü,
Ana ölsə uşaq ölür anayla.

«Ana ölsün, uşaq qalsın nə sayaq?»
Karş bunları düşünürdü yortaraq,
Çölü adam, içərisi yapalaq,
Ana ölsə uşaq ölür anayla.

Gümüşqız da qancıl əri duymuşdu,
Başı altda qılınc, balta qoymuşdu,
Öz-özündən, öz ərindən doymuşdu,
Ana ölsə uşaq ölür anayla.

***

Atasını öldürmüşdü Gümüşqız,
Çılğın sevgi sonda bitir ölümlə.
Düşünürdü ərini də öldürsün,
Çılğın sevgi sonda bitir ölümlə.

Ancaq belə yumaq olar bu qanı,
Mən öldürdüm, Karş bu qana boyanıb,
Qandır, ölüm, bir də öcdür hər yanım,
Çılğın sevgi sonda bitir ölümlə.

Ata üstdə Turqtay məni danladı,
Bu ölümün duyumunu anladı,
Karş istədi bunu, bu qan onladı,
Çılğın sevgi sonda bitir ölümlə.

Ah, dağılır mənim könlüm, beyinim,
Gərək Turqa açam bu qart düyünü,
Qoy o bilsin təkcə düzü, düzgünü,
Çılğın sevgi sonda bitir ölümlə.

***

Köçüb gedən Darvideli qayıtdı,
Göy aparan, torpaq isə verəndir.
Turel ona elbir, dilbir olmuşdu,
Göy aparan, torpaq isə verəndir.
Gümüşqızı başçı qoydu gələnlər,
Turel deyib göz yaşını silənlər,
Üzə durdu eli iki bölənlər,
Göy aparan, torpaq isə verəndir.

Gümüşqızsa oğlan doğdu utancaq,
Görən uşaq sonda kimin olacaq,
Dəyirmibaş, dəyirmiüz, al yanaq,
Göy aparan, torpaq isə verəndir.

Karş yox idi, yasaq idi neçə il,
Lap əzəldən olmamışdı elə bil,
Sanki Turel ona elbir yurd deyil,
Göy aparan, torpaq isə verəndir.

***

Gümüşqızı çağırdılar Başevə,
Ağac gərək öz kökündən su içə,
Dedilər ki, sən Turelə yerinc ol,
Ağac gərək öz kökündən su içə.

Dedilər ki, iki eli birləşdir,

İgid yaşa, qadınları ərləşdir,
Əbəşeldən gələnləri yerləşdir,
Ağac gərək öz kökündən su içə.

Dedilər ki, toplum yarat, yaraqlat,
Kim yox dedi, onu dibdən alaqla,
Karşçıları vur-yıx yerə, ayaqla,
Ağac gərək öz kökündən su içə.

Çuqçuları sayıq saxla, yürüklət,
Hindellini onlar ilə sürüklə,
Acığını gülüşənə bələklə,
Ağac gərək öz kökündən su içə.

***

Dönüb gəldi öz evinə Gümüşqız,
Gərilirsən bir göstəriş alanda.
Ağır işdən çəkinmədi, qorxmadı,
Gərilirsən bir göstəriş alanda.
Gəlib gördü Karş uşağı aparıb,
Gül yanağı solub oldu sapsarı,
Ora, bura qovdu atı, çaparı,
Gərilirsən bir göstəriş alanda.

«Balam» dedi, «körpə balam» söylədi,
Gəzdi çölü, maral kimi mələdi,
Göz yaşını sel-sel tökdü, ələdi,
Gərilirsən bir göstəriş alanda.

Boş əl ilə o, evinə dönüncə,
Hamı gəldi ürək verdi yerinçə,
Kimi tutqun, kimi isə sevincək,
Gərilirsən bir göstəriş alanda.

***

Karş yalvardı Gümüşqıza yazıda,
Bağışlayar qolu, könlü güclülər.
Sən də məni artarına bağışla,
Bağışlayar qolu, könlü güclülər.

Gəl uşağı bir böyüdək, yaşadaq,
O, bir zirvə, biz ikimiz qoşa dağ,
Acıqlardan içimizi boşaldaq,
Bağışlayar qolu, könlü güclülər.

Tək qalmışam kolluqlarda indi mən,
Gəl birləşək Turqa qarşı yenidən,
Bezikmişəm çuqçuların əlindən,
Bağışlayar qolu, könlü güclülər.

Arielli, Darvidelli bir eldir,
Aramızda at oynadan boş yeldir,
Bizə küsü heç yaraşan deyildir,
Bağışlayar qolu, könlü güclülər.

***

Gümüşqız da Karşa yazı göndərdi,
Öc qanını bağışlamaq çətindir.
Alacağam səndən ata öcümü,
Öc qanını bağışlamaq çətindir.
Gec deyildir hələ, qaytar uşağı,
Onun sənə düşməyibdir ayağı,

Özün yalan, sözlərinsə bayağı,
Öc qanını bağışlamaq çətindir.

Sən aldatmaq, mən inanmaq yolçusu,
Sən yanlışlar, mən düzlüklər elçisi.
Ey yalanlar, ey yozmalar qoçusu,
Öc qanını bağışlamaq çətindir.

Gümüşqızam, bu ellərdə var səsim,
Mən yerincəm, bu Turelin yiyəsi,
Sevgi mənim, mən tanrının köləsi,
Öc qanını bağışlamaq çətindir.

***

-Sən Darvidel, mən Ariel yerinci,
İki gücü bir eləsən yüz olar.
Biz ər-arvad iki ulus yerinci,
İki gücü bir eləsən yüz olar.

-Yerinc mənəm Turel boyu, yaxşı bil,
Turel isə iki ulus, yurd deyil,
Ta gözümə sən görünmə, get-itil,
İki gücü bir eləsən yüz olar.

Keçdi üç il, Turel yenə seçildi,
Bu üç ildə beş yol taxıl biçildi,
Toy-düyündə al içkilər içildi,
İki gücü bir eləsən yüz olar.

Karş da Hindel kəndlərində dolaşdı,
Yerinc olmaq istəyilə alışdı,
Yavaş-yavaş olacaqla barışdı,
İki gücü bir eləsən yüz olar.

XII QAPI

Manayqız söyləncisi

Tanı şahın səsləncləri gurladı,
Qız sevincdir, oğul önəm hamıya.
Turqız doğdu, «Manay» qoydu adını,
Qız sevincdir, oğul önəm hamıya.

Manay adı sevindirdi hamını,
Dağı, düzü, uzaq, yaxın aranı,
Qız sağaltdı Tanıdakı yaranı,
Qız sevincdir, oğul önəm hamıya.

Manay adı qızıl qaba qazıldı,
Turər kökü soy adına yazıldı,
Günü, ayı görgülərə basıldı,
Qız sevincdir, oğul önəm hamıya.

Görüşünə gəldi Yanqu, Qızçiçək,
Gül-gül oldu daş-qaşlarla ağ bələk,
Durudaşlar, qızıl-gümüş bir ətək,